POLIROM

Saul Bellow

Până la Ierusalim şi înapoi

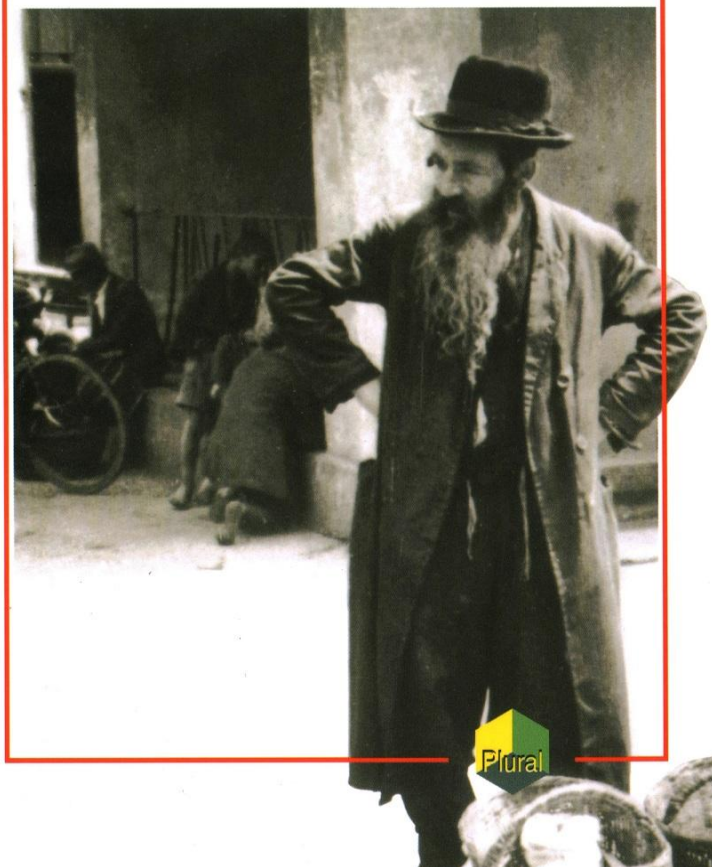

Plural

Colecţia PLURAL M

Saul Bellow, *To Jerusalem and Back. A Personal Account*

Copyright © 1976, The Estate of Saul Bellow
All rights reserved

© 2008 by Editura POLIROM, pentru prezenta traducere

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4 ; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33, O.P. 37;
P.O. BOX 1-728, 030174

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:

BELLOW, SAUL

Până la Ierusalim şi înapoi / Saul Bellow; trad. de Marcel Ghibernea. – Iaşi: Polirom, 2008

ISBN 978-973-46-0962-8

I. Ghibernea, Marcel (trad.)

821.111(73)-992=135.1
913(569.4 Ierusalim)(0:82-992)

Printed in ROMANIA

Saul Bellow

Până la Ierusalim şi înapoi

Ediţia a II-a revăzută

Traducere de Marcel Ghibernea

POLIROM
2008

Saul Bellow s-a născut în 1915 la Montréal, într-o familie de emigranţi evrei ruşi. A urmat cursurile University of Chicago, ale Northwestern University şi ale University of Wisconsin, luându-şi licenţa în sociologie şi antropologie. A fost membru al National Institute of Arts and Letters. În 1975 a primit Premiul Pulitzer pentru *Darul lui Humboldt*, iar în 1976 Premiul Nobel pentru Literatură. În 1984 e numit de preşedintele francez François Mitterrand Comandor al Legiunii de Onoare. Dată fiind contribuţia sa extraordinară la dezvoltarea literelor americane, în anul 1988 i-a fost conferit cel mai înalt titlu pe care guvernul american îl acordă artiştilor – National Medal of Arts. Saul Bellow a debutat în 1941 cu o nuvelă apărută în paginile revistei *Partisan Review*. I-au urmat romanele *Hoinarul* (1944), *Victima* (1947), *Aventurile lui Augie March* (1953), *Trăieşte-ţi clipa* (1956; Polirom, 2003), *Henderson, regele ploii* (1959; Polirom, 2007), *Herzog* (1964; Polirom, 2004), *Planeta domnului Sammler* (1970; Polirom, 2008), *Darul lui Humboldt* (1975; Polirom, 2003), *Iarna decanului* (1982; Polirom, 2005), *Ravelstein* (2000; Polirom, 2002). A încetat din viaţă pe 5 aprilie 2005, în Brookline, Massachusetts.

Măsurile de securitate sunt stricte pentru zborurile spre Israel, bagajele sunt controlate, bărbaţii sunt percheziţionaţi, iar femeile trebuie să treacă printr-o poartă metalică electronică. Sunt apoi deschise bagajele de mână. Nimeni nu are răbdare. De la coada la care stau nu se vede mare lucru din cauza a numeroşi evrei hasidimi, cu pălăriile lor cu boruri largi, cu bărbi şi perciuni, cu ciucuri, care au invadat aeroportul Heathrow şi acum sunt mult prea agitaţi ca să poată sta la coadă. Umblă de colo-colo, gesticulează şi strigă unii la alţii, făcând să vibreze coridoarele. Vreo două sute de hasidimi merg în Israel pentru a lua parte la circumcizia primului fiu al conducătorului lor spiritual, rabinul Belzer. Intrând în Boeingul 747, eu şi soţia mea, Alexandra, suntem întâmpinaţi de nişte priviri iscoditoare. Mie, aceste pălării, perciunii şi ciucurii îmi sunt foarte familiare. Îmi aduc aminte de copilărie. La vârsta de şase ani, şi eu purtam *talit katan* pe sub cămaşă, al meu fiind o bucată de stambă verde, în timp ce al celorlalţi era dintr-o pânză albă. Dumnezeu i-a cerut lui Moise să le vorbească fiilor lui Israel şi să le „spună să-şi facă ciucuri la poalele hainelor lor". Aşa se face că şi azi, după patru mii de ani, ei poartă asemenea accesorii vestimentare. Ne găsim locurile, două într-un rând de trei, în partea din spate a avionului. Al treilea este ocupat de un tânăr hasid, foarte agitat, care mă priveşte insistent.

— Vorbiţi idiş? mă întreabă.

— Da, desigur.

— Nu pot sta alături de soţia dumneavoastră. Vă rog să luaţi loc între noi, dacă sunteţi amabil, spune el.

— De acord.

Mă aşez la mijloc, ceea ce nu-mi face plăcere, dar nici nu mă deranjează cu adevărat. Mai degrabă mi se pare ciudat. Hasidul nostru are mai puţin de treizeci de ani. Este plin de coşuri pe faţă, are gâtul subţire, ochii albaştri, bulbucaţi, buza de jos proeminentă. Nu are o înfăţişare de om civilizat. Chipul său exprimă gânduri şi impulsuri care numai civilizate nu par – sunt, fără îndoială, gânduri şi impulsuri inferioare. Şi, cu toate că nu are voie să stea lângă o femeie care nu-i este rudă şi nici măcar s-o privească sau să comunice cu ea în vreun fel (toate acestea scutindu-l, probabil, de multe necazuri), pare un tânăr de treabă şi e clar că se simte bine astfel. Toţi hasidimii se simt bine, se strecoară pe intervalele dintre scaune, se vizitează între ei, discută unii cu alţii şi stau nerăbdători la cozile nesfârşite de la toaletă, amabili, dar agitaţi ca nişte gâşte. Nu dau nici o atenţie indicatoarelor din avion. Nu ştiu oare limba engleză? Pe însoţitoarele de bord le-au exasperat. O întreb pe una dintre ele când aş putea primi o băutură şi ea ţipă la mine iritată: „Treci la locul dumitale!". O spune pe un asemenea ton, încât bat în retragere – spre deosebire de hasidimi, care sunt bine dispuşi şi exultă peste tot. Pentru ei, ordinele pe care le dau aceste femei tinere în uniformă, ce nu sunt evreice, nu fac nici două parale. Pentru ei, sunt nişte simple însoţitoare, nişte „exotice care servesc", orice, numai fiinţe nu.

Anticipând un moment delicat, îi cer însoţitoarei de bord să-mi servească pentru prânz mâncare cuşer.

— Nu pot, pentru că nu avem suficientă pentru *ei*, îmi răspunde. Nu am fost pregătiţi pentru aşa ceva.

Ochii ei mari de englezoaică exprimă jignire, iar pieptul i se umflă de indignare.

— Trebuie să ne abatem din drum la Roma pentru a lua mai multă mâncare specială de-a lor.

Amuzată, soţia mă întreabă de ce am cerut mâncare cuşer.

— Pentru că, atunci când îmi va aduce friptura de pui, acest tânăr cu barbă se va simţi deranjat, îi explic eu.

Şi aşa se şi întâmplă. Puiul companiei British Airways, cu fiorul morţii pe el, se află în faţa mea. Însă, după trei ore de suplicii provocate de măsurile de securitate ale aeroportului Heathrow, mi s-a făcut foame. Când mi se întinde tava cu mâncare, tânărul hasid se trage înapoi, ferindu-se. Mi se adresează din nou în idiş:

— Trebuie să vă spun ceva. N-o să vă supăraţi?

— Nu, nu cred.

— S-ar putea să vreţi să-mi daţi o palmă.

— De ce aş face-o?

— Dumneavoastră *sunteţi* evreu. Sigur sunteţi evreu, pentru că vorbim în idiş. Cum puteţi mânca... *aşa ceva*?

— Arată îngrozitor, nu-i aşa?

— Nu trebuie să vă atingeţi de el. Femeile din grupul nostru mi-au făcut sendvişuri cu carne de vită cuşer. Soţia dumneavoastră este evreică?

Sunt obligat să mint. Alexandra este româncă. Dar nu pot să-i produc tânărului prea multe şocuri deodată, aşa încât îi spun:

— Nu a primit educaţie evreiască.

— Nu vorbeşte idiş?

— Deloc. Dar iartă-mă, vreau să mănânc.

— Nu-mi faceţi favoarea să mâncaţi mai bine din sendvişurile mele cuşer?

— Ba da, cu plăcere.

— Atunci vă dau un sendviş, dar cu o condiţie. Nu veţi mai mânca niciodată – dar niciodată – alimente *treif**

— Nu pot să-ţi promit aşa ceva. Îmi ceri prea mult. Şi asta doar pentru un sendviş.

— Am o datorie faţă de dumneavoastră, îmi spuse el. Vreţi să auziţi o propunere?

— Desigur.

— Atunci haideţi să facem un târg. Sunt dispus să vă plătesc. Dacă nu veţi mai consuma decât mâncare cuşer tot restul vieţii dumneavoastră, vă voi trimite săptămânal cincisprezece dolari.

— Eşti foarte generos, îi spun.

— Bine, dar sunteţi evreu, zice el. Trebuie să vă salvez.

— Cum îţi câştigi existenţa?

— Lucrez într-o fabrică hasidică de pulovere din New Jersey. Toţi suntem acolo hasidimi. Şeful este un hasid. Am venit din Israel în urmă cu cinci ani ca să mă căsătoresc în New Jersey. Rabinul meu este la Ierusalim.

— Cum se face că nu vorbeşti engleza?

— La ce-mi trebuie? Aşadar, primiţi cei cincisprezece dolari ai mei?

— Mâncarea cuşer este cu mult mai scumpă decât alte tipuri de alimente, îi spun. Cincisprezece dolari nu sunt suficienţi.

— Pot să vă ofer maximum douăzeci şi cinci.

— Nu pot accepta din partea dumitale un asemenea sacrificiu.

Ridicând din umeri, se dă bătut, iar eu mă întorc la puiul acum de două ori mai neplăcut, mâncându-l în silă, cu un sentiment de vinovăţie. Tânărul hasid îşi deschide cartea de rugăciuni.

---

* Care nu sunt pregătite conform regulilor caşrutului (n.tr.).

— E atât de zelos, zice soţia mea. Mă întreb dacă nu cumva se roagă pentru tine.

Zâmbeşte când vede că m-am jenat.

Îndată după ce se debarasează tăvile, hasidimii blochează culoarele pentru a-şi face rugăciunea de *Minha*, legănându-se şi întinzându-şi gâturile în sus. Coeziunea pe care o presupune rugăciunea făcută în comun este foarte puternică. Aceasta i-a ţinut uniţi pe evrei mii de ani.

— Îmi plac, îmi spune soţia. Sunt atât de plini de viaţă, atât de copilăroşi.

— Probabil că nu ţi-ar fi uşor să trăieşti printre ei, îi spun. Ar trebui să te adaptezi total felului lor de a fi, nu ai avea de ales.

— Sunt însă veseli, calzi şi naturali. Îmi plac costumele lor. Ai putea să faci rost de o pălărie din aceea frumoasă?

— Nu ştiu dacă le vând celor din afara comunităţii lor.

Când tânărul hasid se întoarce la locul lui, după rugăciune, îi spun că soţia mea, o femeie învăţată, va ţine prelegeri la Universitatea Ebraică din Ierusalim.

— Ce este ea? a întrebat.

— Matematician.

Este nedumerit.

— Ce înseamnă asta? întrebă el.

Încerc să-i explic.

— N-am auzit niciodată despre aşa ceva. Ce fac oamenii ăştia de fapt? întreabă el.

Rămân cu gura căscată. Ştiam că este un om simplu, dar n-aş fi crezut niciodată că ar putea să nu ştie un asemenea lucru.

— Deci nu ştii ce sunt matematicienii? Ştii ce este un fizician? Îţi spune ceva numele Einstein?

— Nu. Cine e?

E prea de tot. Tăcut, mă gândesc puţin la acest caz. Chiar şi oamenii foarte ocupaţi, dar care au şi preocupări culturale mai superficiale în diverse domenii au auzit de Einstein. Dar ştiu ei ceva despre el? Cei mai mulţi nu ştiu. Aceşti hasidimi preferă să nu ştie. Din când în când deschid o carte şi încerc să mă cufund în problemele politice. Vreo zece hasidimi, care stăteau la coadă la toaletă, se holbează la noi.

Aterizăm şi ne împrăştiem, văzându-şi fiecare de drumul său. La banda unde îmi aştept bagajul, îl zăresc din nou pe tânărul meu hasid şi ne uităm unul la altul pentru ultima oară. În mine, el vede – cred – deformările pe care epoca modernă le poate produce seminţiei lui Avraam. Iar eu văd în el o piesă de muzeu, o antichitate. Este ca şi cum îmbrăcămintea puritanilor din secolul al XVII-lea şi respectarea obiceiurilor din acel secol ar exista încă la Boston sau la Plymouth. Israelul, care ne primeşte fără să facă diferenţieri, este obişnuit cu vizite foarte diverse. Dar de data aceasta Israel este cu totul altceva.

Ne aflăm la Ierusalim în calitate de oaspeţi ai Mishkenot Sha'ananim, un loc foarte liniştit. Primarul Teddy Kollek, zelos organizator al unor minunate evenimente (unele dintre ele prea fastuoase pentru felul meu de a fi), ne ia cu el în Oraşul Vechi, să cinăm cu unul dintre arhiepiscopii armeni. Pe terasa de pe acoperişul somptuosului apartament sunt enorme glastre cu flori, cu un parfum îmbătător. E o lună aproape plină. Jos se află biserica, porţiuni din ea datând din secolul al IV-lea. Arhiepiscopul este, ca să folosesc un cuvânt vechi, trupeş. Sutana, roşu-închis la culoare, se umflă, mulându-se pe trupul său. Pe piept, două pixuri sunt agăţate între nasturi. Are o expresie tinerească, inteligentă; o barbă neagră, mică şi îngrijită. Are ochi verzi.

Mai sunt prezenţi Isaac Stern, Alexander Schneider, odinioară membru al cvartetului de coarde „Budapesta", fiul lui Kollek, Amos, două cupluri israeliene pe care nu le-am identificat şi redactorul pe probleme externe al ziarului *Le Monde*, Michel Tatu. În biroul arhiepiscopului se află icoane aurite. În vitrine iluminate sunt obiecte foarte vechi. Rareori asemenea vitrine şi obiecte îmi stârnesc interesul. Armeni între două vârste ne oferă băuturi şi ne servesc la masă. Poartă cămăşi în culori stridente, albastru-verde, pe care sunt imprimate fructe roşii; îmi place însă că sunt băieţi buni, se mişcă în jurul mesei cu agilitate. Conversaţia este vioaie şi se desfăşoară extrem de inteligent. În franceză, în engleză, în ebraică şi, ocazional, în rusă. (Tatu, care a trăit mulţi ani la Moscova, vorbeşte în rusă cu Stern şi Schneider.) Arhiepiscopul, care a pregătit personal vinetele şi pulpele de miel, le dezvăluie mesenilor reţeta acestor preparate. El şi Kollek discută despre condimente. Schneider povesteşte despre un mare muzician şi profesor armean (care i-a fost şi lui profesor), pe nume Dirian Alexanian, cel care a editat suitele lui Bach pentru violoncel solo, un perfecţionist intolerant – „la fel de scrupulos în domeniul muzicii precum sunt ceilalţi în materie de condimente. Alexanian i-a spus lui Pablo Casals după interpretarea unora dintre aceste suite: «Ai făcut trei mari greşeli. Îngrozitor!». Casals nu a răspuns. Ştia că Alexanian avea dreptate".

Palid, cu un păr negru bogat, Tatu este unul dintre acei oameni scunzi care au învăţat să-şi apere punctul de vedere în faţa celor înalţi. El are atitudinea degajată care disimulează acest fel de tensiune. Ziarul la care scrie nu are o atitudine favorabilă Israelului. De două-trei ori mă gândesc dacă să-i vorbesc despre o scrisoare pe care am trimis-o la *Le Monde*, în timpul războiului din 1973, în legătură cu

poziţia adoptată de Franţa. Vreau să-l întreb de ce nu a fost publicată. Reuşesc însă să mă abţin – un triumf asupra mea. În afară de aceasta, Tatu nu pare a fi un om ce are o viaţă uşoară şi nu văd de ce i-aş strica seara de la Ierusalim – despre care în jurnalul său personal ar scrie, probabil, „O seară încântătoare în Orientul Apropiat, cu un arhiepiscop armean". Mă hotărăsc să-l las să se bucure de dineu. Căutând un subiect de discuţie cu soţia mea (o dorinţă lăudabilă), gazetarul îi spune că la origine şi el este român. Poate afirma acest lucru fără să greşească, pentru că familia lui a venit în Franţa în secolul al XVII-lea. Cel mai important este însă faptul că e francez sau că e francez de foarte mult timp. Şi este, în mod cert, un francez tipic. Dar nu pot să nu observ că arhiepiscopul îi dă o notă proastă, pentru că şi-a aprins ţigara după principalul fel de mâncare. Este un gest *necivilizat*. Oamenii cu adevărat civilizaţi nu fumează în timpul mesei. Nu ştii niciodată pe cine ai invitat în palatul tău.

Arhiepiscopul este într-adevăr un bărbat foarte frumos, cu obrajii plini, cu ochii alungiţi, limpezi, de un verde-închis, şi cu barba scurtă. Biserica sa este veche, bogată şi frumoasă. În ea se află capul Sfântului Iacob, fratele lui Ioan, precum şi numeroase relicve. Casa lui Anna, în care Iisus a fost interogat şi lovit, se află în curtea bisericii. Colecţia de manuscrise a bisericii este cea mai bogată din afara Armeniei sovietice. Dalele antice sunt superbe. Însă toate aceste lucruri au, într-un fel, o valoare secundară. Noi, cei din afara acestei culturi, nu suntem destul de avizaţi pentru a le putea aprecia. Modul nostru de apreciere datează din epoca victoriană, din nişte vremuri caracterizate prin siguranţă şi linişte, când oaspeţii invitaţi la cină ştiau că după principalul fel de mâncare nu se fumează, când levantinii erau levantini

şi cultura era cultură. Dar în aceste vremuri, când există atacuri armate de Yom Kippur, războaie precum cel din Vietnam, afaceri de tip Watergate, criminali ca Charles Manson sau Amin Dada, masacre teroriste la Jocurile Olimpice, ce mai înseamnă manuscrisele cu miniaturi, ce mai înseamnă capodoperele din fier forjat, ce mai înseamnă locurile sfinte?

Ajungem curând la discuţii despre problemele contemporane. Arhiepiscopul este chemat la telefon; se scuză în două limbi şi, când se întoarce, ne spune că a vorbit cu unul dintre prietenii săi libanezi, care l-a sunat din Cipru sau din Grecia. Se aşază şi ne explică faptul că influenţa lui Yasser Arafat slăbeşte în mod evident şi este pe cale să dispară. Arafat nu a fost în stare să aplice modelul clasic al gherilei şi să implice masele în luptă. Apoi, cineva afirmă că nu va mai trece mult şi ruşii nu-l vor mai susţine pe Arafat. Ei şi-au recunoscut, fără îndoială, eşecul în lumea arabă şi s-ar putea chiar să se pregătească să reia relaţiile diplomatice cu Israelul. Cei mai mulţi dintre comeseni sunt de acord că dificultăţile interne ale Rusiei sunt atât de grave, încât s-ar putea ca ea să se retragă din Siria. Într-adevăr, ar putea fi obligată să se retragă din Orientul Mijlociu şi să se concentreze asupra problemelor sale interne. Este posibil ca importurile de cereale din America să nu fie suficiente. Pentru a evita colapsul, s-ar putea ca ruşii să fie atraşi într-un război cu China. Secretarul de stat Henry Kissinger a câştigat bătălia din Orientul Mijlociu atrăgând Egiptul în tabăra americană. E un geniu. Ruşii sunt dezorientaţi şi se află, poate, pe punctul de a se retrage.

Tot aud astfel de opinii de o jumătate de secol încoace. Mi-amintesc foarte bine ce spuneau anumiţi oameni inteligenţi, bine informaţi, în ultimii ani ai Republicii de la Weimar şi ce-şi ziceau unii altora în primele zile după ce

Hindenburg l-a adus la putere pe Hitler. Îmi aduc aminte de discuţiile din vremea lui Léon Blum şi a lui Edouard Daladier. Îmi amintesc ce se spunea despre aventura italienilor în Etiopia şi despre Războiul Civil din Spania, precum şi despre Bătălia pentru Anglia. Astfel de discuţii inteligente nu au fost *întotdeauna* greşite. Greşit este faptul că participanţii la asemenea discuţii se bazau invariabil în afirmaţiile lor pe propria inteligenţă. Mai târziu, studiile istorice arată că ceea ce s-a întâmplat de fapt nu a avut nimic de-a face cu acest tip de inteligenţă. Ea a lipsit pe Câmpiile Flandrei* şi la Versailles, a lipsit atunci când a fost ocupată regiunea Ruhrului, a lipsit de la Teheran, Yalta, Potsdam, ca şi din politica englezilor din perioada Palestinei sub mandat britanic, a lipsit înaintea, în timpul şi după Holocaust. Istoria şi politica nu corespund deloc noţiunilor dezvoltate de oameni inteligenţi şi informaţi. Tolstoi preciza acest lucru în primele pagini ale romanului *Război şi pace*. În salonul Annei Schérer, oaspeţi aleşi discutau despre scandalul provocat de executarea de către Napoleon a ducelui d'Enghien, prinţul Andrei afirmând că, în definitiv, există o mare diferenţă între împăratul Napoleon şi persoana particulară Napoleon. Există crime produse din *raisons d'État* şi crime cu caracter privat. Şi discuţia continuă. Ceea ce se perpetuează încă în toate discuţiile civilizate este însuşi ritualul discuţiei civilizate.

Tatu este de acord cu opiniile arhiepiscopului despre ruşi. Aşa se întâmplă când oamenii sunt bine informaţi. Următorul subiect îl constituie Vaticanul, care a primit un tratament asemănător. Câţiva prelaţi armeni ni s-au alăturat pentru a servi cafeaua şi intră şi ei în discuţie. Unul remarcă, de pildă, că Biserica este o instituţie care venerează succesul şi

---

* Unul dintre câmpurile de luptă în primul război mondial (n.tr.).

întotdeauna adoptă atitudinea majorităţii. Observaţi ce se întâmplă acum în ţările membre ale Tratatului de la Varşovia: Biserica face compromisuri cu comuniştii. În cazul în care comunismul s-ar instaura în Italia, papa s-ar muta oare la Ierusalim? Mai degrabă ar rămâne la Roma şi ar deveni secretar de partid, intervine unul dintre prelaţi. Şi iată unde am ajuns: Kissinger a subminat politica Rusiei în Orientul Mijlociu, iar papa este pe punctul de a da Vaticanul pe Kremlin. Se serveşte desertul.

În scrisoarea mea către *Le Monde* afirmasem că, în tradiţia franceză, au existat două atitudini faţă de evrei: una revoluţionară, datorită căreia li s-au acordat evreilor drepturi cetăţeneşti şi politice, şi una antisemită. Liderii intelectuali ai Iluminismului erau în mod vădit antisemiţi. Am întrebat care din cele două atitudini va prevala în Franţa secolului XX – secolul Afacerii Dreyfus şi al guvernului de la Vichy. În timpul războiului din octombrie 1973, ministrul de Externe francez, Michel Jobert, afirma că dorinţa arabilor palestinieni de „a pleca acasă" era firească şi justificată. Mi-am exprimat, politicos, speranţa că atitudinea cealaltă, cea revoluţionară, nu va fi abandonată. M-am asigurat că scrisoarea mea va ajunge la destinaţie. Eugen Ionescu le-a dat editorilor o copie a acesteia, iar alta le-a fost predată de Manés Sperber, romancierul. Nici până în ziua de azi nu mi s-a confirmat primirea scrisorii.

Începând din 1973, *Le Monde* a fost în mod deschis de partea arabilor în lupta lor cu Israelul. Îi susţine pe teroriştii. Ziarul se arată a fi mai prietenos faţă de Amin decât faţă de Rabin. O prezentare recentă a autobiografiei unui fedayn îi numeşte pe israelieni colonialişti. La 3 iulie 1976, înainte ca Israelul să-i elibereze pe ostaticii de la Entebbe, ziarul observa cu oarecare satisfacţie că Amin, „neliniştitorul

mareşal", hulit de toată lumea, devenise susţinătorul şi speranţa detractorilor săi. *Le Monde* era nespus de mulţumit de această schimbare. La 12 iulie, după celebrul raid, Israelul a fost acuzat că, demonstrându-şi superioritatea militară şi folosind armele şi tehnica militară occidentale, îi încurajează pe reacţionarii din Rhodesia şi Africa de Sud, tulburând echilibrul dintre ţările sărace şi cele bogate şi afectând astfel activitatea oamenilor de bună-credinţă de la Paris, care încercau să creeze un nou climat şi să trateze cu ţările Lumii a Treia de pe picior de egalitate, ca parteneri. Rhodesienii şi sud-africanii, scria *Le Monde*, beau şampanie în cinstea israelienilor. Însă aprobarea de către statele europene a raidului avea să pună în pericol planurile Franţei privind noua ordine internaţională. În zilele de 4 şi 5 iulie, înaintea operaţiunii de salvare, *Le Monde* publicase, fără comentarii, glumele făcute de Amin într-un discurs ţinut la Port Louis. Vorbind la Conferinţa Organizaţiei Statelor Americane (OSA), Amin stârnise râsete şi aplauze printre delegaţi spunând că ostaticii se simţeau cât se poate de bine în acele circumstanţe – înconjuraţi fiind de material exploziv. „Când am plecat de acolo", a zis el râzând, „ostaticii au plâns şi m-au rugat să rămân". Cu aceasta întrunirea a luat sfârşit.

Ieşim pe stradă şi prietenul meu David Shahar, un om lat în spate, inspiră adânc şi mă sfătuieşte să fac la fel. Aerul, însuşi aerul, este la Ierusalim un tonic al ideilor – aşa spun şi Înţelepţii. Sunt gata să cred acest lucru. Ştiu că trebuie să aibă proprietăţi speciale. Delicateţea luminii mă tulbură şi ea. Mi-arunc privirea în jos, spre Marea Moartă, peste stânci crăpate şi căsuţe cu acoperişuri rotunjite. Culoarea acestora este ca a pământului însuşi şi, în această monotonie stranie, aerul mişcător exercită o presiune aproape

umană. Aceste culori transmit ceva inteligibil, ceva metafizic. Universul însuşi ţi se înfăţişează dinaintea ochilor în expresivitatea acestei văi cu stânci îngrămădite, care sfârşeşte într-o apă moartă. În alte părţi poţi să mori şi să te dezintegrezi. Aici mori şi te contopeşti cu natura. Shahar mă duce de la Mishkenot Sha'ananim, care este aşezat pe o colină, cu faţa spre Muntele Sion şi spre Oraşul Vechi, la Gai-Hinnom (Gheena legendară), unde adoratorii zeului Moloh îşi sacrificau odinioară copiii. De la Gai-Hinnom mă conduce sus, la un vechi cimitir karait, unde poţi vedea cu ochii tăi contopirea cu natura. Aceasta acţionează straniu asupra nervilor mei (prin picioare, ca să zic aşa), deoarece simt că o bună parte din acest praf poate proveni din oase de om. Nu ştiu dacă Ierusalimul este, din punct de vedere geologic, mai vechi decât alte locuri, însă dolomitul şi lutul par mai străvechi decât în alte părţi. Sumbru şi întunecat, ca în gândurile domnului Bloom din romanul *Ulise* al lui Joyce. Însă în aerul strălucitor şi în masivii nori albi suspendaţi deasupra munţilor încreţiţi nu este nimic ce ar putea părea obositor. Această atmosferă face ca banala expresie „din altă lume" să fie îndeajuns de adevărată ca să-ţi facă sufletul să tresară.

Municipalitatea a transformat Gai-Hinnom într-un parc. Fundaţia Wolfson din Londra a finanţat amenajarea grădinilor şi acum copiii arabi bat mingea pe fundul verde al văii. Derbedei de vreo paisprezece ani din Ierusalimul de Est fumează şi îşi arată muşchii, încercând să pară periculoşi când trecem pe lângă ei, în timp ce Shahar îi dojeneşte. Shahar e chel, musculos, iar cămaşa îi este ornată cu căluţi, potcoave şi hăţuri – un imprimeu galben pe fond albastru-închis. Nostim, pentru că e scriitor şi gânditor – este orice, numai bişniţar nu. Ne uităm în grotele-mormânt şi în nişele

unde odinioară erau depuse cadavrele. Acum ruginesc acolo aripi de camion, secolul XX adăugându-şi metalul boţit la amestecul de colb al marelui Ierusalim. Poţi fi absolut sigur, spune Shahar, că profetul Ieremia a trecut pe aici. Exact pe unde stăm noi acum.

În lucrarea lui Elie Kedourie *Arabic Political Memoirs* găsesc fapte în general necunoscute despre diplomaţia americană de la sfârşitul anilor '40. Cel puţin, eu nu le ştiam. În Orientul Mijlociu şi probabil şi în alte părţi, Statele Unite se bazau în mare măsură pe consultanţi de management şi experţi în relaţii publice. Firma americană Booz, Allen & Hamilton l-a împrumutat pe unul dintre specialiştii săi, pe nume Miles Copeland, Departamentului de Stat, în cadrul căruia, în 1955, a făcut parte dintr-un grup numit Comitetul de planificare politică pentru Orientul Mijlociu, al cărui scop principal era, după cum spune chiar el, „să găsească modalităţi de a profita de prietenia care se dezvolta între noi şi Nasser"[1].

În 1947, Copeland fusese trimis la Damasc („nu se menţionează de către cine", afirmă Kedourie) „pentru a lua contact, neoficial", cu lideri sirieni şi „pentru a căuta mijloacele prin care să-i convingă să-şi liberalizeze, ei înşişi, sistemul politic".

Pentru a răspândi democraţia în lume, americanii au luptat, mai întâi în Siria, împotriva unor alegeri fraudate, însă vechea corupţie a continuat, în ciuda puterii şi a banilor lor. Frustraţi, americanii au decis, din motive îndreptăţite – ca întotdeauna –, să întreprindă o acţiune mai dură: „Ministrul american la Damasc s-a hotărât să încurajeze un *coup d'état*, pentru ca, în felul acesta, Siria să se bucure de

1. *The Game of Nanons*, New York, 1970.

democraţie", scrie Kedourie. Acest lucru nu a fost considerat ca fiind ceva foarte bizar; şi alţi ambasadori şi miniştri americani din lumea arabă erau total în favoarea unei revoluţii „autentice" pentru a-i răsturna pe vechii latifundiari, pe escrocii bogaţi şi pe politicieni. „Ceea ce se dorea era o elită care să-i sprijine pe conducători; aceştia, la rândul lor, să fie sprijiniţi de o populaţie care se presupune că înţelege, aprobă şi legitimează obiectivele unei asemenea elite. Oricine cunoaşte Orientul Mijlociu va fi de acord că un asemenea scop ar fi echivalentul politic al căutării pietrei filosofale."

Eşuând în Siria, americanii au încercat să acţioneze în Egipt. Kermit Roosevelt, de la CIA, „s-a întâlnit cu câţiva ofiţeri implicaţi în conspiraţia care a dus la acel *coup d'état* din 22 iulie 1952". Americanii doreau ca noul regim să alfabetizeze poporul de rând, să creeze „o clasă de mijloc consistentă şi stabilă... o identificare acceptabilă a idealurilor şi valorilor locale, astfel încât să se poată dezvolta instituţii autohtone cu adevărat democratice". Trecând într-un nou domeniu politic, americanii au facilitat împrumuturi guvernului egiptean. Ei credeau că adevărata democraţie era de-acum pe punctul de a fi instaurată. James Eichelberger, un specialist în ştiinţe politice din Departamentul de Stat, fost reprezentant al J. Walter Thompson, una dintre cele mai mari firme de publicitate şi relaţii publice, „a fost trimis la Cairo, unde a vorbit cu Nasser şi confidenţii acestuia, întocmind documente care identificau problemele noului guvern şi recomandau anumite politici pentru rezolvarea lor". Unul dintre aceste documente, elaborat chiar de Eichelberger, a fost tradus în arabă, „comentat de membrii grupului de consilieri ai lui Nasser, retradus apoi în engleză, cu comentariile respective, pentru a-i folosi lui Eichelberger". Acest

document, cu titlul „Problemele puterii unui guvern revoluţionar", a tot fost, conform afirmaţiilor lui Copeland, „tradus din engleză în arabă şi invers, până când s-a ajuns la o versiune finală. Documentul final a fost prezentat în exterior drept lucrarea lui Zakaria Mohieddin, cel mai serios şi mai rezonabil vicepreşedinte al lui Nasser (în percepţia Occidentului), şi acceptat ca valoros de analiştii serviciului de informaţii din Departamentul de Stat, CIA şi, probabil, de agenţii similare ale altor guverne".

Cine ar fi crezut că un fost reprezentant de firmă american ar fi putut scrie: „Poliţia ar trebui să fie «politizată» şi să devină, atât cât este necesar, un braţ paramilitar partizan al guvernului revoluţionar"? Este leninism curat, curat ca lacrima. Sau: „Centrul nervos al întregului sistem de securitate al unui stat revoluţionar (sau al oricărui stat) îl constituie un organism secret, ale cărui identitate şi existenţă pot fi cunoscute numai de şeful guvernului revoluţionar şi de cât mai puţini alţi lideri-cheie". Jefferson spunea că arborele libertăţii trebuie revigorat uneori cu sângele patrioţilor şi al tiranilor. Trebuie acum să credem că aceeaşi convingere romantică a supravieţuit pe undeva prin birourile firmei J. Walter Thompson. În definitiv, Statele Unite reprezintă *prima* ţară revoluţionară. Sau domnul Eichelberger a fost doar un cadru executiv pus faţă în faţă cu un client pe care trebuia să-l mulţumească şi care avea o sarcină de îndeplinit – nu a fost el decât un profesionist? Sau există azi în lume o înţelegere naturală a revoluţiei, a organizării maselor, a cadrelor, a rolului conducător al poliţiei şi al organelor executive secrete? Este o bănuială şocantă. Evident, documentul elaborat de domnul Eichelberger şi de colaboratorii săi egipteni declară că scopul preluării puterii de către Nasser a fost „soluţionarea presantelor probleme sociale şi politice care au făcut necesară revoluţia".

Să rezolve problemele, să ajute, să ocrotească, să promoveze o mai mare libertate. Să consolideze poziţia Americii şi în acelaşi timp să facă lucruri bune; să susţină cauza egalităţii universale; să fie un bărbat dur, fără iluzii deşarte, pe plan mondial; să fie puternic şi influent, să modeleze destine – sau poate, cedând iluziilor de omnipotenţă, să fie plenipotenţiarul american care creează naţiuni, acţionând din culise şi jucându-se încrezător chiar şi cu focul bolşevic.

Şi ce probleme au fost rezolvate? Nasser n-a soluţionat nici o problemă. Domnul Kedourie se îndoieşte că el ar fi trebuit „să apeleze la resursele ştiinţelor politice americane pentru astfel de lecţii de tiranie. Ceea ce intrigă cel mai mult", spune el, „este motivul care a stat la baza convingerii că, dând asemenea lecţii, puteau fi promovate interesele Statelor Unite sau chiar că se aducea o contribuţie la bunăstarea poporului egiptean".

Pentru un american, întrebarea care intrigă cel mai mult este aceasta: de unde până unde pasiunea pentru teoriile sociale la aceşti înalţi funcţionari din lumea publicităţii? Cum au putut acest gen de oameni să înveţe vreodată asemenea lucruri?

Citind noaptea trecută *Zgomotul şi furia*, am descoperit în gândirea lui Quentin Compson cuvinte care aparţineau lui E.E. Cummings şi anilor '30, nu anului 1910. „Ţara jidanilor, casa broscarilor", îşi spune Compson când cumpără o chiflă de la o fetiţă italiancă. În Chicago aş fi citit aşa ceva fără să mă înfior, dar la Ierusalim m-am cutremurat şi am pus cartea deoparte. Reîntorcându-mă la ea a doua zi, nu l-am mai găsit pe Faulkner vinovat de nici o ofensă. Probabil, la începutul secolului, oamenii spuneau „ţara jidanilor", iar Faulkner nu a împrumutat expresia de

la Cummings. Îi spuneam lui Shahar, pe când ne plimbam prin Gai-Hinnom, că nu mi-a plăcut faptul că David Ben-Gurion, atunci când a vizitat Statele Unite, le-a cerut evreilor americani să nu-şi mai facă iluzii în legătură cu aşa-zisa democraţie a nonevreilor şi să emigreze cât mai repede în Israel. Ca şi cum democraţia liberală de două sute de ani a Americii nu însemna nimic. Dacă Israelul ar fi fost guvernat la fel ca Egiptul sau Siria, aş mai fi venit eu aici?

Şi totuşi, conform afirmaţiilor celor mai severi critici de stânga, unii dintre ei chiar evrei, Israelul nu este „excepţia democratică", aşa cum se spune că ar fi. Noua Stângă îl consideră chiar o mică ţară reacţionară. Detractorii săi îţi spun ce abuzuri comite asupra populaţiei arabe şi, într-o mai mică măsură, asupra imigranţilor evrei din Africa de Nord şi din Orient. Unii israelieni consideră că acest stat este corupt, „levantin", teocratic. Gurile rele spun că s-au descoperit în Israel escrocherii financiare chiar şi la unii dintre cei mai credincioşi evrei ortodocşi. Mi s-a spus adesea că vechii lideri aşkenazi erau lipsiţi de imaginaţie, că noului grup de rabini le lipseşte prestigiul, că Ben-Gurion a fost un moş nesuferit, dar un adevărat conducător, că generaţia mai tânără le este ostilă evreilor din nordul Africii şi din Asia. Aceşti imigranţi nord-africani şi orientali sunt acuzaţi că au introdus mentalitatea bacşişului în Israel; intelectualii sunt acuzaţi că au lăsat să se deterioreze calitatea vieţii (deplorabilă expresie) – sperasem că, la şase mii de mile de casă, nu voi mai auzi vorbindu-se despre calitatea vieţii – şi, în plus, există problema palestiniană, cea mai mare şi mai persistentă bătaie de cap a Israelului: „Am venit aici să construim o societate dreaptă. Şi ce s-a întâmplat imediat după aceea?".

Vorbesc cu Shahar despre aceasta. El îmi spune:

— Unde nu există paradoxuri, nu există viaţă.

În interesanta cărticică despre Israel a lui Jakov Lind, este citată această afirmaţie a lui Ben-Gurion: „Evreii nici nu ştiu ce iad îi poate aştepta. Iadul lor constă într-o nemulţumire personală faţă de ei înşişi, dacă sunt mediocri"[1]. Este bine cunoscut faptul că evreii sunt exagerat de pretenţioşi cu ei înşişi, ca şi unul faţă de celălalt. De altfel, faţă de toată lumea. Mă întreb uneori dacă nu cumva acesta este motivul pentru care lumea nu-i apreciază. Din când în când am bănuiala că omenirea ar fi bucuroasă să vadă că dispare şi ultimul creştin şi că doar îndârjirea evreilor împiedică acest lucru. Spun aceasta amintindu-mi că Jacques Maritain a caracterizat cândva antisemitismul european din secolul XX ca fiind o încercare de a scăpa de povara morală a creştinismului. Şi ce anume i-a făcut pe evrei să se stabilească, după cel mai mare dezastru din istoria lor, într-o regiune periculoasă? Un profesor evreu de la Harvard mi-a spus recent:

— N-ar fi oare cea mai oribilă ironie ca evreii să se fi adunat de bună voie într-o singură ţară pentru un al doilea Holocaust?

Acest gând trece uneori prin minţile evreilor. El este însoţit de o altă reflecţie exprimată (în parte cu mândrie, în mare măsură cu amărăciune), aceea că noi, evreii, se pare că avem talentul de a nimeri în centrul unei crize.

Valea Jehosaphat, cu mormintele sale. Un drum îngust, iar pe povârnişuri piatră cât vezi cu ochii. Grote, morminte, gunoaie, bucăţi de stâncă dislocate şi, în minuscule săli de clasă, copii arabi intonându-şi lecţiile. Chiar şi în noiembrie, în aceste locuri este o căldură greu de suportat. Iordanienii au construit un drum pe deasupra mormintelor

1. *The Trip to Jerusalem*, New York, 1973.

evreilor. Primăria Ierusalimului intenţionează să construiască un nou drum şi să-l desfiinţeze pe cel iordanian. Vestigiile din timpul lui Irod sunt tot ce-ţi poţi dori – coloane deformate, puternic afectate de trecerea timpului, mormântul lui Absalom, cu acoperişul rotund şi un horn ciudat, care se îngustează spre vârf. Şiruri de morminte în toate direcţiile, la nesfârşit. Un lucru deosebit, care te poate obseda, îl constituie înmormântarea, bocetele şi somnul de veci sub zidurile Ierusalimului, aşteptând ca trompetele să sune, anunţând venirea lui Mesia. Câteva găini ale arabilor scurmă în praf şi ciugulesc. Nici unul dintre ouăle servite la micul dejun nu a scăpat de atingerea morţii. Grupuri de fete americane coboară dealul îmbrăcate în blugi, cu puloverele legate în jurul mijlocului. Deasupra, în partea stângă, un cimitir islamic. Marea Poartă de Aur, care se va deschide la venirea Mântuitorului, este ferecată. Exact dedesubt, Grădina Ghetsimani. Aşa cum sugerează şi numele, a fost un crâng de măslini. Acum, în preajma clădirilor bisericii ortodoxe ruse cresc pini, chiparoşi şi eucalipţi. De partea cealaltă, mai sunt nişte măslini, ale căror fructe arabii le culeg cu ajutorul unor prăjini – lovesc crengile, bat frunzele cu beţele şi fructele cad din pomi.

Urcând pe Via Dolorosa, auzim un sunet plăcut de clopoţei: nişte băieţi arabi îşi fugăreau la vale măgarii. Când auzi clopoţei sunând, te aştepţi să vezi sănii şi să fie frig. Nu sunt însă decât nişte băieţandri viguroşi şi veseli, mânându-şi nebuneşte măgarii spre Poarta Leilor.

„Călare de la Ramallah la Lydda" – scria Herman Melville în jurnalul său de călătorie din 1857. „O escortă călare de vreo 30 de bărbaţi, toţi înarmaţi. Frumoasă cavalcadă. Împuşcături de muschetă. Călăreţii săltau în şa şi îşi răsuceau caii în loc. Întrecere între călăreţi. Unii călăreau pe o parte

a calului, sfidând primejdia." Câteva zile mai târziu, în pustietatea Iudeei, „un mucegai albicios acoperea porţiuni din peisaj – totul albit – lepră – încrustări de blesteme – brânză veche – fragmente de stânci – roase, cu forme neregulate – numai gunoaie şi rebuturi ale naturii – precum cele care se află dincolo de Poarta Jaffei – întreaga Iudee pare să fi adunat toate aceste gunoaie... *Nu existau muşchi ca pe alte ruine – lipsea farmecul ruinei – nu era iederă – goliciunea fără frunze a părăginirii* – cenuşă albicioasă – cuptoare pentru ars varul... *Satul leproşilor* – case cu faţa la zid – Sion. Parcul lor, o grămadă de gunoi. Stau la porţi cerând de pomană – apoi se vaită – îi eviţi, şi odată cu ei şi groaza... *Rătăcind printre morminte* – până am început să mă consider eu însumi dintre cei posedaţi de diavol".

Vizita lui Anwar Sadat în America. Trebuie să discuţi despre aceasta cu israelienii înainte ca ei să accepte să discute despre orice altceva. O bibliotecară între două vârste, a cărei faţă îmbujorată trădează o mare indignare, mă întreabă cu un accent remarcabil, aproape oxfordian:

— *Ce* spuneţi de chestia asta?

Ridic din umeri. Iată ce i-aş spune, dacă i-aş răspunde: americanilor le place să-şi deschidă sufletul pentru a-şi întâmpina oaspeţii străini. Aceştia sunt uneori trataţi ca nişte eroi din *O mie şi una de nopţi.* Le vom arăta cât suntem de buni, bine intenţionaţi şi generoşi, deschişi la minte şi imparţiali. Vom fi emoţionaţi, la fel şi oaspeţii – şi, după ce vor fi ospătaţi şi sărbătoriţi, după ce se va toasta pentru ei, după ce vor fi televizaţi şi aplaudaţi şi după ce se va discuta despre acordarea unor împrumuturi, centrale atomice şi echipamente militare, ne vor iubi. Sunt convins că ne vor

iubi mai mult decât îi iubim noi pe ei, pentru că iubirea noastră este de foarte proastă calitate, pe cât de spontană, pe atât de trecătoare. Cum pleacă, au şi fost uitaţi. Un bătrân misionar mormon din Nauvoo şi-a încleştat odată mâna pe genunchiul meu, pe când stăteam lângă el, m-a luat de mijloc şi mi-a spus „frate". Ne cunoscuserăm doar cu zece minute înainte. M-a luat sub aripa sa ocrotitoare. Ochii începuseră să i se înceţoşeze. Eram un posibil client, un client exotic, cu tenişi vechi şi pulover. Îşi deschisese inima faţă de mine – ca un ceas cu cuc. Fără măcar să anunţe ce oră este.

— Dar americanii nu ştiu că Sadat a fost nazist? mă întreabă bibliotecara.

Ei bine, da, oamenii bine informaţi deţin această informaţie în dosarele lor. *The New York Times* o are sigur, însă *The Times*, după cum văd, este un stat în stat. Are propriul minister de Externe, iar înaltele sale instanţe de conducere au hotărât, probabil, că, din punct de vedere politic, nu ar fi oportun ca, în acest moment, să atragă atenţia asupra admiraţiei lui Sadat faţă de Hitler.

Îi spun doamnei că le-am trimis lui Sydney Gruson, de la *The Times*, şi lui Katharine Graham, de la *The Washington Post*, câte o copie a unui elogiu la adresa lui Hitler, scris de Sadat în 1953.

— Îl vor publica? întreabă ea.

— Greu de zis, îi spun. *The Times* ar trebui să se priceapă mai degrabă la politică decât la literatură – dar cine ştie? Evident, trebuie să acopere suficient de bine domeniul financiar şi sportul. Dacă ar prezenta meciurile tot atât de prost cum recenzează cărţile, atunci suporterii ar lua ziarul cu asalt, ca pe Bastilia. Cei care citesc cărţi, evident, nu sunt atât de pătimaşi precum fanii sporturilor.

Problema este dacă americanii înţeleg lumea aceasta, dacă se pot măsura cu ruşii – căci, la urma urmei, cei de teapa lui Sadat au mult mai puţină importanţă. Pentru scriitorii ruşi disidenţi, precum Lev Navrozov, americanii nu vor putea niciodată să se măsoare cu ruşii. El citează din cartea lui Dostoievski *Amintiri din Casa Morţilor* o convorbire dintre scriitor şi un criminal feroce, unul dintre criminalii care l-au fascinat[1]. Nu am cartea la îndemână, aşa că parafrazez: „De ce eşti atât de amabil cu mine?", îl întreabă Dostoievski. Iar criminalul, vorbindu-i unuia dintre geniile secolului al XIX-lea, răspunde: „Pentru că dumneata eşti atât de naiv, încât nu mă pot abţine să nu te compătimesc". Chiar şi după ce l-a jefuit pe Dostoievski, i-a fost milă de el ca de „un copilaş". Navrozov, extrem de inteligent, părându-i însă unui occidental ciudat de nefiresc (cum putea un intelectual independent din Uniunea Sovietică să nu fie deformat?), ne consideră pe noi, americanii, nişte copii cărora cei ca Stalin le zâmbesc pe sub mustăţi. Este vorba, probabil, despre un anumit romantism plin de admiraţie faţă de Vautrin. Dostoievski, bun cunoscător al unor astfel de probleme, considera că se puteau spune multe în legătură cu punctul de vedere al criminalului. Navrozov dezvoltă această abordare. Democraţia liberală este la fel de efemeră ca un balon de săpun. Istoria ne oferă uneori câte o perioadă de libertate şi civilizaţie de care facem mult caz. Uităm, pare să considere el, că, în general, suntem o specie foarte apropiată de „starea naturală", aşa cum a descris-o Thomas Hobbes – o stare neplăcută, brutală, necruţătoare, în care oamenii se tem prea mult de moarte pentru a se mai gândi la libertate. Dacă Hobbes este o autoritate prea mare, să ne gândim la

1. *The Education of Lev Navrozov*, New York, 1975.

opiniile sociale ale lui Jimmy Hoffa. Sau ale Naşului. Sau ale lui Lenin, aşa cum corect îl caracterizează Navrozov. Şi cu aceasta se confruntă America, clocotind iluzii politice. Cel puţin, aşa crede Navrozov. Probabil că Aleksandr Soljeniţîn este parţial de acord cu el. Se pare că toţi ruşii sunt înclinaţi să ne privească astfel. Chiar şi vărul meu, Nota Gordon, plecat de doi ani din Uniunea Sovietică, îmi spune:

— Nu vă puteţi măsura cu ei. Voi nu vă daţi seama cu cine aveţi de-a face.

Nota a fost căpitan în armata rusă şi a luptat contra germanilor până în 1945. A fost rănit grav de trei ori. Are trăsăturile familiei – ochi căprui, sprâncene arcuite, ten măsliniu, părul alb. În plus, are în gură coroane de aur, produse ale artei dentare ruseşti. Din compania sa făceau parte criminali eliberaţi din închisoare în timpul războiului. Nota este călit în război, deşi nu se laudă cu asta. Pe linia frontului nu se trimiteau alimente. Mâncai cartofi degeraţi, jefuiai, furai. Puteai ajunge în situaţia de a depinde de soldaţii tăi criminali pentru a face rost de provizii.

— Eu însumi aveam autoritatea absolută de a ucide pe oricine de sub comanda mea. Rămânea la latitudinea mea. Nu trebuia să dau nici o explicaţie, spune Nota.

Suntem veri primari, însă el este rus, iar eu american şi în ochii lui de rus un american e amabil, bun la suflet, plăcut la înfăţişare, poate, dar înapoiat, neajutorat: exact ceea ce reprezenta Dostoievski pentru criminalul încarcerat.

Cu toate acestea, constat că, într-o carte intitulată *Things to Come*, doi americani care consideră că sunt oricum, numai înapoiaţi şi neajutoraţi nu, Herman Kahn şi B. Bruce-Briggs, nu se arată impresionaţi de realizările ruşilor. „Cea mai şocantă este performanţa dezamăgitoare a politicii externe şi interne sovietice de la sfârşitul anilor '50 până acum",

scriau ei în 1972. „În domeniul politicii externe, sovieticii au avut o serie aproape neîntreruptă de eşecuri şi decepţii. Nu au reuşit să-şi extindă influenţa în Europa... Tentativele lor de a câştiga încrederea Indiei şi a altor naţiuni neutre le-au adus un câştig minim... De cincisprezece ani, Uniunea Sovietică îi sprijină, în Orientul Mijlociu, pe arabi împotriva Israelului şi singurele rezultate sunt umilirea protejaţilor lor, precum şi capturarea şi distrugerea echipamentelor lor de către Israel. Arabii nu s-au arătat atraşi de ideologia comunistă, iar petrolul lor continuă să curgă spre Occident. (Singura alternativă a arabilor este să nu mai extragă petrol.)"

Reproduc aceste rânduri pentru propria plăcere – o mostră de analiză politică americană lipsită de iluzii. Aceste opinii, care nu pot înlocui bunul-simţ, se bazează pe o activitate atentă a personalului de la Hudson Institute. Domnii Kahn şi Bruce-Briggs declară, într-o notă introductivă, că lucrarea lor este, „în esenţă, un produs organizaţional. Tot personalul de la Hudson a contribuit, fiecare în felul său, la această lucrare, ca şi miile de oameni cu care am discutat aceste probleme la reuniuni, seminarii şi şedinţe de informare la institut, precum şi în alte locuri din toată lumea".

Cu ce se confruntă imaginaţia literară în aceste vremuri dominate de politică? Unul dintre cei mai buni scriitori israelieni, A.B. Yehoshua, vorbeşte despre aceasta într-o excelentă carte de interviuri, *Unease in Zion*, publicată de Ehud ben Ezer. „Este adevărat", scrie Yehoshua, „că, datorită faptului că viaţa noastră spirituală nu poate gravita decât în jurul acestor probleme [politice], când te implici în ele la nesfârşit, nu poţi, din punct de vedere spiritual, să-ţi găseşti timp pentru alte lucruri. Şi nici nu poţi atinge adevărata

solitudine, care este o condiţie şi o premisă obligatorie a creaţiei, sursa şi forţa ei. Eşti împins continuu mai degrabă spre solidaritate, împins din interiorul tău, şi nu de vreo constrângere exterioară, deoarece trăieşti de la o emisiune de ştiri la alta şi devine o solidaritate de natură tehnică, automată din punctul de vedere al reacţiei emoţionale, pentru că ai ajuns să reacţionezi în acest mod şi să trăieşti sub tensiune. Reacţiile tale emoţionale la orice ştire despre pierderi de vieţi omeneşti în Israel, despre doborârea unui avion sunt predeterminate... De aici, absenţa solitudinii, incapacitatea de a fi singur în sens spiritual şi de a ajunge să ai o viaţă marcată de creativitate intelectuală". În timpul „războiului de şase zile", Yehoshua spune că se simţea legat de un mare eveniment, că se afla pe creasta unui val al istoriei. Era un sentiment plăcut, înălţător. Astăzi, incapabil să vadă sfârşitul războiului, nu mai simte însă că este dus de un asemenea val. „Istoria nu-ţi oferă pacea", spune el. „Sentimentul că eşti măturat de val şi senzaţia de incertitudine în ceea ce priveşte viitorul te împiedică să vezi lucrurile în perspectivă, oricare ar fi ea... Trăieşti clipa, fără nici o perspectivă, dar nu poţi să te smulgi clipei, să o uiţi. Nu poţi să te izolezi şi să nu citeşti ziare sau să nu asculţi ştirile de la radio săptămâni în şir, aşa cum puteai s-o faci acum şase-şapte ani."

În cazul nostru lucrurile stau puţin diferit. Mijloacele de informare de la noi fac din orice ştire o criză şi ne tulbură minţile, făcând din lucrurile reale fantome neliniştitoare – un summit la Helsinki, un tratat în Egipt, o criză constituţională în India, un vot la Naţiunile Unite, colapsul financiar de la New York. Nu putem scăpa de politizare (pentru a folosi un cuvânt la fel de ambiguu ca şi starea de fapt pe care o reprezintă) deoarece, la urma urmei, este necesar să ştim ce se întâmplă. Şi mai rău, ceea ce se întâmplă nu ne

va liniști. Nici de faptele sau denaturările şi platitudinile insidioase ale mass-mediei (chinuitoare pentru că îngroaşă realităţile atât de mult şi atât de îngrozitor) nu ne putem feri. Studiul literaturii este şi el puternic „politizat". O tânără inteligentă şi perseverentă îmi scrie frecvent din Italia, insistând să dau o interpretare politică celor mai banele întâmplări din romanele mele. Un prânz la un bufet cu autoservire din New York este legat de o întâlnire în Canada între Churchill şi Roosevelt, iar o încăierare cu un beţiv în antreul unei pensiuni corespunde Zilei Z. Totul trebuie să reflecte evenimentul important, pentru că evenimentul important este, fără îndoială, o problemă istorică şi politică, nu una privată. Ea crede că n-ar fi corect din partea mea să tăgăduiesc acest lucru.

A nu te supune lucrurilor pe care societăţile şi guvernele le consideră importante. Eroii lui Stendhal, când se află în închisoare, preferă să se gândească la dragoste. E.E. Cummings, închis de guvernul francez, îşi găseşte paradisul estetic în lagărul de detenţie de la Ferté Macé. Cei mai curajoşi scriitori contemporani sunt cei de genul lui Mandelstam şi Siniavski. Înainte să moară de frig, de foame şi din cauza epuizării fizice în Siberia, Osip Mandelstam le-a recitat poemele sale altor deţinuţi, la dorinţa acestora. În jurnalul său din închisoare, Andrei Siniavski este preocupat de artă. Poate că a rămâne poet în asemenea circumstanţe înseamnă şi să ajungi la esenţa politicii. Atunci sentimentele umane, experienţa umană, făptura umană, toate îşi recapătă locul cuvenit – prim-planul.

Prietenul meu John Auerbach a venit din Cesarea să mă vadă. Marinar, membru al unui kibbutz, tocmai s-a întors dintr-o călătorie. Îl cunosc doar de câţiva ani, dar mi-a

devenit un prieten drag. Fusesem avertizat că, odată cu vârsta, devine tot mai greu să-ţi faci noi prieteni. Constat, dimpotrivă, că este mult mai uşor acum, la şaizeci de ani, să mă apropii de oameni. John arată mai mult a scriitor – slăbuţ, delicat – decât a inginer-şef. Are însă o diplomă de inginer şi poate executa, în mijlocul oceanului, reparaţii urgente complicate. Copilăros, bărbos (are o barbă scurtă, arămie), agitat, destul de înalt, mai slab decât era când l-am văzut ultima dată, cară cu el o valiză din mucava în care ţine cărţi şi rachiu, pijamaua şi un cadou pentru casă. Îi face mare plăcere că se află aici, dar în acelaşi timp suferă – primul sentiment îl declanşează pe celălalt. Suferă din pricina fiului său. Adam Auerbach a servit într-o unitate militară de echipamente electronice şi, pe când se întorcea dintr-o misiune, elicopterul în care se afla s-a prăbuşit. Ne îmbrăţişăm şi apoi ieşim afară cu o sticlă, să bem ceva şi să ne bucurăm de soare. Chiar şi într-o dimineaţă însorită, în clădirile din piatră ale Ierusalimului ţi-e frig la mâini şi la picioare. Ieşind la lumină, mă simt puţin amorţit, ca o viespe toamna. Ne aşezăm pe un zid de piatră de lângă grădină şi bem rachiu. Simte nevoia să vorbească. Iubeşte cărţile cu pasiune, vrea să discutăm despre literatura americană, să audă de la mine lucruri minunate. Observ însă că marea lui suferinţă a început să pună stăpânire pe el. *El* s-a întors dintr-o călătorie, *el* stă acum afară, în bătaia soarelui care străluceşte dinspre dealurile Moabului, *el* bea rachiu cu un prieten drag, privind spre Muntele Sion. Dar fiul său e *mort*.

La şaisprezece ani, John a scăpat din ghetoul din Varşovia, lăsându-şi în urmă părinţii şi sora – au fost ucişi. Toţi au fost ucişi. John a reuşit cumva să facă rost de acte de identitate ca marinar polonez, lucrând mai mulţi ani în

sala maşinilor pe cargoboturi germane. După război a venit în Israel prin Cipru, a intrat în kibbutzul Sdot Yam, s-a căsătorit şi a avut doi copii. Prima lui soţie a murit de cancer în urmă cu vreo zece ani şi el s-a recăsătorit. Îmi zice:

— Mă întreb în ce privinţă anume viaţa mea a fost atipică. Pentru un evreu din Europa de Est, a fost absolut tipică – război, moartea mamei, moartea tatălui, moartea surorii, patru ani printre germani fără să mi se cunoască identitatea, moartea soţiei, moartea fiului. Treizeci de ani de muncă asiduă, semănând şi recoltând în kibbutz. Nimic excepţional.

John mai pleacă rareori pe mare. Nu-i plac noile petroliere uriaşe. Supramecanizate, ultraeficiente, nu oferă deloc timp liber echipajului în porturile străine. Vasul cu care tocmai s-a întors era încărcat cu potasă din Marea Moartă. Urma să aducă în ţară oţel italian. La nord de Neapole au avut vreme rea şi defecţiuni la motor; au ajuns însă în port, ancorând lângă două vase japoneze. Sfătuiţi de pilot, vasul a fost dus de două remorchere ceva mai aproape de ţărm. În cinci ore, John reparase motoarele, însă autorităţile portuare au pretins că vasul nu se află în condiţii bune şi i-au cerut căpitanului să plătească o garanţie de douăzeci de mii de dolari pentru eventualele cheltuieli cauzate de „vasul său avariat". Într-adevăr, vasul trebuise mutat la dană cu ajutorul remorcherelor, însă defecţiunea fusese remediată în scurt timp. Problema a declanşat discuţii. Vasul a rămas nedescărcat şi taxa de amarare a crescut – pe scurt, un jaf al escrocilor locali. Acum peste tot se întâmplă la fel. Fiecare pune la cale vreo înşelătorie, spune John, căruia nu-i displace argoul american. Sediul central din Haifa încerca să obţină protecţie din partea companiei de asigurări. Treceau zile întregi în port fără să facă nimic. Oraşul era acoperit cu praf de potasă. Chelnerii şi barmanii ştergeau încontinuu farfuriile

şi paharele. În oraş, ştergerea prafului devenise cel mai obişnuit gest. La o comunitate de circa douăzeci de mii de oameni aveau loc blocaje rutiere de genul celor din Roma, maşinile gonind pe benzile rezervate autobuzelor, dând totul peste cap şi claxonând nebuneşte. Dimineaţa şi seara totul se liniştea. Ca să scapi de zgomotul traficului puteai să urci un munte din apropiere şi să cobori apoi pe o plajă pustie, la fel ca plaja de la Sdot Yam. John şi câinele său, Mississippi, mergeau acolo în fiecare zi. Turiştii germani plecaseră, iar cabinele duşurilor de pe plajă erau bătute în cuie. Era plăcut să vezi valurile mici rostogolindu-se continuu, la nesfârşit, spre mal. Ca nişte valuri de durere, spune John.

O parte din Flota a şasea americană era ancorată în apropiere. Portavionul *John F. Kennedy*, cu elicopterele sale, îi reamintea lui John de moartea fiului său. Îşi petrecea timpul cu tinerii marinari americani. Pe timpul învoirii la ţărm ei poartă acum haine civile. Aceasta îi face probabil să fie mai puţin gălăgioşi. Unul dintre băieţi era din Oklahoma, din apropiere de Tulsa. Auzise câte ceva despre Israel, dar nu îl interesa prea mult. Lui John i-a plăcut asta. Un suflet tânăr, curat, a zis el. O asemenea ignoranţă era reconfortantă. Tânărul marinar nu ştia nimic despre holocausturi sau despre tancurile din deşert sau despre bombele teroriste.

Reîntors pe mare, John a trebuit să rămână în sala maşinilor carturi duble, pentru că nu avea deloc ajutoare. Când nu era de serviciu, citea în cabina sa şi stătea de vorbă cu confidentul lui, Mississippi. Echipajul spunea despre el că bea în prostie în cabina sa. În timp ce vasul trecea noaptea pe lângă Stromboli, un şuvoi de lavă roşiatică se scurgea din vulcan, dar marinarii nu au vrut să plece din faţa televizorului ca să admire acest fenomen natural. O bufniţă de pe insulă, deranjată de scântei, a zburat însă

spre vapor, fiind descoperită a doua zi pe catarg. Unul dintre tinerii marinari a dat-o jos. Şi atunci, un mecanic originar din Balcani a spus: „În satul nostru, când prindeam bufniţe, le băteam în cuie de uşa bisericii". Au închis bufniţa într-un dulăpior, în timp ce discutau despre ce vor face cu ea, dar în timpul nopţii John i-a dat drumul. Pasărea l-a zgâriat destul de rău pe braţ. „Întoarce-te pe Stromboli, proasto!", i-a strigat el. Aşa că şi-a luat zborul, iar vasul şi-a continuat drumul său periculos. Apa pompată în rezervoare pentru a asigura stabilitatea şi deversată apoi în mare o poluează, spune John.

Înainte de a pleca din Chicago, criticul de artă Harold Rosenberg mi-a spus:

— Te duci la Ierusalim? Şi te întrebi dacă oamenii îţi vor vorbi liber? Cred că glumeşti – te vor ameţi de cap.

El vorbea ca de la evreu la evreu despre darul vorbirii la evrei. În timpul zborului, dacă uşa avionului se deschide, eşti aspirat în spaţiu. Aici, la Ierusalim, când închizi uşa apartamentului tău, plonjezi în nişte discuţii extrem de animate – expuneri, argumentări, tirade, analize, teorii, observaţii, ameninţări şi profeţii. De la diplomaţi auzi explicaţii evazive; de la persoane oficiale, declaraţii prudente, în doi peri, reformulându-ţi şi amendându-ţi întrebările; de la părinţi şi copii, puternice divergenţe; de la prieteni care se dezlănţuie, discursuri înflăcărate, acuzaţii furibunde la adresa Europei Occidentale, a Rusiei, a Americii. Ascult atent, mai atent ca niciodată, însă adesea simt că am căzut într-o mare neţărmurită.

Tema tuturor acestor discuţii este, în esenţă, supravieţuirea – supravieţuirea societăţii decente create în Israel în doar câteva decenii. La început te prinzi mai greu, deoarece decorul este atât de civilizat. Te afli într-un oraş ca multe

altele – ei bine, nu chiar, pentru că Ierusalimul este singurul oraş vechi pe care l-am văzut vreodată ale cărui vestigii din Antichitate nu sunt expuse ca piese de muzeu, ci sunt folosite în fiecare zi. Şi totuşi, oraşul este modern, cu servicii publice moderne. Îţi faci cumpărăturile la supermarket, le spui prietenilor bună dimineaţa la telefon, asculţi la radio concertele orchestrelor simfonice. Dar, deodată, muzica se întrerupe şi se anunţă explozia unei bombe teroriste. O nouă explozie în faţa unei cafenele de pe strada Jaffa: şase tineri ucişi şi alţi treizeci şi opt răniţi. Îndurerat, renunţi la băutura ta civilizat. Tulburat, pleci să-ţi serveşti civilizat masa în oraş. Pretutindeni explodează bombe. La Londra tocmai s-a aruncat cu dinamită. Deosebirea este însă că, atunci când o bombă explodează într-un restaurant din West End, dreptul fundamental la existenţă al Angliei nu este pus în discuţie.

Totuşi, aici iei cina cu oameni fermecători, într-o sufragerie ca oricare alta. Ştii că gazda ta şi-a pierdut un fiu; că sora sa şi-a pierdut copiii în războiul din 1973; că pe această stradă din Ierusalim, cu răcoarea ei plăcută, cu flori care se deschid noaptea şi cu verdele-închis de sub becuri, multe alte familii şi-au pierdut copiii. Iar pe strada Jaffa, din cauza altei bombe, şase adolescenţi – doi dintre ei aflaţi într-o pauză la cursurile serale – care se opriseră la o cafenea să mănânce nişte cornuri cu stafide tocmai au fost ucişi. Dar în timpul ceremonialului domestic al farfuriilor care circulă şi al paharelor care sunt umplute este greu să te gândeşti la un inamic distrugător. Ştii doar că un singur lucru din viaţa evreilor nu s-a schimbat odată cu crearea statului evreu: nu poţi considera dreptul tău la viaţă ca fiind ceva de la sine înţeles. Alţii pot; tu nu. Aceasta nu înseamnă că toţi ceilalţi trăiesc bine mersi sub un regim decent. Nu, înseamnă doar că evreii, pentru că sunt evrei, nu şi-au putut dobândi dreptul de a trăi ca pe un drept natural.

Fără îndoială, mulţi israelieni refuză să admită că această istorică lipsă de linişte nu a fost eliminată. Aceştia par să creadă despre ei înşişi că sunt o putere stabilă, de neclintit. Ei au realizat ce şi-au dorit. Sunt o naţiune între naţiuni şi vor rămâne aşa pentru totdeauna. Trebuie să-ţi scoţi din cap această convingere, deoarece, pentru a ajunge să vezi realitatea aşa cum e, trebuie să te detaşezi de aceste aparenţe „civilizate". Încercarea de a scăpa de povara stării de insecuritate – aceasta este realitatea în Israel. Naţionalismul nu înseamnă realism. Nu cred că este corect să afirmi, aşa cum spune George Steiner, că sionismul a fost creat de naţionaliştii evrei care s-au inspirat de la Bismarck şi au adoptat un model prusac. Evreii nu au devenit naţionalişti pentru că şi-au tras puterea din venerarea a ceva semănând cu germanicul *Blut und Eisen**, ci pentru că numai ei, dintre toate popoarele lumii, nu au beneficiat de dreptul natural de a exista fără a fi contestaţi pe pământul pe care s-au născut. Evident, acest drept continuă să nu le fie recunoscut, nici măcar în Occidentul liberal.

În acelaşi timp, evreilor li se cere (de către domnul Steiner, în *The Listener*[1]) şi îşi impun chiar ei să fie mai drepţi şi mai morali decât alţii.

Domnul D. de la Ministerul de Externe poartă costum. Israelienii rareori se îmbracă la patru ace. Cravata domnului D. este cu atât mai mult o excepţie cu cât în Israel bărbaţii preferă felul de a se îmbrăca al unor oameni ca Whitman sau Ben-Gurion – cu cămaşa descheiată la gât. Mi s-a spus că Winston Churchill dezaproba total modul

* „Sânge şi fier" (n.tr.).

1. „Israel's Failure of Vision", *The Listener*, 8 septembrie 1975.

neprotocolar de a se îmbrăca al lui Ben-Gurion, dar nu pot garanta că informaţia este reală. Domnul D. este însă un adevărat diplomat, care s-a format în timpul mandatului britanic. Deşi a luptat împotriva Angliei, el iubeşte această ţară şi se simte mai bine la Londra sau la Oxford decât oriunde în lume, cu excepţia Israelului. Îmi face o scurtă prezentare a posturilor diplomatice pe care le-a ocupat. Nu afirmă deschis că urăşte Suedia – o spun eu în locul lui. Lasă să se înţeleagă că, la Stockholm, toţi oamenii erau foarte corecţi, perfecţi, dar poate fără suflet. Franţa? Ei bine, francezilor n-ai ce să le faci, sunt atât de fermecători, atât de antipatici. Franţa este o societate deschisă pentru cei care doresc să devină francezi. Americanii? O amestecătură ciudată. Oameni cumsecade, însă neciopliţi şi necizelaţi – nu pot fi comparaţi cu cele mai bune produse ale culturii engleze. Bem ceai – ceai englezesc, cu lapte. Pe tocul fiecărei uşi din apartamentul meu se află o mezuză* Prin grilajul ferestrelor vedem Muntele Sion şi parapetele arabilor. Spre asfinţit, lumina care cade pe pietre nu face decât să amplifice asprimea lor. Ele şi-au dobândit culoarea finală – galben şi cenuşiu; soarele nu are ce să le mai facă.

Îl testez pe domnul D. cu una dintre întrebările mele. A lucrat la Washington. Ştiu oare americanii ce se petrece în lume? După cum se cunoaşte, spune el, americanii sunt bine informaţi – aparatul lor de culegere a informaţiilor este formidabil. A fi bine informat însă, insist eu, nu e totuna cu a înţelege ce se întâmplă. Corectul meu interlocutor îmi dă dreptate. Este de acord cu arhiepiscopul armean şi cu Michel Tatu, de la *Le Monde*, cu privire la

* Mic sul de pergament cu versete din Biblie, pus într-o cutiuţă fixată pe tocul uşii, la evrei (n.tr.).

faptul că Henry Kissinger a fost mai deştept decât ruşii, făcându-i pe egipteni să accepte acordul privind Peninsula Sinai? Domnul D. nu crede că domnul Kissinger a dejucat planurile ruşilor în Orientul Mijlociu. Urmează, inevitabil, speculaţia: ce *este* Kissinger? Pe israelieni îi intrigă profund. La urma urmei, cum a ajuns el la putere? Discutăm chestiunile obişnuite. Fără a avea o bază reală, el are aura de vrăjitor exotic a evreului isteţ, *Evreul Süss*, managerul financiar sau omul de afaceri al micilor principate germane. Este plin de curaj, precaut, călătoreşte mult, îi place luxul şi este expert în publicitate. Pare să înţeleagă că, având în vedere că televiziunea a creat în Statele Unite o cultură a divertismentului, dacă nu ai altă cale de a deveni puternic, trebuie să intri în lumea divertismentului, devenind un fel de vedetă. Kissinger a realizat aceasta în mod strălucit. Poate că, la urma urmelor, talentul lui de actor explică totul. Bunul său prieten Danny Kaye poate fi şi un actor serios, dar şi comic, în vreme ce lui Kissinger îi place să se joace – iar în diplomaţie chiar prea mult. Actualul ambasador al Israelului a fost sub influenţa dominatorului Kissinger. Mi s-a spus că l-a convins pe Simchah Dinitz să facă lobby în favoarea unui acord privind Peninsula Sinai. Era sub demnitatea unui ambasador să bântuie holurile Senatului pentru a solicita voturi în Congres, îmi spuneau sursele mele. Israelul este slab reprezentat la Washington. Pentru Israel, numirea unui ambasador la Washington este cea mai importantă dintre toate funcţiile diplomatice – şi totuşi, continuă să fie trimişi acolo oameni nepotriviţi. Dar nu mai puţin adevărat este faptul că Israelul e în prezent prost guvernat. Generaţia care a fondat statul nu are succesori pe măsură.

Crede domnul D. că ruşii, dezamăgiţi de rezultatele obţinute în lumea arabă, ar putea dori să reia relaţiile diplomatice cu Israelul? Aceasta depinde de ruşi, spune domnul D.

— Dacă vom aborda noi această chestiune, o vor lua ca pe un semn de slăbiciune. Vor veni ei la noi dacă şi când li se va părea lor profitabil să restabilească asemenea relaţii. Dacă ar deschide o ambasadă la Ramat-Gan, ar obţine unele avantaje. Ar putea culege mai uşor informaţii. În prezent, trebuie să depindă de agenţii lor. Este posibil să-i convingă pe polonezi să se reîntoarcă şi să le facă treaba.

La Geneva, domnul Kissinger a înlesnit nişte discuţii particulare între Andrei Gromîko şi israelieni. Era în decembrie 1973. Gromîko, deşi în public pare ursuz, acru, necioplit şi inflexibil, ştie şi cum să treacă la extrema cealaltă. Respingătorul Gromîko s-a adresat mieros ministrului de Externe Abba Eban, ca un vechi coleg. La câte minunate evenimente au fost ei părtaşi! Se mai certaseră, da, disputele dintre ei fiind uneori îngrozitoare, dar pe plan uman – iar Gromîko, la urma urmei, e şi el om – există un ataşament sentimental deosebit.

Mi s-a spus adesea de către oameni cunoscători (şi chiar cu câteva zile în urmă de către o tânără americancă ce tocmai îşi luase doctoratul în literatură rusă) că limba rusă este una dintre fortăreţele sufletului omenesc. Are ceea ce specialiştii în ştiinţe sociale ar numi „profunzimi charismatice". O conversaţie obişnuită în limba rusă va conţine expresii dintre cele mai pline de afecţiune. Chiar şi atunci când condamni oameni la moarte eşti obligat de geniul limbii să îmbraci sentinţa în cuvinte plăcute. S-ar părea că în interiorul limbii materne se poartă o luptă între lumină şi întuneric şi poate că istoria Rusiei este, parţial, o revoltă împotriva acestor expresii mieroase de care oamenii „realişti"

se simt trădaţi. Ei folosesc expresii afectuoase şi poate simt că o minte tulburată de dragoste este periculoasă. Primejdia îţi mobilizează mijloacele de apărare şi după aceea ucizi pentru că sufletul tău a fost tulburat. Unul ca Gromîko se poate simţi însă la adăpost în spatele munţilor de cadavre, vorbindu-i mieros, într-o convorbire particulară, reprezentantului unei ţărişoare cu care bea un ceai. El i-a spus lui Eban că Rusia nu a fost niciodată inamicul Israelului. Statul evreu s-a născut cu binecuvântarea Uniunii Sovietice. Acest lucru este foarte adevărat. Dar cum rămâne cu miliardele acordate de ruşi Siriei sub formă de ajutor militar şi cu rachetele SAM, cu înarmarea teroriştilor palestinieni, cu condamnările din presa sovietică şi de la ONU? Ei bine, este adevărat că suntem împotriva expansiunii teritoriale a Israelului şi nu putem accepta agresiunea, ocupaţia şi toate celelalte. Însă nu suntem cu adevărat ostili Israelului. Atitudinea noastră a fost consecventă de la început şi până la sfârşit.

Auzind despre o astfel de conversaţie, ai sentimentul că Israelul ar fi asemenea unui dinte nu prea sănătos, la care ruşii preferă să nu folosească cleştele. Îl vor clătina încoace şi încolo, iar când se va desprinde suficient de mult, îl vor scoate cu mâna.

Inteligentul domn D. este bine-crescut şi vorbeşte cu decenţă, nu exagerează nimic şi nu emite pretenţii. Ceea ce spune domnul D. – şi o spune fără cuvinte – este că pentru el e o fericire să se afle în Anglia.

Săptămâna trecută, romancierul Amos Oz remarca, într-o discuţie cu mine, că în Israel există mai multe viziuni despre Paradis decât îşi poate imagina un străin. Toţi cei care au venit aici au adus cu ei propriul vis despre Paradis. În kibbutzul lui Oz, oamenii muncesc din greu până la ora 14. Apoi se spală, se odihnesc şi se îmbracă, iar după masa de

prânz – mulţi dintre ei fiind originari din Rusia – citesc cărţi serioase şi ascultă muzică; îşi petrec după-amiezile şi serile discutând foarte serios despre marxism. Cea mai mare plăcere a lor este să discute ca pe vremuri despre revoluţie, socialism şi viitorul omenirii. Evreii veniţi din Germania se odihnesc adesea într-un paradis al culturii, citind Homer, Platon şi Goethe şi ascultând muzică de Mozart.

Bătrânul frizer de la Hotelul King David, Ephraim Mizrahi, care s-a născut în Ierusalim, mă întreabă ce vârstă am. După care îmi spune:

— Şi eu am şaizeci de ani.

Vorbim în spaniolă – sau mai degrabă în ladino* E un tip fermecător: îi tremură puţin mâinile, dar tunde excelent. Are ochii albaştri şi nişte sprâncene mici, albe, stufoase. Îi vorbesc despre Hubert H. Humphrey şi o scânteie albastră i se aprinde din nou în ochi. Un fel de forţă bătrânească ce dă putere trupului său. Îl adoră pe Hubert H. Humphrey. Pe toţi pereţii sunt fotografii ale lui Humphrey, cu autograf. Îl tundea deseori. A primit scrisori de la el în perioada în care fusese senator şi vicepreşedinte. Îmi dau osteneala să le citesc. Sunt pline de banalităţi specifice politicienilor. Toate sunt pline de grandilocvenţă şi generozitate, felicitări, totul este minunat şi sincer.

— Vă place? mă întrebă Ephraim. *¡Un hombre tan importante que me escribe and me ha dado su retrato – a mí, un barbero sencillo!***

---

* Limba romanică a sefarzilor, care este un calc al textelor biblice evreieşti (n.tr.).

** „Un om atât de important care îmi scrie şi care mi-a dat fotografia sa – mie, un simplu frizer!" (n.tr.)

Senatorul pare foarte sănătos, la fel şi soţia lui. Se ţin de mână şi se plimbă, în haine sport, printre flori.

Firavul Mizrahi se reîntoarce la foarfecele lui. Mă întreb dacă urechile mele vor rămâne întregi după ce îşi va desface briciul. Dar ăsta e un lucru secundar. Îmi trece acum prin cap că Humphrey este într-adevăr un politician extrem de deştept. Mii de evrei americani influenţi, importanţi finanţatori, se cazează la King David. Cât de isteţ a fost Humphrey dacă a reuşit să câştige simpatia frizerului şi să-i umple pereţii frizeriei cu scrisori şi fotografii! Poate că Humphrey l-a îndrăgit cu adevărat pe bătrân. Oricum, Mizrahi nu a avut de pătimit – suspinând şi clătinându-se pe picioare, tundea în spatele meu. Humphrey este, într-adevăr, un prieten al Israelului şi se poate conta pe faptul că atitudinea lui ar fi aceeaşi chiar dacă ar deveni preşedinte. Eu şi Alexandra l-am întâlnit pe Humphrey nu demult, la un banchet la Casa Albă dat în onoarea lui Harold Wilson. Acesta, grăsun, încovoiat şi scund, fără cel mai mic interes faţă de persoanele care îi erau prezentate, cu părul alb atârnând peste gulerul prăfuit al smochingului, nu dorea decât să treacă mai repede seara aceea, jinduind după patul şi romanul lui poliţist. Era apoi Humphrey, zvelt, în plină formă, binedispus, viguros, îmbujorat şi plin de vervă. Tocmai venisem din hol împreună cu Alexandra. La parter, un tânăr infanterist marin în uniformă de gală, plin de decoraţii, cânta la harpă muzică barocă italiană. Ne-am lăsat hainele la garderobă şi alt infanterist marin în uniformă a condus-o pe Alexandra într-un salon, unde o orchestră a Marinei cânta melodii din spectacolele muzicale de pe Broadway. Am intrat după aceea în alt salon, alăturându-ne celorlalţi invitaţi. Îi ştiam – sau credeam că îi ştiu – pe mulţi dintre ei, îi văzusem la televizor şi prin ziare. Mă înşelasem însă. Nu i-am cunoscut niciodată

pe Cary Grant sau pe Danny Kaye – e doar o impresie. Senatorul Humphrey era singura persoană pe care puteam pretinde că o cunosc. „Iată o persoană pe care o cunosc", i-am spus Alexandrei şi i-am prezentat-o senatorului, care ne-a strâns mâna. Se afla însă în public. Nu avea astâmpăr. Nu suporta să stea de vorbă doar cu noi doi. Căuta pe cineva mai important, contactul cel mai potrivit, acela pe care, dacă l-ar rata, ar fi o nenorocire. Era cuprins de dorinţa demonică de a avea cea mai oportună întâlnire. Ne-a atins doar mâinile, a privit dincolo de noi şi a plecat. Nelson Rockefeller suferea de aceeaşi boală. Numai senatorii bătrâni, fără aspiraţii la preşedinţie, nu se grăbeau să treacă de la un invitat la altul. Dinozaurii plini de riduri, precum Hugh Scott, aşteptau răbdători să vină mâncarea.

Alexandra mi-a zâmbit, spunându-mi: „Senatorul Humphrey nu te-a recunoscut". La masă, a stat însă lângă el şi mi-a spus după dineu că şi-a amintit brusc de mine. „Minneapolis ş.a.m.d.". El i-a făcut o impresie destul de bună.

Kissinger era adâncit într-o discuţie cu Danny Kaye, ţinându-se de după umeri. Unul dintre asistenţii lui Kissinger a afirmat cu toată seriozitatea: „Între ei este o relaţie veche şi plină de semnificaţii". Nelson Rockefeller, mai îndesat şi mai mic de statură decât credeam, a traversat salonul ca să dea mâna cu mine. Mă confundase cu altcineva – pe la jumătatea drumului şi-a dat seama că a greşit, dar era prea târziu să se mai întoarcă. Ne-am strâns mâna în fugă, am spus în şoaptă neînsemnatul meu nume şi vicepreşedintele a plecat să găsească o persoană mai importantă. Aceasta m-a făcut să înţeleg ce înseamnă să fii sclav, precum sărmanul cavaler din poemul lui Keats „La Belle Dame sans Merci" – numai că în viaţa publică.

Când am plecat, cei din personalul de serviciu nu au reuşit să ne facă rost de un taxi. „Taxiurile nu vin la Casa Albă", au spus ei. „De ce?" „Taximetriştii sunt supăraţi pe noi. Adesea se întâmplă să răspundă la un apel, iar în momentul în care ajung aici, cei care au făcut comanda să fi plecat cu altcineva. Aşa încât acum înjură Casa Albă."

Am fost sfătuiţi să mergem pe jos, pe lângă vechea clădire a Departamentului de Stat, şi să ieşim pe poarta care dă în Pennsylvania Avenue. Aşa am şi făcut, pe o ploaie rece care i-a distrus Alexandrei pantofii de mătase. Pe Pennsylvania Avenue nu era prea mare circulaţie. M-am postat în mijlocul străzii şi am oprit un taxi. Şoferul a refuzat să ne ducă la hotel. Ne-a spus că nu este zona lui şi a plecat. După aceea au oprit maşina lângă noi nişte poliţişti care ne-au întrebat: „Ce faceţi aici?". Le atrăsese atenţia rochia de seară a Alexandrei şi s-au mirat că umblăm pe jos printr-un cartier periculos. De pe trotuar, au rămas să supravegheze zona. Nu voiau ca oaspeţii preşedintelui să fie atacaţi şi jefuiţi. În spatele nostru, Casa Albă era inundată de lumină. Invitaţii continuau să danseze în splendidele saloane vechi.

Curând după aceea, un bătrân taximetrist negru a oprit, salvându-ne din ploaia aceea rece. „Bine, hai", zise el, „urcaţi!". Şi aşa am plecat acasă.

Mâncaserăm supă de broască-ţestoasă şi câteva felii de friptură de porumbel cu orez sălbatic şi salată din muguri de palmier, iar la desert, ceva cu ciocolată; şi băuserăm vinuri californiene. Dăduserăm mâna cu Danny Kaye, cu preşedintele şi cu prima doamnă, cu Kirk Douglas şi cu senatorul William Fulbright, cu Beverly Sills şi Margaret Truman Daniels, cu Harold Wilson şi Nelson Rockefeller (cel care ne-a confundat), cu Hubert Humphrey şi cu multe

soţii – soţii care ar fi putut face parte dintr-un club numit „Regina Balului în anii '30". Întins în pat, în Hotelul Enfant Plaza, am înţeles oarecum fenomenul descris de neurologi ca o insultă la adresa creierului. Când am închis ochii, noaptea m-a întâmpinat îndurătoare, iar spiritul meu a părăsit graţios această lume.

Jurnalul lui Andrei Siniavski, al cărui pseudonim este Abram Tertz, încă nu a fost publicat în engleză. Am ediţia franceză. Traduc: „...nu mai sunt oameni, ci nişte gunoaie. Spaţii, câmpuri, nu caractere", spune el, vorbind despre camarazii săi de detenţie. „Frontierele umane dispar acolo unde ating infinitul. Dincolo de biografie. Omul, fiecare om, evită biografia. Când încerci să-ţi sprijini greutatea pe «însuşirile personale», te afunzi până la mijloc. Personalitatea este un şanţ acoperit superficial de trăsături psihologice, temperamente, obiceiuri, modalităţi de a face lucrurile. Cum fac un pas pentru a mă apropia de un străin, descopăr că am căzut într-o gaură." Şi: „Am venit pe lume pentru a înţelege anumite lucruri. Doar câteva lucruri, nu foarte multe, dar extrem de importante... Arta este un loc de întâlnire. A autorului cu obiectul dragostei sale, a spiritului cu materia, a adevărului cu fantezia, a liniei trasate de un creion, a conturului unui trup, a unui cuvânt cu altul. Aceste întâlniri sunt rare, neaşteptate. «Acesta eşti tu?» «Tu eşti?» Recunoscându-se reciproc, ambele părţi sunt cuprinse de frenezie şi îşi dau mâna. În aceste gesturi de surpriză şi bucurie vedem noi arta".

Un raport complet al organizaţiei Amnesty International, un grup neoficial interesat de drepturile deţinuţilor, a fost transmis la Londra agenţiilor Reuters, UPI şi Associated

Press. Se referă la deţinuţii pentru delicte de conştiinţă şi disidenţii politici din Rusia, care suferă atât de mult în lagăre, încât îşi cauzează singuri răni îngrozitoare. „Înfometarea, munca istovitoare şi alte privaţiuni, inclusiv lipsa de îngrijiri medicale, i-au făcut pe unii deţinuţi să-şi pună capăt zilelor." Ei se prefac că evadează pentru a fi împuşcaţi de paznici. Practică „automutilarea colectivă". Au fost culese mărturii, printre alţii, de la Eduard Kuzneţov: „Am văzut deţinuţi înghiţind un mare număr de cuie şi sârmă ghimpată. I-am văzut înghiţind termometre cu mercur... piese de şah, de domino, ace, sticlă pisată, linguri, cuţite şi multe altele de acest gen. Am văzut deţinuţi care şi-au cusut gura şi ochii cu aţă sau cu sârmă, care şi-au cusut nasturi pe corp ori şi-au bătut în cuie testiculele de pat, care au înghiţit cuie îndoite ca un cârlig de undiţă legat cu aţă de uşă, astfel încât aceasta să nu poată fi deschisă fără să întoarcă «peştele» pe dos. Am văzut deţinuţi care şi-au tăiat pielea de pe braţe şi de pe picioare, jupuind-o ca şi când ar fi dat jos un ciorap, sau care şi-au tăiat bucăţi din abdomen sau de pe picioare, le-au prăjit şi le-au mâncat, sau şi-au tăiat venele şi au lăsat sângele să se scurgă într-o terină". Dar destul!

Raportul afirmă: „Astăzi, în URSS există cel puţin 10 000 de deţinuţi politici şi religioşi". Sunt ţinuţi în condiţii care „încalcă reglementările internaţionale privind tratamentul aplicat deţinuţilor".

Cât din toate acestea se cunoaşte în ţările libere din Occident? Informaţiile pot fi găsite în cotidiene. Suntem informaţi despre toate. Nu ştim însă nimic.

Este ceva obişnuit să vezi în Ierusalim arme în orice moment. În fiecare cartier al oraşului, ca şi în toate comunităţile din Israel, există patrule civile înarmate, din

care fac parte şi studenţi. Zilnic, înaintea începerii cursurilor, şcolile sunt controlate de părinţi să nu fie vreo bombă. Studenţi arabi au fost solicitaţi să patruleze în campusul Universităţii Ebraice, dar au refuzat. După părerea mea, a fost o greşeală să li ceară să facă parte din asemenea patrule. Ei încearcă să evite acuzaţiile de „colaborare". Oricum, statutul arabilor israelieni este ambiguu – au şi n-au drepturi egale. Ei produc mari tulburări. Nu o dată mi s-a spus că Organizaţia pentru Eliberarea Palestinei (OEP) ar dori să provoace revolte în Oraşul Vechi, iar autorităţile se tem că exploziile de genul celei din noaptea trecută, în care au fost ucişi şase tineri, i-ar putea provoca. Din punct de vedere politic, ar fi un dezastru, deoarece arabii au demonstrat că deţin controlul în Adunarea Generală a ONU şi ar putea obţine uşor rezoluţii punitive. Se spune că OEP a făcut să circule la ONU fotografii ale unor adolescenţi ucişi, pretinzând că ar fi fost „executaţi". Pe Platoul Golan, teroriştii organizaţiei Fatah au împuşcat recent trei tineri. Ei au trecut frontiera siriană cu arme şi securi, cu intenţia de a-şi decapita victimele – după cum declara un terorist capturat. Teroriştii ameninţă totdeauna cu violenţa şi adesea o şi folosesc. Trebuie să înveţi să trăieşti cu zvonurile. Am auzit zilele trecute că la Ierusalim fusese găsită şi dezamorsată încă o bombă. Prietenul meu Joseph Ben-David, profesor de sociologie la Universitatea Ebraică, m-a asigurat că nu fusese nici o bombă, însă în aceeaşi zi în presă se anunţa că o nouă bombă a fost dezamorsată. Iar spre miezul nopţii, invitaţii la petreceri îşi cer scuze că trebuie să plece în patrulare.

Servim ceaiul şi fursecurile cu Shula şi David Shahar, precum şi cu poetul Dennis Silk, cărora le relatez o discuţie pe care am avut-o cu Mahmud Abu Zuluf, editorul celui mai

important ziar arab din Ierusalim, *El Kuds*. Moderatul Abu Zuluf nu este agreat de arabii de extremă stângă. Atât el, cât şi copiii lui au primit ameninţări cu moartea; odată, o explozie i-a distrus automobilul – dar, cu toate acestea, el continuă să militeze pentru conciliere şi pace. Biroul său este mobilat ca o sală de aşteptare – scaune acoperite cu un material plastic de culoare închisă, un birou pe care oamenii se aşază sau scriu; era aici un plăcut strat de praf, relaxant, un loc în care nimeni nu dă vreo importanţă fleacurilor. În birou se află o lucrare de artă, aşezată în faţa editorului: imaginea unui pisoi frumos cu nişte ochi enormi, o creatură prea tânără ca să arate atât de drăgăstoasă. Editorul este voinic, solid – are o faţă rotundă, foarte mare, deloc amenin-ţătoare, chiar visătoare; poartă ceea ce englezii numesc costum de stradă şi ciorapi în culori ţipătoare – poartă un număr foarte mare la pantofi. Când dă mâna, nu ţi-o strânge prea tare pe a ta, ci mai curând o cuprinde în palma lui. Mă aştept să-mi toarne tot felul de baliverne extrem de plăcute. La urma urmei, cine sunt eu, ca să-mi spună ce gândeşte el de fapt? Apasă pe un buton – ca orice persoană care e cineva la Ierusalim, el poate suna un asistent. Cere nişte cafele.

Cel care m-a adus la *El Kuds* este David Farhi. Specialist în problemele arabe, Farhi a fost consultant pe aceste pro-bleme pe lângă autorităţile din Cisiordania şi este prieten cu primarul Kollek. Îşi bea repede cafeaua şi se retrage; doreşte ca eu să am o discuţie fără reţineri cu Abu Zuluf. Aşadar, eu şi editorul sorbim lichidul exagerat de dulce din ceştile minuscule şi, în timp ce din încăperile învecinate se aude zgomotul maşinilor de cules – starea lui e ceva între plictiseală şi înflăcărare –, îmi spune că evreii trebuie să cedeze teren în Ierusalimul de Est şi să împartă autoritatea

cu arabii. Evreii nu sunt deloc dispuşi să accepte realităţile, trag prea mult de timp. Cu cât aşteaptă mai mult, cu atât lucrurile se vor înrăutăţi. Forţa arabilor creşte continuu, în timp ce Israelul devine tot mai slab. Între lipsă de claritate şi ardoare, uneori vag, alteori dogmatic, Abu Zuluf bate cu palma în birou şi spune:

— Tot mai mult război, mai multe pierderi de vieţi omeneşti, tot mai multă dependenţă faţă de ţara dumneavoastră. În timp ce naţiunile arabe devin mai bogate, mai moderne, mai influente. Nu, Israelul trebuie să avanseze repede planuri de pace şi să iniţieze negocieri, să arate că este deschis la negocieri.

În Ierusalim nu există momente liniştite, nu pentru cei care pun întrebări. Stai comod în faţa unei ceşti de cafea pentru a savura o conversaţie orientală cu un om inteligent. Brusc, eşti implicat într-o discuţie aprinsă.

La o ceaşcă de ceai, îi povestesc lui Shahar ce a spus Abu Zuluf. Nu îmi place să le vorbesc despre aceste probleme superficial, ştiind cât au avut de suferit. Sunt puţine familii în Israel care nu şi-au pierdut fii în războaie. Aici nu se poartă discuţii politice superficiale. În acest moment, în camera alăturată, fiul de şaisprezece ani al lui Shahar îşi face lecţiile. După ce îşi va termina lecţia la fizică, va studia la pian o lucrare de Schumann. În curând va avea vârsta la care va trebui să-şi satisfacă serviciul militar. Iar William Colby de la CIA a declarat în cadrul unei comisii a Congresului că, în viitorul război, victoria ar putea costa Israelul nouă mii de morţi şi treizeci şi şase de mii de răniţi. O asemenea victorie ar fi o înfrângere. Spitalele încă sunt pline de răniţii din ultimul război. A şaptea victimă a exploziei de pe strada Jaffa, o fată de cincisprezece ani, tocmai a murit. Iar secretarul general al ONU, Kurt Waldheim, a sosit

la Ierusalim pentru a discuta problema frontierei cu Siria. Domnul Waldheim nu este prea admirat în Israel. Oamenii spun că el pur şi simplu nu pare să ştie despre ce vorbeşte. Iar eu sunt cât se poate de diplomat când relatez despre discuţia mea cu Abu Zuluf. Soţii Shahar sunt politicoşi cu mine şi, la început, nu spun prea multe. Dennis Silk îşi lasă privirea în jos. Este unul dintre acei oameni voinici extrem de sensibili. Ca şi mine, este pe cale să chelească. Părul îi creşte în smocuri lungi şi dezordonat. Are un nas subţire şi acvilin, cu un aer nobil. Simte că se apropie furtuna şi se înroşeşte.

Când începe să-mi dea replica, Shahar este iniţial calm. Nu e de acord cu Abu Zuluf, zice el. Evreii nu au fost inflexibili şi negativişti; ei fac mereu concesii – dar acestea sunt respinse. Planul iniţial al ONU (din 1947) de împărţire a Palestinei a fost refuzat deoarece arabii nu au putut tolera crearea unui stat evreu, nici măcar a unuia minuscul. Dacă ar fi dorit un stat, l-ar fi putut crea cu ani în urmă. Nu l-au acceptat. Au invadat ţara din toate părţile, sperând să-i alunge pe evrei şi să pună mâna pe bogăţiile pe care aceştia le adunaseră. Această ţară a fost un deşert, un teritoriu cu populaţii nomade şi cu mici ferme de piatră şi sate. În timpul Palestinei sub mandat britanic, sioniştii au realizat un asemenea progres economic, încât i-au atras şi pe arabii din alte regiuni – de aceea populaţia arabă a sporit atât de mult. La Ierusalim, mult timp, evreii îi depăşiseră ca număr pe arabi şi pe creştini. Înainte de a fi alungaţi din Oraşul Vechi, la sfârşitul anilor '40, ei formau majoritatea. Însă lumea a reglementat problemele Orientului Mijlociu în felul acesta: Iordania (sau Transiordania) a fost creată în mod arbitrar de englezi – da, chiar de Winston Churchill, probabil cu o trăsătură de condei între două pahare. „Aici, vom

da bucata asta haşemiţilor ălora." Şi astfel, acum există acolo o naţiune „legitimă". Egiptenii au emis în anii '40 pretenţii minime asupra Sinaiului. Ştiu că anumite lucruri dintre cele afirmate de Shahar nu sunt adevărate, dar nu zic nimic. După primul război mondial, când Anglia a dorit ca Peninsula Sinai să facă parte din Palestina sub mandat britanic şi Franţa s-a opus, aceasta i-a fost repartizată Egiptului, care nu o pretinsese. Pe ce s-a bazat acum pretenţia lor? – întreabă Shahar. Toate aceste ţări, care au devenit brusc atât de orgolioase, naţionaliste şi pretenţioase, fuseseră doar nişte părticele din Imperiul Otoman. Saudiţii, apărătorii Ierusalimului pe care nu-i interesează decât dolarii, au o legătură istorică neînsemnată cu oraşul.

— Şase generaţii din familia mea s-au născut la Ierusalim, spune Shahar, înfierbântându-se.

Shahar este romancier – şi încă unul bun. Îi place literatura franceză. Îl adoră pe Proust. Pălăvrăgim adesea în franceză, iar un cuvânt din această limbă agreabilă îl caracterizează perfect. Este *costaud*, voinic; are o conformaţie impresionantă, umeri largi, grumaz musculos, vene mari. Venele i se umflă acum. Încep să-l enervez cu imparţialitatea mea americană, cu obiectivitatea mea etalată în dauna sa. Este atât de uşor pentru cei din afară să spună că problema comportă două aspecte. Ce formulare groaznică! Începe să nu-mi mai placă.

— Ei nu acceptă propunerile noastre de pace. Nu vor concesii, vor să ne distrugă! strigă Shahar şi bate cu pumnul în masă.

— Dumneata nu-i cunoşti. Occidentul nu-i cunoaşte. Nu ne vor lăsa să trăim. Trebuie să luptăm pentru vieţile noastre. Pe ceilalţi nu-i costă nimic să discute, să discute, să discute. Francezii sunt curve şi le vor vinde toate armele pe care le doresc. La fel şi englezii. Şi cine ştie ce vor face americanii!

Iar atunci când arabii, în sfârşit, vor face tot ceea ce vor ei, probabil că francezii şi englezii vor fi atât de amabili încât vor trimite vapoare pentru a ne evacua femeile şi copiii.

Acum Shahar a menţionat cuvântul rareori rostit, cu teamă : a invocat coşmarul anihilării. Cu acest coşmar trăieşte Israelul. Deşi oamenii nu vorbesc prea des despre asta, teama este mereu prezentă. Mă uit la chipul splendid al lui Silk. Se uită în jos, spre masă. În ce mă priveşte, nu mai zic nimic. Pot oare să-i spun lui Shahar că niciodată „conştiinţa Occidentului" nu va permite ca Israelul să fie distrus ? Nu, nu-i pot spune aşa ceva. Nu se mai fac asemenea declaraţii solemne ; toate hiperbolele noastre sunt reduse astăzi la tăcere. Ştim că se poate întâmpla orice. Pentru prima dată în istorie, întreaga specie umană s-a implicat în politică. Fiecare vrea să deţină un rol, însă este greu de spus ce poate să iasă din asta.

La Knesset, măsurile de securitate sunt foarte stricte. Taxiul cu care vii este oprit la poartă, te dai jos şi intri într-un birou mic unde sunt vreo şase-şapte soldaţi cu berete, cu mitralierele la podea. Discută despre filme şi despre apropiata vizită a lui Frank Sinatra. Îi declari persoanei de la birou scopul vizitei tale. Ai venit să iei prânzul cu domnul Abba Eban, acum membru al Knessetului. Ţi se verifică paşaportul şi se telefonează la biroul domnului Eban. Un bătrân evreu evlavios, îmbrăcat în negru, cu barbă, se apropie purtând în braţele ce păreau să nu-i ajungă câteva volume in octavo, după aspect lucrări talmudice. E plin de voie bună, are dinţi frumoşi şi nasul roşu şi îşi declară scopul vizitei cu blândeţe şi în detaliu. În spatele lui, doi tineri, o fată şi un băiat. Se vedea cât de colo că se iubesc : îşi lipeau capetele unul de celălalt în aşteptarea

eliberării permiselor de intrare. Funcţionarul din spatele biroului cere să vadă unul dintre volumele ce păreau a fi talmudice, îşi duce mâna la frunte şi se cufundă într-un text greoi. Urmează o discuţie savantă. Eu aştept. În cele din urmă, mi se spune să intru într-o cabină a cărei intrare era acoperită cu o perdea, unde un soldat mă percheziţionează să vadă dacă nu am arme, pipăie căptuşeala impermeabilului meu (vremea e urâtă azi), îmi cercetează pălăria, mă pune să mă urc pe o mică platformă şi îmi pipăie picioarele, buzunarele şi părţile laterale. Îmi deschide stiloul şi-l examinează. După care mormăie ceva şi-mi face semn cu capul spre uşa care duce la marele scuar deschis din faţa clădirii Parlamentului, care este grandioasă. O ţară cu trei milioane şi jumătate de locuitori ar trebui să aibă ceva mai compact şi mai modest, însă cei care au creat-o nu sunt renumiţi pentru bunul lor gust. Teddy Kollek mi-a spus că, după 1967, Ben-Gurion a fost cu totul în favoarea dărâmării zidurilor Oraşului Vechi. „Să facem ca totul să fie deschis. Să fie un singur oraş, fără ziduri!", cerea el.

— Nu are pic de simţ al frumosului, spune Kollek.

La biroul de informaţii funcţionarii sunt sobri, însă femeile care îţi iau haina flecăresc între ele. Una împleteşte un obiect rotund din lână roz-aprins. Explic că am venit să iau prânzul şi sunt îndrumat să cobor nişte scări. Sunt două săli în care se serveşte masa, dintre care una pentru cei ce preferă mâncărurile cu carne – vechea segregare dietetică. Domnul Eban mă aşteaptă. Citeşte mai multe ziare simultan – ziare sub braţe, ziare în mâini... Ochii săi imenşi, măriţi şi mai mult de nişte lentile mari, colorate, par să absoarbă cu aviditate literele mici ebraice. Îşi poartă ochelarii cu rame negre, dreptunghiulare cu o demnitate de ambasador. Ne aşezăm la o masă în sala în care se serveşte mâncare

cu carne şi comandăm pui fiert şi şniţel vienez. O sticlă de Schweppes Bitter Lemon e trântită pe masă; turnăm în pahare şi bem. Domnul Eban nu a găsit încă în ziare ce căuta – le scoate de sub braţ cu aerul unui om care se pregăteşte să semnalizeze cu două fanioane. Încerc să-l ajut făcând conversaţie în timp ce el frunzăreşte ziarul *Ha'aretz*. În fine, masa e servită. Spiritul meu tulburat oftează, iar eu iau lingura în mână. Domnul Eban este timid, dar şi foarte sigur pe sine – este posomorât, dar nu într-atât încât să-şi deranjeze interlocutorul. Vrea şi nu vrea să fie unde se află. Gândurile lui înconjură lumea ca un satelit. Sunt obişnuit cu acest gen de oameni. Chelnerul ia farfuriile de supă şi îi serveşte domnului Eban felul doi. Este un pui pregătit după o reţetă evreiască, fiert cu tot cu piele, pus pe un strat de piure de cartofi şi având în jur orez şi un sos de friptură. Şniţelul meu nu este din carne de viţel, ci dintr-un alt animal, greu de tăiat. Aşa că mănânc numai orezul şi sorb din paharul cu Schweppes. Fiindu-i foame, domnul Eban are gura mereu plină. Are un accent de Oxford şi opiniile bine organizate. Nu-i place să asculte. Eu însă am venit să aud ceea ce are de spus.

Spune că relaţiile dintre Israel şi Statele Unite nu au fost niciodată mai bune ca acum. Israelul primeşte în această perioadă din partea Americii mai mult ajutor decât în toţi anii care au trecut de la crearea lui. Rolul Americii în războiul din 1973 a fost într-o mare măsură înţeles greşit. Kissinger s-a grăbit să ajungă la Moscova nu ca un semn de slăbiciune sau pentru că ruşii ameninţau să intervină. E adevărat, nu era cazul să lase impresia că ar fi răspuns la o convocare urgentă. Poate că graba lui a părut servilă, dar ceea ce a făcut a fost corect. America era deja în avantaj şi în acel moment era necesar să recunoască puterea Rusiei

în Orientul Mijlociu şi să facă Uniunea Sovietică părtaşă la armistiţiu. Dacă ar fi forţat înaintarea spre Cairo, Israelul ar mai fi pierdut o mie de oameni şi ar fi putut provoca intervenţia Rusiei. Ceea ce pretinde Rusia este să i se recunoască marea putere – adică respect. Ea trebuie invitată să participe la toate acordurile, trebuie consultată. Kissinger deja câştigase.

Şi atunci destinderea nu este un cuvânt lipsit de sens?

Deloc, dacă îl defineşti cu grijă.

Dar ce se întâmplă dacă este definit aşa cum a făcut-o Soljeniţîn în intervenţia sa la AFL-CIO* ?

Nu te poţi aştepta ca disidenţii ruşi să prezinte Rusia în mod obiectiv.

Domnul Eban nu adoptă o poziţie prea dură faţă de Uniunea Sovietică. El nu o apreciază drept cea mai rea societate din istorie sau un imperiu demonic, căutând să-şi extindă puterea, urmărind distrugerea democraţiei capitaliste. Are vederi mai echilibrate. Uniunea Sovietică este probabil o superputere plină de vicii, care însă poate fi înţeleasă, poate fi neutralizată şi dirijată. Nu este ceva inuman de solid şi de brutal. Mai face greşeli, mai ezită; slăbiciunile sale umane sunt de natură să ne liniştească. Uitaţi-vă numai ce dezvăluie Mohammed Heikal în cartea sa *The Road to Ramadan* despre conducătorii Rusiei. Heikal spune că, într-o anumită ocazie, când le urmărea activitatea, a circulat la nesfârşit un memorandum pe la cinci-şase persoane înainte de a se lua o decizie minoră. Înainte să se dea vreun ordin, erau necesare trei semnături pe un document. Ceea ce vor ruşii este să-şi

---

* American Federation of Labor and Congress of Industrial Organizations (Federaţia Americană a Muncii şi Congresul Organizaţiilor Industriale) (n.tr.).

păstreze ceea ce au deja şi să menţină cealaltă superputere în dezechilibru. În 1973, ei nu au îndemnat Siria şi Egiptul să atace Israelul, adoptând o poziţie prudentă. Ruşii nu vor distrugerea Israelului – doar retragerea lui între graniţele din 1967.

Informaţiile pe care le auzisem în legătură cu întrevederea particulară dintre Eban şi Gromîko erau corecte.

În ceea ce priveşte OEP, aceasta constituie pentru ruşi, după părerea lui Eban, o complicaţie, iar Arafat le provoacă numeroase dificultăţi. Intervenţia OEP în Liban nu a fost un succes extraordinar. În Egipt, ruşii au fost dezamăgiţi. Poate că ar dori eliminarea lui Sadat. Prin *coup d'état*? Domnul Eban este prea diplomat ca să răspundă direct.

Gazda mea dă la o parte pieliţa de pe pulpa de pui. Adulmec aburii ce vin dinspre carnea de pasăre fiartă. Privesc bucata de carne din faţa mea şi încerc din nou şniţelul. Mâncarea servită în instituţiile din Israel poate fi înghiţită numai dacă închizi ochii şi mănânci gândindu-te la altceva. Din nefericire, îmi vine în minte ceea ce am văzut acum două zile în Oraşul Vechi, când mă plimbam cu John Auerbach. Nişte berbecuţi erau încărcaţi într-un camion pentru a fi duşi la abator. Aceştia au încercat să fugă. Au fost însă înşfăcaţi de muncitorii arabi, care i-au ridicat apucându-i de lână şi i-au aruncat în camion, înjurând. Ceva mai încolo zăceau pieile urât mirositoare ale animalelor care tocmai fuseseră tăiate. Când vom înceta acest măcel şi vom trece pe legume, nuci şi fructe? Nu e o întrebare nepotrivită atunci când asculţi un om civilizat discutând despre politică în timpul mesei de prânz.

A auzit vreodată domnul Eban explicaţia personală a doctorului Kissinger despre politica de destindere?

Dr. Kissinger nu a zăbovit niciodată prea mult pentru a-i face domnului Eban o prezentare completă a acestei politici. Oamenii îi adresează permanent mesaje, iar dr. Kissinger se eschivează întotdeauna.

Ploaia s-a înteţit; iarna a sosit pe nesimţite. Am oare vreun mijloc de transport? Nu găseşti cu nici un chip un taxi. Adunându-şi ziarele, Eban se ridică şi se oferă să mă ducă el. Maşina îl aşteaptă. Părăsim Knessetul pe la ieşirea parlamentarilor. Unii dintre ei au bărbi mari şi poartă chipa. Îndreptându-ne spre strada Jaffa, discut cu Eban despre politicienii americani. Se pare că, într-adevăr, preşedintele Gerald Ford a aflat abia de curând că ambasada americană nu se afla în capitala Israelului, ci la Tel Aviv. Eban se fereşte să-l critice pe preşedinte, dar recunoaşte că nu seamănă cu Lyndon Johnson.

— Ăla era un om deştept, spune Eban cu vădită admiraţie.

Am auzit că Johnson l-a întâmpinat odată pe Eban cu cuvintele: „Domnule ambasador, stau aici, mă scarpin în cur şi mă gândesc la Is-ra-el". Eban îmi confirmă întâmplarea, dar îmi spune că Johnson avea un fel deosebit de prietenos de a vorbi. Prietenie, dar nu fără respect. Eban mă întreabă ce cred despre candidaţii democraţi – despre Henry Jackson, de exemplu. Ei bine, am dat mâna de două ori cu senatorul Jackson şi nu ştiu despre el mai mult decât poţi afla dând mâna cu un politician. Dar despre Hubert Humphrey? Senatorul Humphrey este mai bun decât mulţi alţii. Preşedintele Johnson l-a pus într-o situaţie foarte neplăcută. Păcat că Humphrey nu a avut destul curaj să se împotrivească. E drept că-i cam guraliv. Groucho Marx spunea despre el: „Nu ştiu ce fel de preşedinte ar putea fi. Vorbeşte, vorbeşte şi iar vorbeşte. Ar fi o muiere dată dracului". Teoria mea este că Humphrey învaţă vorbind şi că acest proces e în parte

educativ. În viaţa publică, un om este mult prea ocupat ca să poată citi îndeajuns, cu excepţia ziarelor şi a proiectelor de legi ; Humphrey însă culege numeroase opinii inteligente şi, prin dezbateri, prin insistenţă şi dându-le o formă plăcută, poate crea în cele din urmă ceva util. Are intuiţie, ştie să aleagă ceea ce trebuie şi nu îndrugă verzi şi uscate. Activitatea sa în Senat este impresionantă.

Ploaia s-a oprit. Cobor din maşina lui Eban, îi mulţumesc şi îmi iau rămas-bun de la el. Strada Jaffa, cu magazinele închise la amiază, pentru siestă, este plină de bălţi şi pustie. Trec pe lângă o cafenea, în faţa căreia a explodat o bombă acum câteva zile. A ars până la temelii. Un tânăr şofer de taxi ne-a spus, Alexandrei şi mie, că era pe punctul de a intra în cafenea cu unul dintre prietenii săi, când un alt amic al său l-a chemat. „Voia să-mi spună ceva, aşa că m-am dus la el – chiar atunci a explodat bomba, iar prietenul meu era acolo. Şi-acum, amicul meu e mort", a spus taximetristul. Vocea lui, încă de adolescent, era gâtuită de emoţie. „Şi uitaţi cum trăim, domnule! Da? Aşa trăim!"

Poziţia lui Eban faţă de Rusia este împărtăşită de mulţi oameni. Într-o formă diferită, am auzit-o recent exprimată la Beth Belgia, una dintre clădirile Universităţii Ebraice, de către profesorul Shlomo Avineri, istoric şi specialist în ştiinţe politice. După afirmaţiile profesorului Avineri, poziţia sa este cam aşa : după al doilea război mondial mulţi au crezut că sistemul capitalist prinsese forţe noi. A fost însă doar o iluzie. După război, prosperitatea adusă de capitalism s-a bazat pe energia ieftină şi preţul scăzut al materiilor prime provenite din ţările subdezvoltate. Costul acestora a crescut acum şi avântul capitalismului occidental a luat sfârşit – peste tot în lume, poate cu excepţia Americii.

Alte ţări occidentale trebuie să se pregătească să trăiască în condiţii mai austere. În schimb, în Europa de Est viaţa s-a îmbunătăţit considerabil. Clasele de jos încep să mănânce şi să se îmbrace mai bine, să locuiască în apartamente încălzite. Nemulţumită este mai ales vechea clasă de mijloc – specialiştii, intelectualii. În întreaga Europă vom vedea cum dispar treptat privilegiile şi se redistribuie bunurile necesare vieţii. Centrele din vestul bătrânei Europe se estompează, în timp ce Ungaria, Bulgaria, România, Polonia încep să se învioreze. Acest lucru ar trebui luat în considerare, mai degrabă decât extinderea imperialismului roşu şi subjugarea Europei de către Rusia. Dacă îl înţeleg bine, profesorul Avineri afirmă că, în rândul unor sateliţi ai Rusiei, se dezvoltă un fel de comunism independent, iar comunismul occidental devine mai democratic, mai puţin obedient faţă de Moscova. În orice caz, lumea se transformă şi nici una din superputeri nu este ceea ce atât de mulţi dintre noi am presupus mereu că ar fi.

Sunt genul de lucruri pe care le poţi auzi mai degrabă la Paris sau la Milano decât la Ierusalim. O asemenea viziune a viitorului are la bază, evident, supoziţii privind declinul prestigiului şi influenţei Americii. Se ia drept certitudine faptul că, luptând împotriva extinderii comunismului în Asia de Sud-Est, Statele Unite au făcut cea mai mare greşeală din istoria lor. Dorinţa de a accepta o nouă viziune asupra comunismului este unul dintre rezultatele dezastrului provocat de războiul din Vietnam şi ale haosului din politica internă a Americii. În afară de aceasta, totala dependenţă a Israelului faţă de Statele Unite îi determină pe intelectualii israelieni să caute semne de speranţă în lumea comunistă. Mă întreb adesea pentru ce le este oamenilor atât de greu să renunţe la marxismul lor. De ce este nevoie ca să dispară speranţele pe care le-a creat Revoluţia din Octombrie? Cât

mai trebuie ca intelectualii să se informeze despre URSS? Cunoscând câte ceva despre viaţa din ţările comuniste, nu sunt deloc de acord cu Avineri. După părerea mea, analiza lui este nu doar superficială, ci şi cinică, dacă te gândeşti cât de puţină libertate personală există în Europa de Est. Nu trebuie să sacrificăm drepturile altora. Dar mă uit din nou la profesorul Avineri şi constat că este o persoană încântătoare, departe de a fi un om fără inimă. Trag concluzia că el doar testează aceste puncte de vedere. Mâine, aflat într-o altă dispoziţie, ar putea adopta o linie diferită.

David Farhi spune că Sadat, în timpul vizitei lui în America, şi-a declarat devotamentul faţă de lumea arabă şi a pretins a fi un superarab, pentru a înlătura orice suspiciune. Lumea arabă l-a acuzat că s-a cam muiat. După ce a făcut gesturi de solidaritate, este liber să se detaşeze şi să se ocupe de problemele interne ale Egiptului – suprapopularea, stagnarea economică, bolile. Profesorul Michael Brecher de la Universitatea Ebraică, evreu de origine canadiană, vorbăreţ şi extraordinar de bine informat, este de acord cu Farhi şi adaugă că regimul lui Sadat este în pericol. Ruşii sunt supăraţi pe el. Studenţii egipteni, dintre care unii au fost subofiţeri în războiul din 1973, au o atitudine critică şi sunt nemulţumiţi. În Egipt, rememorarea propagandistică a evenimentelor din timpul războiului nu-i menţionează. Ei ştiu cât de prost au fost conduşi şi cât de repede şi-a revenit Israelul după înfrângerile din primele zile. Dacă ruşii organizează o lovitură de stat, au la dispoziţie, pentru recrutări, un număr mare de studenţi furioşi care au o pregătire militară.

Dincolo de asemenea schimbări persistă imagini ale unor orăşele amorţite pe malul Nilului şi ale unor oameni subnutriţi,

bolnavi de bilharzioză. Lumea căreia trebuie să-i facem faţă este o lume în care ceea ce a existat dintotdeauna a devenit intolerabil. Egiptul din imaginaţia mea este Egiptul lui Edward Lane şi al altor observatori şi călători prin această ţară. El se extinde asupra întregii regiuni – Sudan şi Etiopia. Acum s-a decretat că vremurile de apatie trebuie să se încheie, că lucrurile trebuie să se schimbe, iar schimbarea trebuie să înceapă imediat. Doar că nimeni nu poate spune ce urmări va avea noul imperativ. Spre sfârşitul vieţii, Tolstoi i-a spus lui A.B. Goldenveizer, care de multe ori îi cânta piese de Chopin: „Poate pentru că nu mă simt prea bine, dar am momente când tot ce se întâmplă în lume mă aduce la disperare: noua formă de jurământ, proclamaţia revoltătoare privind înrolarea studenţilor, afacerea Dreyfus, situaţia din Serbia, ororile bolilor şi morţilor celor care lucrează în minele de mercur ale companiei Auerbach... Nu înţeleg cum poate omenirea să trăiască aşa în continuare, în mijlocul atâtor grozăvii".

Greşim oare dacă gândim că grozăviile din zilele noastre sunt cu mult mai mari? Ziarele din dimineaţa asta menţionează că nouă oameni au fost găsiţi morţi într-un şanţ în Argentina – legaţi la ochi şi împuşcaţi în cap; că indivizi din Insulele Moluce au preluat controlul unui tren olandez şi au ucis câţiva pasageri. Pe străzile din Beirut sunt ucişi nenumăraţi oameni în fiecare zi; sunt terorişti care iau ostatici la Londra şi detonează bombe în Belfast. Ca american, pot alege în fiecare zi dacă să mă gândesc sau nu la aceste fapte abominabile. Nu sunt nevoit să le iau în considerare. Pot pur şi simplu să nu deschid ziarul de dimineaţă. În Israel, nu ai nici măcar această opţiune. Acolo, la numărul total de violenţe se mai adaugă altele în fiecare zi. Şi nimic nu poate fi omis. Locuitorul Ierusalimului, obligat să urmărească

politica mondială, nu poate uita de Gerald Ford şi China, de Ronald Reagan şi California; el este obligat să ştie că Harold Wilson tocmai a afirmat într-un discurs că Anglia continuă să fie o forţă de care trebuie să se ţină cont. El nu-şi poate permite să ignore ultimele schimbări în strategia Partidului Comunist Francez sau crizele din Portugalia şi Angola; el trebuie să-şi reamintească modul de a gândi al lumii islamice, al evreilor din diaspora. Israelienii trebuie, de fapt, să ţină seama de cei patru mii de ani de istorie a evreilor. Lumea a fost aruncată în braţele lor, cerându-li-se să execute un incredibil număr de echilibristică. Altfel spus, nici un popor nu este nevoit să facă atâtea eforturi şi la atâtea niveluri ca acesta. În mai puţin de treizeci de ani, israelienii au creat o ţară modernă – cu mânere la uşi şi balamale, cu instalaţii sanitare şi accesorii electrice, cu muzică de cameră, avioane, căni de ceai... Este deopotrivă un stat militarizat şi o societate cultivată, are un caracter atât spartan, cât şi atenian. Încearcă să le facă pe toate, să le înţeleagă pe toate, să se pregătească pentru orice. Toate resursele şi aptitudinile sunt folosite la maximum. Atenţia acordată în permanenţă situaţiei internaţionale este însoţită de un efort pe măsură pentru apărare. Aceşti oameni sunt implicaţi în mod activ, fiecare în parte, în istoria universală. Nici nu ştiu cum de mai pot suporta ei această situaţie.

O plimbare prin Oraşul Vechi cu Sholem Kahn, de la o facultate a Universităţii Ebraice. Mă duce prin sectorul grecesc al cartierului creştin şi vizităm mica librărie franciscană. Bătrânul librar este un arab creştin care, în urmă cu peste cincizeci de ani, a făcut parte din armata turcă şi îi place să vorbească despre acele zile feroce. În

vitrină se află traduceri franciscane ale unor jurnale de călătorie italiene din perioada medievală.

— Şi ce mai face părintele Hoade? întreabă Kahn, interesându-se de traducătorul acestor lucrări.

— O, a plecat la Roma şi a murit acolo acum trei ani.

— Ah, ce păcat! Era un om tare simpatic, spune Kahn, el însuşi tare simpatic.

În definitiv, aşa se întâmplă. Te naşti în Irlanda, te călugăreşti, traduci la Ierusalim însemnări de călătorie italieneşti din Evul Mediu, pleci la Roma şi mori.

Kahn insistă să-mi arate nişte băi din Antichitate la marginea Oraşului Vechi şi ne căutăm drumul prin nesfârşitele străduţe, unde copiii călăresc măgăruşi, se joacă cu mingi de cauciuc, ţipă, sar din camioane şi aprind focuri în găleţi ca să se încălzească la mâini, pentru că e frig. Un vânt îngheţat din răsărit suflă peste arcadele străzilor acoperite. Dalele vechi sunt foarte reci. Soarele nu ajunge prea des pe aceste străzi. O gaşcă de băieţi negri sudanezi strigă din răsputeri, dându-i indicaţii unui şofer care încerca să intre în marşarier cu un camion pe o străduţă îngustă, zgâriind o inscripţie în arabă de pe o fântână astupată – un dar, îmi imaginez, de prin secolul al XI-lea, făcut de un sultan. Kahn întreabă din nou cum putem ajunge la băile turceşti. Un vânzător de dulciuri, care tăia un fel de turtă dulce plată în formă de roată, îmbibată cu miere, se arată indignat. Treaba lui este să vândă prăjituri, nu să dea informaţii despre străzi. Intrăm sub o arcadă, unde un individ, îmbrăcat cu un pulover pe gât, care schimba valută, ne spune să ne întoarcem şi să o luăm la stânga. Îmi oferă două lire sterline pe un dolar peste cursul oficial. Catadicsesc să-i spun cât de cinstit mă comport în acest tip de afaceri, iar el îşi spune deschis părerea, şi anume că sunt un prost.

E adevărat. Dacă aş gândi, nu i-aş spune un asemenea lucru unui valutist. Dar asta e – omul cu dolarii este adesea ridicol. Asta-i viaţa – şi aici gândurile mele ajung, de asemenea, la cazul sărmanului părinte Hoade, care a plecat la Roma şi a murit acolo. Ieşim de sub arcadă şi mai întrebăm un negustor voinic şi nebărbierit, cu turban şi cu pantofi scâlciaţi, care vinde nişte obiecte din sticlă verde, ciobite. Când aude întrebarea, se luminează la faţă. Da, desigur, *el* ştie. Începând o conversaţie, ne oferă o cafea. Ne arată după aceea o fotografie color, mototolită, reprezentându-l pe fiul său care studiază medicina la Chicago. Îi spun că sunt din Chicago. E încântat. Fotografia, plină de amprentele degetelor celor care îl iubesc, trece din mână în mână. Şi în felul acesta ne-am împrietenit. Mica fundătură în care ne aflăm e plină de coji de portocale şi excremente, coji de ouă şi capace de sticle.

Aproape îmbrăţişându-ne cu braţele sale când ne arată drumul, negustorul ne însoţeşte până la băile turceşti, chiar după colţ, imediat după un pasaj cu ziduri roz-portocalii, cu ieşituri asimetrice. Dacă este ziua rezervată femeilor, va trebui să ne întoarcem. Ca să nu dea buzna peste ele, prietenul nostru deschide uşa încetişor şi ridică mâna pentru a le preveni. Mai întâi întreabă, strigând, şi apoi ne face semn să înaintăm. Intrăm într-o încăpere enormă, de formă circulară, cu o cupolă, veche probabil de o mie de ani – o mie patru sute, insistă ghidul nostru. Pentru a nu mă lăsa mai prejos, mă simt obligat să-l fac să mai scadă câteva secole. Dar cui îi mai pasă de date? Mica prostie cu recalcularea secolelor este uitată repede. Îmi regăsesc buna dispoziţie într-o încăpere veche, frumoasă, fierbinte, cu un miros acru. Sofale improvizate din zdrenţe şi cearşafuri vechi sunt înşiruite la perete

pentru relaxarea clienţilor. Deasupra capului, pe nişte sfori, atârnă la uscat prosoape rupte. Frânghiile urcă în zigzag, sus, sus de tot, în nişte balcoane întunecoase. O arăboaică foarte bătrână se odihneşte pe o sofa, cu unul dintre picioarele-i scurte întins. Face un gest de politeţe orientală. În această încăpere, cu prosoapele ca nişte flamuri, oamenii se odihnesc după baie. Trecem prin mai multe camere cu aburi, acum goale. Prietenul nostru arab spune:

— Dacă stai o noapte întreagă aici, vei fi cu totul alt om.

Îl cred. Un om de serviciu freacă podeaua cu o perie aspră. Probabil că e soţul bătrânei odalisce. E voinic, scund, cu picioare strâmbe şi adus de spate. E atât de încovoiat, încât, dacă ochii lui căprui, ca ai unei morse, ar trebui să-i întâlnească pe ai tăi, ar fi nevoit să se uite în sus. Părul său alb, tuns scurt şi culoarea feţei – obrajii rumeni ai unui om care stă în căldură şi aburi – sunt plăcute.

— Nu la locul ăsta mă gândeam. Cel pe care voiam să vi-l arăt este mult mai vechi, spune Kahn.

Dar mie îmi place enorm acesta şi nu vreau nimic mai mult. În timp ce ieşim, bătrâna stă de vorbă cu una dintre prietenele sale, o femeie imensă, grasă, dar nu lipsită de un anumit şarm, care se aşezase chiar pe marginea sofalei. Pe pavajul rece, ne luăm rămas-bun, mulţumindu-i negustorului cu pantofii scâlciaţi. Se întoarce la sticlăria lui verde-închis.

— Presupun că trebuie să renunţăm la baia aceea încă şi mai veche, îmi spune Kahn.

În compensaţie, se oferă să-mi vorbească despre Max Nordau.

Haim Gouri, poet şi ziarist, un bărbat în putere la cei cincizeci de ani ai săi, cu un păr negru cârlionţat

şi o faţă cam pătrată plină de riduri – *une bonne gueule** Poartă un pulover pe gât, verde. Povesteşte despre un Peugeot, care aparţinea unei influente familii arabe, confiscat de soldaţii israelieni în timpul „războiului de şase zile". Gouri l-a luat de la soldaţi şi i l-a înapoiat proprietarului. Familia de arabi i-a mulţumit şi, mai târziu, a fost invitat la cină de stăpâna casei. „Vă sunt recunoscătoare pentru maşină", i-a spus ea, „dar, după ce mi-aţi înapoiat-o, unii dintre soldaţii dumneavoastră au venit şi mi-au luat bijuteriile pe care mi le făcuse mama cadou de nuntă". Gouri a promis că va face tot posibilul să-i ajute. În acest timp, a observat că o doamnă de origine olandeză, care fusese şi ea invitată la cină, zâmbeşte semnificativ din partea cealaltă a mesei. Mai târziu, femeia a explicat de ce o amuzase atât de mult incidentul. „Când a izbucnit războiul", a spus ea, „noi, cei din Amsterdam, am început să stocăm alimente şi îmbrăcăminte pentru evreii refugiaţi, pe care îi aşteptam să vină. La urma urmei, arabii ameninţau să vă şteargă de pe faţa pământului. Nu ne-ar fi surprins dacă ar fi ajuns în Europa Occidentală sute de mii de noi refugiaţi. Şi aici o femeie se plânge că i-au fost luate brăţările. Iar dumneata îi ceri scuze. La noi, în Olanda, soldaţii germani ne intrau în case. Germanilor, la rândul lor, le-au intrat ruşii...".

Cu toate acestea, relaţiile lui Gouri cu această familie de arabi au rămas la fel. A fost rugat să îi ajute să recupereze o anumită proprietate a familiei, o casă din apropierea Porţii Jaffa. Credea că şi-i făcuse prieteni, aşa încât, atunci când un ziarist francez l-a rugat să-l prezinte unei familii de arabi, el a aranjat o invitaţie la masă. În timpul cinei,

---

* „O mutră nostimă" (fr.) (n.tr.).

fiica gazdei, femeie în toată firea, a vorbit direct, fără ocolişuri. Plină de curaj, deşi Gouri spunea că tremura, ea a declarat: „Nu vom accepta niciodată prezenţa evreilor pe pământul nostru!". Gouri a rămas perplex.

Nu am spus ce gândeam, dar pentru mine, atât ca american, cât şi ca evreu, lucrurile erau destul de clare. El a vrut ca, prin bunătatea lui, să-i influenţeze pe aceşti prieteni arabi. Asta e şi ideea: să pui lucrurile în ordine, să-i hrăneşti pe cei înfometaţi, să construieşti şcoli şi spitale, să angajezi muncitori pe care să-i plăteşti bine, cu salarii mai mari decât cele cu care ei erau obişnuiţi, să înapoiezi maşini şi coliere furate şi în felul acesta să câştigi inimile tuturor. Însă aceşti arabi fac un joc de tip Alsacia şi Lorena, cu Israelul în rolul Prusiei, ei tremurând vitejeşte, asemenea bătrânului învăţător din povestirea patriotică a lui Daudet *Vive la France!*

Am spus despre Gouri că are *une bonne gueule* pentru că este, ca şi Shahar, un francofil. Nu ştie deloc englezeşte. Vorbim în franceză, mai mult sau mai puţin corect. Îmi cere părerea despre atitudinea Franţei faţă de ţara sa şi-i menţionează pe intelectualii francezi care vizitează Israelul, printre ei şi Michel Butor, care demonstrează (mai degrabă decât mărturisesc) că nu ştiu nimic despre Israel. E curios să ştie dacă pot explica această stranie ignoranţă.

Îi spun ce cred: Franţa este o ţară ai cărei gânditori, stând în Paris, au impresia că ştiu tot ce trebuie să ştie despre lumea exterioară. Această lume este cea pe care o concep ei. Dacă vrei să afli ceva despre boşimanii australieni, te uiţi în *Larousse*. Lucrările clasice publicate în Franţa conţin – precum la John Keats Adevărul şi Frumosul – tot ce se cunoaşte sau ce trebuie ştiut. Parisul, centru al

civilizaţiei europene de secole, s-a îmbogăţit în reprezentări colective, în imagini sau opinii indispensabile, prin intermediul cărora lumea civilizată s-a conceput pe sine. Franţa era pentru aceste reprezentări ceea ce a însemnat sistemul bancar englez pentru bani. Sistemul bancar englez este astăzi aproape de faliment, însă imaginea-lumii-văzută-din-centrul--parizian, consolidată prin adăugarea unui anumit soi de marxism, este puternică, aşa cum a fost totdeauna în Franţa. De aceea israelienii sunt surprinşi de lipsa de interes şi de ignoranţa francezilor care le vizitează ţara. Pentru a trage o concluzie la conversaţia noastră: multe state din Europa Occidentală cred că sistemul capitalist este terminat şi că democraţia liberală este pe punctul de a pieri. Dacă Franţei i-ar păsa de democraţia liberală, de libertate, atunci ar adopta altă atitudine faţă de Israel, singura ţară din Orientul Mijlociu ce reprezintă libertatea. Însă Franţa preferă feudalismul arab, socialismul arab, comunismul chinez. Preferă să facă afaceri cu Lumea a Treia. Preferă orice, dar nu Israelul.

Când judecătorul Haim Cohn s-a îndrăgostit de o femeie divorţată şi a vrut s-o ia de soţie, a trebuit să ceară permisiunea autorităţilor rabinice. Cererea i-a fost respinsă, deoarece un Cohn, unul dintre moştenitori înalţilor prelaţi, nu se poate căsători cu o femeie divorţată. Şi atunci, având în vedere că un înalt prelat trebuie să fie, din punct de vedere fizic, fără defect, judecătorul Cohn a propus să se mutileze simbolic – s-a oferit să i se îndepărteze chirurgical o falangă de la degetul mic de la mână. I s-a spus însă că, chiar dacă şi-ar tăia un braţ, el tot ar rămâne un Cohn. Aşa încât judecătorul Cohn, care a reprezentat Israelul în Comisia pentru Drepturile Omului la ONU şi mergea deseori în

America, s-a căsătorit civil cu femeia respectivă la New York. Unii dintre prietenii familiei Cohn au considerat că nu este potrivit ca un funcţionar public să manifeste aşa o lipsă de respect faţă de rabini, aşa încât judecătorul Cohn şi soţia sa au cedat şi au fost căsătoriţi din nou de un rabin conservator. Acesta a primit reproşuri de la colegii săi, având destule neplăceri din cauza asta. Este ceea ce mi-a relatat judecătorul Cohn. Este un bărbat masiv, aparent un taciturn, însă constaţi că, de fapt, în câteva minute îţi spune o groază de lucruri. Un alt paradox – la cină pare că se gândeşte la lucruri sumbre, însă pleci cu sentimentul că ai petrecut momente dintre cele mai plăcute. Doamna Cohn, muzicolog, este o femeie solidă, impulsivă, impresionantă, cu un farmec deosebit. Judecătorul a fost obligat să le explice colegilor săi din Comisia pentru Drepturile Omului de ce un Cohn a trebuit să plece din Israel pentru a se putea căsători cu o femeie divorţată.

Am vorbit cu profesorul Werblowsky despre o carte în care este prezentat Joseph Karo* – o lucrare impresionantă, consacrată marelui jurist şi autor al lucrării *Shulchan Arukh*. Karo a mai lăsat posterităţii nişte însemnări personale, denumite *Maggid Mesharim*. Maghidul era un spirit care îi vorbea „în linişte şi solitudine" raţionalistului Karo – o voce lăuntrică. În secolele XVI-XVII, maghidismul era larg acceptat de cabalişti, care credeau că demoni sau spirite rele intrau în om şi îl tulburau, dar că îngerii preaputernici pot şi ei să intre în om şi să îi spună vorbe

* Cel mai important codificator al legilor evreieşti şi cabalist din secolul al XVI-lea. *Shulchan Arukh* (*Masa pusă*), opera sa de căpătâi, reprezintă şi azi o autoritate în materie de legiferare iudaică. *Maggid Mesharim* este un jurnal mistic (n.tr.).

înţelepte. „... şi, când te trezeşti după ce ai adormit printre gândurile din *Mishnah**... şi buzele tale vor tremura... eu sunt *Mishnah* cel care vorbeşte prin gura ta. *Shekhinah*** îţi vorbeşte..." La un pahar, l-am întrebat pe ingeniosul profesor Werblowsky, un bărbat zvelt, frumos, dacă el crede în vocea interioară *Mishnah* sau în comunicarea directă cu spiritul divin. Ca istoric al religiilor, a luat lucrurile în serios, însă el era un raţionalist. În cele din urmă, astfel de fenomene se supun investigaţiei raţionale. Ar fi trebuit să bănuiesc că acest profesor zvelt, îmbrăcat într-un costum raiat, cu o garoafă la butonieră şi un ten proaspăt, va adopta o abordare modernă. Revenind la cartea sa, am constatat că era într-adevăr un profesor modern, care vorbea despre Maghidul lui Karo ca despre manifestarea unei „tehnici deosebite de producere spontană a unui material intelectual teoretic şi speculativ de tip discursiv, chiar supraspecializat, fără să facă vreun efort conştient de gândire". Visul oricărui profesor – un discurs curgător la cel mai înalt nivel! Ce alt dar i-ar putea aduce un înger unui intelectual? Să vorbească – să vorbească admirabil, inspirat, profund.

Eu şi Alexandra acceptăm bucuroşi invitaţia la cină vineri la familia profesorului Werblowsky. Binecuvântările şi rugăciunile sunt foarte elaborate. N-am auzit niciodată o limbă ebraică sefardă mai elegantă ca a profesorului Werblowsky. Trei adolescenţi, două fete şi un băiat – copiii lor –, ne servesc la masă sub supravegherea mamei lor. Profesorul, în manieră patriarhală, este servit primul. Este evident că, încântată de

---

* *Mishnah* desemnează, în general, legea orală sub toate aspectele sale (n.tr.).

** Prezenţă divină în lume, concepută de teologii evrei şi, mai târziu, de creştini, aşa cum se manifestă în fenomenele naturale şi îndeosebi în cele supranaturale (n.tr.).

tot ce face şi de tot ce spune el, soţia sa îl iubeşte foarte mult – lucru rar în aceste vremuri în care femeile sunt nişte luptătoare. Totuşi, cine nu s-ar bucura alături de blânda şi amabila doamnă Werblowsky, care îl priveşte cu atâta plăcere pe soţul ei, aşezat în jilţul său în capul mesei?

Şi inima mea are, probabil, un compartiment feudal. Am o slăbiciune pentru ierarhie. Mi-aduc aminte cât de impresionat am fost când am petrecut o zi la Tokyo cu luptătorii de sumo, la clubul lor. Marii maeştri de sumo, nişte coloşi plini de bună dispoziţie, radiind forţă vitală, cu părul lor negru prins cu ace strălucind la ceafă, stăteau în faţa cazanelor din care le serveau o tocană fierbinte discipolilor lor, care stăteau pe vine în jurul lor, fiecare primind mâncarea după rangul său. Maestrul putea să-l ia de cap cu o mână pe cel mai puternic dintre ei şi să-l arunce din ring. Acel braţ enorm, cu urme de acupunctură la încheieturi, amesteca în oala cu ierburi peşte, tofu şi nişte nevertebrate necunoscute, cu o aromă curioasă, dar delicioase. În mâna lui, polonicul nu părea mai mare decât o linguriţă pentru păpuşi.

Nu cred că profesorului Werblowsky îi place mai mult decât mie ceremonioasa cină sabatică. Îmi reaminteşte (şi el nu este, evident, răspunzător de ciudatele gânduri care îmi trec mie prin cap) de un oarecare Jackie, un băieţaş din clasa întâi de la Devonshire Grammar School din Montréal, care m-a lăsat odată perplex văzându-l cum mănâncă o prună în timpul orei. A scos-o din ghiozdan. A şters-o mai întâi de pantalonii săi scurţi; apoi, fericit cu pruna lui, fericit că s-a gândit s-o ia cu el, fericit cu el însuşi, muşcă din ea. Aceasta m-a făcut să descopăr talentul. Ce idee ingenioasă, originală şi surprinzătoare a fost să mănânce o

prună în clasă. Aşa i-a plăcut lui, iar pe mine m-a cucerit. Am fost încântat şi eu. La fel s-a întâmplat şi cu profesorul Werblowsky. Aşa a fost şi cu asocierea pe care nu m-am putut opri să o fac, dar care era binevenită.

Însă esenţa serii – şi am avut parte de mai multe asemenea seri la Ierusalim – a fost faptul că nici o familie de evrei ortodocşi nu respecta Sabatul mai mult decât familia Werblowsky. Am citit mai târziu o prelegere ţinută de profesorul Werblowsky, intitulată „Le Shabbat dans la conscience juive". El se referă la Sabat ca la „darul preţios de care vorbeşte Talmudul". Dar adaugă: „Folosesc aici limbajul tradiţional al teologilor, nu pe al meu".

Sunt mulţi israelieni care nu cred, dar puţini nu au deloc viaţă religioasă. În Israel, viaţa celor necredincioşi este cvasireligioasă. În definitiv, evreii sunt la Ierusalim nu numai pentru că sunt sionişti. Mai există şi alte motive, iar unele dintre ele sunt – indirect sau într-o oarecare măsură – religioase. Nedreptăţi precum cele care au fost comise împotriva arabilor pot fi mai uşor justificate prin iudaism, prin toată istoria evreilor, decât doar prin sionism.

Am plecat la plimbare cu Dennis Silk. Îi citisem poeziile şi piesele pentru teatrul de păpuşi. Mă emoţionaseră, creându-mi o stare plăcută, stimulându-mi dorinţa de a admira priveliştile. Am intrat în Oraşul Vechi prin Poarta Damascului şi am coborât agale pe aleile boltite. Murdăria bazarului mi se părea delicioasă. Sunt încântat să văd măgăruşi care ies cu spatele din dormitoare sau din dormitoare-ateliere-bucătării sau brutării sau încăperi unde se împletesc coşuri. Pe alei, croitorii lucrează la vechi maşini de cusut Singer, cu pedală. Îmi plac fleacurile destinate turiştilor, care atârnă pe sfori de tocul uşii: coliere, suveniruri,

opaiţe, curele, piei de oaie şi feţe de pernă din piele (le iei acasă şi le umpli singur), papuci căptuşiţi cu blăniţă de miel, pălării de pădurar, vase vechi de alamă şi tot felul de obiecte uzate aşezate pe jos – un rai al colecţionarilor de nimicuri. Iar pe la colţuri, arabi cu keffiehuri pe cap, legate cu şnururi împletite, trăgând din narghilea.

Dennis mă duce într-un stabiliment cu jocuri de noroc, într-o cafenea, unde oamenii trântesc pe masă cărţi de joc mari şi joacă biliard. Postavul verde este peticit cu leucoplast şi nu există bilă albă – treiul loveşte în nouă, iar cinciul în paisprezece. Jucătorii sunt tineri, bruneţi, subţirei, cu o mină serioasă.

Intrăm într-o sală de body building, aproape de Via Dolorosa. O numesc sală de body building deoarece cu greu aş putea-o considera sală de gimnastică – şi totuşi aici trupurile se fortifică. Pereţii nu sunt pereţi cu adevărat, ci mai degrabă nişte scobituri, protuberanţe într-o structură mai mare. Spaţiul este ocupat de nenumărate obiecte greu de identificat. La intrare este un birou, folosit şi drept cămăruţă a portarului. De aici, un bătrân masiv, cu o beretă pe cap, conduce o mulţime de activităţi. Băieţaşi arabi mişcă în toate părţile manetele unui joc de fotbal mecanic. Şiruri de jucători metalici lovesc o minge de oţel, doar cu puţin mai mare decât o alice. Alături, într-un mic alcov, sub un bec electric, zace un pui cu capul tăiat şi cu pielea jilavă, aşteptând să fie gătit pentru cină. Alături, o sală pentru atleţi. Pereţii sunt acoperiţi cu fotografiile unor bărbaţi puternici, cu colanţi şi piei de leopard. Unii sunt înfăţişaţi singuri, etalându-şi umerii, coapsele şi braţele. Alţii sunt înconjuraţi de familie, care îi admiră. Nu-mi este foarte clar cum poţi, cu asemenea bicepşi, să-i îmbrăţişezi pe cei dragi. Haltere, greutăţi şi

dispozitive cu arcuri pentru dezvoltarea pectoralilor ocupă cea mai mare parte a spaţiului. Doi tineri bat în cuie bucăţi de piele pe podea, pentru ca halterofilii să aibă stabilitate. Ei vădesc o atitudine serioasă şi foarte profesionistă faţă de ceea ce fac. În ultima încăpere, tineri ce lucrează la haltere. Acestea se sprijină pe două suporturi, aproape de tăblia mesei. Tinerii sunt întinşi pe spate şi exersează mişcarea în sus, până la poziţia de ridicare a halterei. Aceşti halterofili, complet îmbrăcaţi şi purtând pulovere, împing greutatea cu o conştiinciozitate disperată. Îmi amintesc de o carte despre dezvoltarea musculaturii intitulată *How to Get Strong and How to Stay So*, fotografii de grup ale campionilor din anii 1890, nişte mustăcioşi îmbrăcaţi în colanţi – îmi evocau aceeaşi impresie de solemnitate şi dăruire. În această cămăruţă, tinerii ridică halterele pe rând şi o fac până la epuizare.

Din această mini-sală de gimnastică, plecăm să vizităm un loc aproape de acoperişul Bisericii Sfântului Mormânt. Urcând nişte trepte de piatră sparte, ajungi la un parapet şi apoi cobori din nou câteva trepte până la o incintă ascunsă lângă cupolă, unde vezi câţiva oameni înalţi stând în picioare lângă nişte căsuţe joase. În ziua aceea umedă de decembrie, un om de culoare, îmbrăcat în negru, se apropie de noi. Este membru al micuţei secte etiopiene care trăieşte în aceste colibe şi are anumite drepturi tradiţionale la Sfântul Mormânt. S-a făcut seară şi e umed; rătăcind prin jur, dăm de o scară îngustă şi coborâm. Dennis spune că, aproximativ cu o sută zece ani în urmă, rivalii acestei secte, copţii, au reuşit să schimbe lacătele uşii prin care se intra direct în curtea bisericii, astfel că, vreme de mai bine de un secol, aceşti oameni de culoare au trebuit să ocolească pentru a ajunge

în curte. Abia după „războiul de şase zile" etiopienii au schimbat lacătele şi au putut folosi din nou uşile. Au două capele mici cu icoane – destul de primitive –, iar pe pereţi sunt pictate nişte dungi stacojii, verzi şi galbene, portretele unor patriarhi cu bărbi albe şi priviri fixe. Din umbră, prind contur nişte preoţi cu pălării mari, negre. Cu secole în urmă, ei au pus stăpânire pe acest loc sacru şi nu au mai renunţat la el.

Comedii în care plânsetele pleacă din suflet – *Così Fan Tutte*, *Nunta lui Figaro* sau *Călătoria sentimentală* a lui Sterne; sunt mereu atras de acestea, ca şi de operele lui Stendhal şi Rossini, care i-au adus pe Mozart şi pe Sterne în secolul al XIX-lea. De aici provine afecţiunea mea pentru Samuel Butler – în orice caz, acel Butler care, în *Şi tu vei fi ţărână*, povesteşte cum trei surori au recurs la un joc de cărţi pentru a decide care dintre ele se va căsători cu venerabilul abate Pontifex. Poate că Jung avea dreptate să spună că psihicul fiecăruia dintre noi are rădăcini într-o perioadă anterioară. Mă gândesc uneori că propriul simţ al umorului este mai aproape de anul 1776 decât de 1976.

Iată o notă din secolul XX apărută în *International Herald Tribune*: sărmanul Thornton Wilder s-a cutremurat citind anunţul morţii sale. „Exprimând atitudinea miilor de cititori, doamna Lyndon Johnson a declarat că el reuşise să transforme «banalităţile vieţii în bucurie, minunăţie şi avânt al aventurii umane»."

Ce dracu' înseamnă acest avânt?

Doamnele astea din Sud ştiu cum să dea parfum unei fraze.

Câteva ciudăţenii despre Israel: pentru că aici oamenii gândesc atât de intens şi atât de mult şi datorită îndelungatei şi profundei lor istorii, această fărâmă de ţară pare uneori foarte mare. O anumită dimensiune a minţii pare să se extindă în spaţiu.

A trăi din nou în Ierusalim echivalează aproape cu restaurarea Templului. Dar în Sion nimeni nu se simte în largul său. Nici nu se poate altfel. Criza mondială se adaugă crizei statului şi ambele se adaugă problemelor vieţii de familie. Este din ce în ce mai greu să obţii salarii corespunzătoare, deoarece încă din primii ani de fiinţare Israelul a adoptat standardele de viaţă din Occident. Impozitele sunt exagerate şi mereu în creştere, valoarea monedei israeliene scade. Guvernul a început să impună măsuri de austeritate. Întâlnim oameni care au două locuri de muncă, dar nici chiar aceasta nu e destul. Israelienii se plâng, dar vor accepta măsurile de austeritate. Ştiu că trebuie să le accepte – în fond, sunt raţionali. Totuşi, toţi sunt mai prost îmbrăcaţi şi arată mai chinuiţi decât în 1970.

În aproape fiecare casă vecinii îţi vorbesc despre o văduvă de război care se căzneşte să-şi crească odraslele. Terapia tinerelor văduve şi a părinţilor care şi-au pierdut fiii constituie, mi se spune, o nouă specializare psihiatrică. Israelul este sub tensiune, e o ţară în suferinţă. Oamenii simt presiunile inamicilor aşa cum, poate, le-au simţit şi psalmiştii, iar uneori par gata să strige: „Sparge-le dinţii, Doamne!". Şi totuşi, aproape toţi sunt rezonabili şi toleranţi, iar ranchiuna împotriva arabilor se manifestă rar. Aceştia nu sunt nişte oameni slabi. Doar câteodată, într-o zi liniştită sau când munţii Moab se conturează în lumina soarelui, pe ţărmul mării sau în livezi, mai auzi în idiş: „Se poate trăi,

dar ei pur şi simplu nu te lasă". Pe acest petic de pământ – o minusculă fracţiune din teritoriile din împrejurimi –, un popor hăituit a venit să se odihnească, dar odihna nu este posibilă. Evreii se întreabă adesea de ce a trebuit ca antisemitismul să se răspândească, în chip misterios, atât de mult. Chiar şi chinezii, care ştiu atât de puţine despre evrei, sunt duşmanii Israelului. Da, evreii au numeroase defecte, însă nu au renunţat la vechile virtuţi. (Există altele noi? Dacă da, care sunt ele?) Însă, în aceste momente agitate, lumea civilizată pare să se fi săturat de propria civilizaţie şi de evrei. Ea nu vrea să mai audă de supravieţuire. Însă evreii, simţind din nou riscul anihilării, cer, la fel de insistent ca întotdeauna, să afle ce intenţionează să întreprindă conştiinţa lumii. Înţeleg că Golda Meir, după Revoluţia din Octombrie, i-a întrebat pe colegii săi socialişti din Europa Occidentală: cred ei în mod serios în socialism? Dacă da, atunci cum pot abandona singura democraţie socialistă din Orientul Mijlociu? Iar „lumea civilizată" – sau ruinele acestei lumi din secolul XX –, faţă de care atâţia evrei şi-au arătat admiraţia şi devotamentul între, să spunem, 1789 şi 1933 (anul în care Hitler a venit la putere), s-a săturat de idealurile pe care Israelul îi cere să le respecte. Aceste idealuri au fost aruncate la coş de Italia fascistă, de Rusia şi de Germania. Holocaustul poate fi considerat chiar ca o lecţie premeditată sau un proiect de redefinire filosofică: „Voi, oameni religioşi şi luminaţi, voi, creştini, evrei şi umanişti, voi, care credeţi în libertate, demnitate şi iluminism – voi credeţi că ştiţi ce este fiinţa umană. Vă vom arăta noi ce este ea şi ceea ce sunteţi voi. Priviţi lagărele noastre şi crematoriile noastre şi vedeţi dacă puteţi face ceva pentru ca inimilor voastre să le pese de aceste milioane".

Şi este evident că imaginaţia umanistă morală civilizată nu este îndeajuns. Confruntată cu o asemenea demonstraţie „metafizică", aceasta ajunge la disperare şi apoi cade în letargie şi inerţie.

Jay Bushinsky de la *Daily News* (Chicago) este un tip solid, are o faţă rotundă, fină şi plăcută. Stând la poveşti cu el în holul noului hotel Hilton, îmi spune că, în urmă cu ceva timp, autorităţile israeliene i-au permis să scrie despre o operaţiune militară. S-a efectuat un atac asupra unei mici insule din Marea Roşie, garnizoana egipteană fiind luată prin surprindere. Bushinsky a văzut o santinelă doborâtă de o rafală de mitralieră.

— Era un băiat tânăr, spune el. Împuşcat în picior. Carnea îi atârna sfârtecată. Sângera puternic. L-am întrebat atunci pe ofiţerul ce era la comandă: „Nu putem face ceva pentru el?", la care el mi-a răspuns: „Toate la timpul lor" şi am plecat mai departe. Şi avea dreptate. Nu l-am mai văzut pe băiat niciodată. Mi-a rămas întipărit în minte.

Pe Bushinsky îl cunoscusem pe Platoul Golan, în 1967, pe când eram corespondent al publicaţiei *Newsday*. Când mi-a reamintit această întâmplare, i-am spus că David Halberstam, un adevărat corespondent de presă, se amuzase pe seama relatărilor mele, spunându-mi că risipesc banii pe lungi transmisii telex pentru a descrie, pentru cititorii din Long Island, cum arată un câmp de luptă. Apărându-mă, l-am întrebat pe Halberstam ce crede el că înseamnă gazetărie adevărată. „Când un general egiptean şi întreaga sa armată au fost capturaţi", mi-a spus Halberstam, „şi un ziarist l-a întrebat de ce nu se trăsese nici un foc de armă, el a răspuns că un foc de armă i-ar fi trădat poziţia unde se afla". Şi

aceasta, după părerea lui Halberstam, a fost una dintre cele mai strălucite relatări despre războiul din 1967.

Acest punct de vedere este, incontestabil, unul profesionist. Mă întrebam totuşi dacă nu cumva existau şi alte puncte de vedere corecte şi de aceea am abordat această problemă în discuţia cu Bushinsky. Am aflat că şi el, ziarist experimentat, era vulnerabil. Nu putea uita piciorul sfârtecat al unui tânăr egiptean.

Nu mai văzusem niciodată, înainte de 1967, un câmp de luptă – iar la început nu am înţeles ce era în faţa mea. Mergând cu maşina prin deşertul Sinai, mi s-a părut ciudat să fi căzut din camioane atât de multă pânză de cort şi saci. Curând mi-am dat seama că aceşti saci cafenii erau cadavre. Apoi le-am simţit miasma. După aceea am văzut vulturii, câinii şi şacalii care se înfruptau din ele. Şi-apoi, deodată, au apărut nişte tranşee egiptene cu numeroase cadavre în putrefacţie, sprijinite de parapeţi, mădulare descărnate care se coceau la soare şi un miros greu, ca de carton putrezit. Mai întâi cadavrele se umflau, pentru ca apoi uniforma să plesnească din cusături. Se descompuneau; ochii li se lichefiau, li se scurgeau din orbite; şi oasele craniului ieşeau repede la iveală.

Am crezut că unii cititori ar putea dori să ştie cum arată un loc în care s-a dat o luptă.

Y, un romancier israelian, îmi spune cum, în 1948, când avea doar şaptesprezece ani, a zăcut o zi întreagă făcând pe mortul printre cadavre pe un câmp din apropierea Ierusalimului. Iordanienii îi încercuiseră compania, nimicind-o. Stăteau adăpostiţi pe coastele dealurilor şi, dacă mişca cineva, era împuşcat pe loc. Au venit vulturii, spunea Y, şi au început să mănânce. Totdeauna începeau cu ochii. Y zăcea acolo,

dar păsările nu s-au atins de el – auzea doar cum băteau din aripi lângă el şi sunetul care îl scoteau când sfâşiau carnea. A rămas acolo până la căderea întunericului.

Y este căsătorit cu o americancă înaltă, cu o faţă mică şi deosebit de frumoasă. Este subţirică şi se mişcă foarte încet. Când se ridică de pe scaun pare că nu se mai sfârşeşte – are mai multe articulaţii decât un metru de tâmplărie. Vorbeşte rar, se bâlbâie. Pare a fi din altă lume, un ciudat copil american de grădiniţă. Împreună cu Y, locuieşte într-un cartier arab sărac. Ei se ocupă de copii bolnavi, de bătrâni neputincioşi, de animale rănite. Nola Auerbach, soţia lui John, s-a dus într-o zi în vizită la ea şi a văzut în patul ei un măgar bolnav pe care îl îngrijea. Uneori, excentricităţile sale o făceau să pară puţin trăsnită, însă, dacă o cunoşti mai bine, îţi dai seama că nu e deloc nebună, ci doar un om bun. Am ajuns să credem că pasiunea intensă nu se manifestă decât la oamenii răi. Doamna Y seamănă puţin cu Virginia Woolf. Şi cu un copil autist pe care l-am cunoscut la Paris în 1948.

Y este convins că Israelul a păcătuit prea mult, că a devenit prea corupt şi şi-a pierdut capitalul moral, aşa încât nu mai are cu ce să lupte.

Într-un kibbutz.

Lucky este câinele Nolei. Câinele lui John se numeşte Mississippi. Însă John îl iubeşte şi pe Lucky, iar Nola o iubeşte la nebunie pe Mississippi. Şi copiii – o fiică în armată şi un copil mai mic, care doarme acum. Lucky este un câine maro lăţos, bătrân şi agitat. Stăpânul lui a fost ucis pe Platoul Golan. Când se aude vreun avion care trece pe deasupra kibbutzului, câinele se repede afară, mârâind. Se pare că-şi aminteşte de exploziile bombelor.

Este prea slab ca să mai latre, prea bătrân să mai alerge, are dinţii stricaţi, ochii de sub laţele maro sunt lipsiţi de strălucire, iar sub coadă toată blana îi e încâlcită. Mississippi este o căţea mare, cu picioare lungi, cu blana scurtă, maro cu alb, inteligentă, vioaie, afectuoasă şi lacomă. Este un „câine pentru copii" – ţi se aşază în braţe, pune o labă pe braţul tău când iei ceva apetisant, care i s-ar părea că-i este destinat. Pentru că are vreo douăzeci de kilograme sau mai mult, nu-i prea binevenită la mine în braţe, dar stă la John şi la Nola, precum şi în braţe la oaspeţii care o acceptă. Este cuceritoare, dar prea dă gaze. Mănâncă prea multe dulciuri, dar este o companie plăcută – ascultă atentă conversaţia, la care ia şi ea parte; mârâie şi fornăie când i te adresezi direct. „Cântă" şi ea odată cu casetofonul. Soţii Auerbach sunt mândri de acest schelălăit muzical.

Dimineaţă ascultăm ştirile în ebraică şi apoi din nou la BBC. Luăm micul dejun obişnuit în Israel – ouă prăjite, felii de brânză, castraveţi, măsline, ceapă verde, roşii şi puţin peşte sărat. Pâinea se prăjeşte pe o sobă cu petrol lampant. Câinii au învăţat cum să intre sau să iasă din casă împingând uşa. Printre şirurile de locuinţe mici ale kibbutzului, pajiştile sunt în paragină, dar foarte verzi. Dinspre mare vin lumină şi căldură. Sub kibbutz se află ruinele Cesareei lui Irod. Peste tot sunt urme romane. Coloane din marmură prin iarbă. Capiteluri căzute servesc drept scaune de grădină. Nu trebuie decât să scormoneşti puţin pământul ca să găseşti fragmente de oale, bucăţi de statui, picioarele unui satir dansând. Pe marginea rafturilor ticsite cu cărţile lui John sunt multe asemenea relicve. Pe biroul aglomerat se află o fotografie înrămată a fiului său decedat, cu o barbă mică, la fel ca a lui John, zâmbind cu aceeaşi căldură ca şi tatăl său.

Ne plimbăm, după micul dejun, prin livezile de citrice, luând-o cu noi pe Mississippi (rareori pleacă John fără ea); pământul se menţine fărâmicios şi moale printre pomi, frunzele sunt lucioase, solul însuşi fiind înmiresmat. Numeroşi pomi încă plini de roade au crengile lăsate, iar mandarinele şi lămâile sunt la fel de dese ca şi stelele. „Oh, de-aş fi un portocal/ Această plantă harnică!", scria George Herbert. A face asemenea frunze, a fi plin de portocale, a fi o binecuvântare – simţi o asemenea tentaţie într-o astfel de dimineaţă şi eu chiar simt că în braţele mele pătrunde un fel de lemnozitate fibroasă. Doreşti să prinzi rădăcini şi să rămâi o veşnicie în astfel de locuri liniştite şi senine. John îşi jeleşte fiul, mereu îşi jeleşte fiul şi totuşi zâmbeşte în lumina soarelui.

În exportul de portocale există o competiţie cu ţările din nordul Africii şi cu Spania.

— Noi suntem nişte idealişti, dar, când citim că a dat vreun ger în Spania, ne bucurăm al dracului, spune John.

Aici totul a fost deşert. A trebuit să se aducă pământ care să fie apoi amestecat cu nisip. S-a săpat şi s-a muncit mulţi ani pentru a cultiva aceste livezi. Relaxându-te, respirând liber, simţi ce loc minunat a fost creat aici – un loc pentru trup şi suflet; apoi îţi aminteşti că plajele sunt supravegheate de patrule înarmate. Oricând este posibil să apară teroriştii în bărci de cauciuc ce nu pot fi detectate de radar. În martie 1975, unii au intrat chiar în Tel Aviv şi au sechestrat un hotel de pe faleză. Au fost ucişi oameni. John ţine în dulapul din dormitor un Uzi. Nola râde de el.

— Până ai ajunge la armă, am fi morţi amândoi, zice ea.

Nola râde cu poftă. Femeie cu gesturi expresive – face un semn cu mâna, vrând parcă să spună „degeaba".

— Uneori el face o simulare, iar eu cronometrez ca să văd cât timp îi trebuie să sară din pat, să deschidă dulapul,

să ia arma, s-o armeze şi să se întoarcă. Înainte ca el să pună un picior pe podea, ne-ar secera pe loc.

Mississippi face parte din sistemul de alarmă.

— Ea ar trebui să latre, spune John.

În momentul acesta, Mississippi aleargă prin livadă, adulmecând pământul. Aerul e înmiresmat, iar soarele, ca o băutură slabă, te face să tânjeşti după lucruri bune. Te odihneşti sub un pom şi mănânci mandarine, nu fără un uşor sentiment de tristeţe.

De la portocali mergem spre livezile de bananieri. Bananele verzi sunt legate în pungi din plastic. Floarea mare de bananier atârnă ca organul sexual al unui armăsar. Frunzele lungi seamănă cu o coamă. După doi ani, pământul trebuie prăşit şi lăsat necultivat. Livezile sunt replantate în altă parte – altă muncă grea.

— Aţi observat mai înainte, spune John, că unii portocali s-au uscat. Rădăcinile lor ajung până la ruinele romane şi pomii mor. Acum câţiva ani, în timp ce aram, am dezgropat o întreagă stradă romană.

Mă duce la hipodromul lui Irod. Arheologii americani au scos la suprafaţă câteva dintre zidurile vechi. Ne uităm în şanţurile săpate, unde flutură etichete la fiecare strat. Sunt mai mult cioburi decât pământ în aceste şanţuri – oale sparte ale sclavilor care au ridicat zidurile acum două mii de ani. În centrul hipodromului, o elipsă lungă, suplă – un monolit căzut la pământ, de câteva tone. Ne aşezăm sub nişte smochini de pe coastă, în timp ce Mississippi aleargă prin iarba înaltă şi moale. Vântul abia adie şi unduieşte graţios iarba, desenând dâre albicioase pe pajiştea verde.

Când John pleacă pe mare, ia cu el şi câinele, să-i ţină de urât. S-a săturat de singurătate de când călătorea pe vasele germane cu acte false. Nu-i place să fie singur. Din

când în când era suspectat. Un ofiţer german care a simţit că este evreu l-a ameninţat că-l denunţă; dar într-o noapte, la numai câteva ore de la plecarea din Gdańsk, vasul a lovit o mină şi s-a scufundat, cu ofiţer cu tot. John a fost salvat de camarazii săi marinari. Odată a stat la o coadă împreună cu alţi oameni, toţi goi, aşteptând să fie examinaţi pentru boli venerice de o doctoriţă nemţoaică. Era singurul circumcis dintre toţi. Când a ajuns în faţa doctoriţei şi ea l-a examinat, l-a privit drept în faţă, lăsându-l să trăiască.

John şi cu mine ne întoarcem prin livada de portocali. Prin tufişurile din jurul conductei de petrol trăiesc nişte nevăstuici mari. Vedem două la o oarecare distanţă, pe drum. Ar putea fi uşor prinse de Mississippi. Din fericire, căţeaua e prea departe. Ne aşezăm sub un pin de pe vârful dealului şi privim marea – un cargobot se îndreaptă încet spre Ashkelon. Mai aproape de mal, un trauler pufăie din greu. Membrii kibbutzului pescuiesc puţin în prezent. În largul coastei egiptene, s-a tras asupra lui John şi, nu demult, mai mulţi membri ai kibbutzului au fost aruncaţi în închisoare în mod ilegal de către turci, fiind acuzaţi că au pescuit în apele turceşti. Douăzeci de oameni au depus mărturie falsă. Ar fi putut avea o mie de martori. Abia după trei luni oamenii aceia au fost eliberaţi. S-a găsit un avocat care îl cunoştea pe judecător. Nota de plată s-a ridicat la zece mii de dolari – cinci pentru judecător, cinci pentru avocat.

Destul cu acest soare plăcut şi cu albastrul-verde transparent. Le părăsisem pentru a bea ceva înainte de masa de prânz. Nişte membri ai kibbutzului merg pe biciclete vechi, răblăgite. Poartă şepci şi pedalează rar; pentru ei ziua începe la ora şase. Muncitorii de la fabrica de ţigle şi de la silozuri se îndreaptă spre sala de mese. Membrii kibbutzului formează un grup mixt. Este doar un singur evreu ortodox,

care nu are o comunitate religioasă unde să se roage. Sunt câţiva neevrei mai bătrâni – unul este spaniol, altul nordic – care s-au căsătorit cu evreice şi s-au stabilit aici. Spaniolul, un anarhist, acum, după dispariţia lui Franco, se gândeşte să se întoarcă în Spania. Un membru al kibbutzului este un finanţist genial, altul a fost un ofiţer superior care, din motive necunoscute, a căzut în dizgraţie. Drumul prăfuit pe care mergem şerpuieşte prin zona locuită. Pe lângă casele banale cresc crăciuniţe roşii („Steaua Crăciunului"). Şi aici se găsesc relicve romane. Ajungem la un teren de baschet, apoi la şinele ruginite ale unui trenuleţ pentru copii. Mai departe dăm de nişte locuinţe separate, pentru tinere de optsprezece ani, de un muzeu de antichităţi şi o sală de jocuri. Un puternic miros de vite vine dinspre păşune. Îi spun lui John că Gurdjieff a dus-o pe Katherine Mansfield în grajdul de la Fontainebleau, susţinând că aerul pe care îl expiră vacile ar vindeca tuberculoza. Lui John îi place să asculte astfel de povestioare din istoria literară. Intrăm în casă şi Mississippi se urcă în poala lui John, în timp ce noi bem votcă rusească.

— I-am putea tolera pe nemernicii ăştia dacă n-ar face altceva decât să producă Stolichnaya.

Aceste cuvinte pun capăt dimineţii liniştite. La nord, ameninţarea ruşilor creşte. Cu arme din Rusia şi Europa, OEP şi alţi militanţi arabi, precum creştinii de extremă dreaptă, distrug acum Libanul. Sirienii s-au implicat şi ei; după părerea lor, Israelul este pământ sirian. Deodată, această zi mediteraneeană liniştită, livezile de portocali, muncitorii pe bicicletele lor şi terenul de joacă al copiilor îmi par nişte pagini dintr-o revistă ilustrată. Ce se poate face oare ca toate acestea să nu fie luate de vânt?

Moshe, maseurul, este un tip delicat ca persoană; mâinile lui au însă forţa pe care doar puritatea scopului o poate da. Vine îngheţat de-afară, îmbrăcat în trenciul lui, ros pe alocuri. Arată ca un preot, dar şi ca un copilandru, un canadian idealist între două vârste. Pare că viaţa nu l-a schimbat. Când oamenii spun că viaţa „nu l-a schimbat", ei înţeleg adesea că cineva a trăit – nu totdeauna din raţiuni demne de laudă – în genere fără cinism. Este neatins, oarecum adolescent chiar şi la cincizeci de ani. Crede în munca lui. Are vocaţie. S-a născut pentru a elimina din trupurile oamenilor tensiunea musculară. Îţi vorbeşte despre mişcare fizică, respiraţie, postură, dormitul cu sau fără pernă, cu ferestrele deschise sau închise. Toate acestea sunt importante, pentru că el consideră corpul uman drept ceva sacru. Este rumen în obraji, are nasul puţin încovoiat şi o expresie blajină. Văd în el acea inocenţă a onoarei pure a cercetaşului de care dădeau dovadă băieţii pe care i-am cunoscut la YMCA (Young Men's Christian Association) şi care, abia ieşiţi de sub duş, ţâşneau în stradă când termometrul arăta zece grade sub zero. Moshe este din Montréal şi a studiat masajul cu un specialist francez. Vorbeşte puţin franceza, cu accent canadian. Maestrul său l-a învăţat că trupul trebuie tratat cu cel mai profund respect.

— Nu ridici un braţ ca şi când ar fi o piesă separată a unui lucru oarecare. Ai văzut filmul *Fălci*? Ai văzut piciorul omului aceluia cum s-a scufundat singur cu totul când rechinul l-a muşcat. Ei bine, nici un braţ şi nici un picior nu ar trebui tratate ca şi când ar fi detaşate de restul corpului. Nici un maseur adevărat nu te smuceşte. Pentru mine, masajul este o relaţie personală, un fel de act de iubire, explică Moshe.

Este plăpând, dar se ţine bine; este extrem de sincer. Luându-şi seama prea târziu, îmi spune că, pentru vârsta

mea, sunt în formă. Mă învaţă să fac flotări sprijinindu-mi greutatea corpului numai în vârful degetelor. Îmi arată şi cum să îmi relaxez gâtul înţepenit trasând cu capul, pe rând, forma celor nouă cifre. Îşi prepară singur propriile amestecuri de ulei de migdale, de măsline şi de perişor. Îşi scoate pantofii şi se aşază în spatele meu pe canapea pentru a-mi reaşeza vertebrele la locul lor. Este plin de respect, din punct de vedere profesional este detaşat, acordă o atenţie maximă oaselor şi muşchilor tăi, iar când stai de vorbă cu el afli o grămadă de lucruri. Ştie multe despre Ierusalim. Ştie şi cum e viaţa în armată, deoarece a lucrat ca medic în 1967 şi din nou în 1973, în deşertul Sinai. Îmi povesteşte, ce a văzut şi îmi descrie unele răni pe care le-a bandajat. Îmi mai povesteşte, cu un tremur în voce, despre soldaţi inamici răniţi pentru care nu s-au găsit mijloace de transport. Îmi cere să judec aceasta din punct de vedere moral. Simt din nou gustul specific al acelei morale, neajunsă încă la maturitate, a oamenilor naivi, a adolescenţilor între două vârste din America de Nord – pentru care nu s-a găsit nici un înlocuitor adult. Ştiu oare cu adevărat oamenii mai în vârstă din această categorie răspunsurile la aceste întrebări dificile?

Într-un ziar obscur, un articol al profesorului Tzvi Lamm, de la Universitatea Ebraică, acuză Israelul că a pierdut legătura cu realitatea[1]. Lamm este de părere că, deşi ideea de sionism, la începuturile sale, părea a fi mai mult utopică decât practică, a fost totuşi de un realism cumpătat.

1. „Zionism's Path from Realism to Autism: The Price of Losing Touch with Reality", *Dispersion and Unity,* 21/22, Ierusalim, 1973-1974.

Conducătorii săi au ştiut exact câtă putere aveau – sau nu aveau – şi au rămas credincioşi ţelurilor lor. Nu erau hipnotizaţi şi paralizaţi de propriile sloganuri. Conducătorii evrei, şi odată cu ei întregul Israel, au devenit mai târziu „autişti". Lamm defineşte autismul drept „respingerea realităţii concrete şi înlocuirea ei cu o realitate care este un produs al realizării dorinţei". Victoria din 1967 a constituit principala cauză a acestui autism. Israelienii au început să vorbească despre Cisiordania ca despre un teritoriu „eliberat". „Capturarea teritoriilor a trezit... o reacţie emoţională profundă şi sinceră faţă de aceste teritorii... şi faţă de vestigiile evenimentelor istorice care au avut loc acolo: mormintele patriarhilor noştri, cărările pe care au călcat odinioară profeţii, dealurile pentru care s-au luptat regii. Dar sentimentele rupte de realitatea prezentă nu pot călăuzi o politică incoerentă. Această distanţare de realitate nu i-a făcut neapărat pe oameni să nu vadă că teritoriile erau populate de arabi, însă i-a împiedicat să înţeleagă că stabilirea noastră aici şi luarea în posesie a teritoriilor vor transforma existenţa Israelului ca stat într-un puternic factor de presiune care va uni lumea arabă şi va agrava situaţia noastră nesigură într-o manieră necunoscută încă în istoria noastră."

Sionismul, susţine profesorul Lamm, este diferit de alte tipuri de naţionalism din secolul al XIX-lea, prin faptul că nu a fost creat cu scopul de a readuce oamenii într-o patrie naţională. „El a apărut având drept obiectiv obţinerea suveranităţii şi apoi crearea unui cămin naţional pentru evreii fără cămin... a fost o mişcare menită să salveze un popor aflat într-o situaţie critică, concentrându-l pe un singur teritoriu şi permiţându-i să-şi ia soarta politică în propriile mâini." Lamm recunoaşte importanţa Legământului, a

Pământului Făgăduinţei – Ţara Sfântă, Eretz Ysrael – care îi inspiră pe evrei să se emancipeze. Dar, după succesul obţinut, accentul s-a modificat; necesitatea de a-i salva pe evrei s-a transformat în altceva – proiectul de „recuperare a pământului". Primii lideri sionişti încercau să salveze oamenii. Conducerea realistă a sionismului era dispusă să accepte divizarea „pentru ca evreii să fie mai degrabă asimilaţi şi salvaţi în loc să rămână fideli sloganurilor pe care ea însăşi le inventase". Salvarea este adevăratul scop al sionismului – nu „eliberarea" Pământului Făgăduinţei, ci salvarea evreilor, ameninţaţi în mod repetat cu anihilarea. Lamm crede însă că Ben-Gurion a avut un caracter mesianic. În Israel a apărut „etnocentrismul" sau un „narcisism" naţional. Până în 1956, Israelul începuse să fie dominat de un oportunism agresiv. S-a apropiat imprudent de puterile marginalizate, decăzute, Franţa şi Anglia, „fără să ia în considerare viitorul". S-a bazat pe forţa militară şi a urmat o politică de gen „ne oferim serviciile militare", în loc să caute o soluţionare paşnică împreună cu Egiptul. A încetat să se mai considere un sanctuar pentru oameni salvaţi, începând să se manifeste ca un stat înzestrat cu o armată. Campania din Sinai a dus, în primul rând, la unirea lumii arabe împotriva Israelului, iar în al doilea rând, a transformat disputa dintre arabi şi Israel într-o politică globală. Războiul pentru ocuparea Suezului, din 1956, a consolidat puterea lui Nasser şi a clicii coloneilor egipteni şi, în mod cert, a determinat populaţia egipteană, care acum îi asocia pe evrei vechilor imperialişti, să devină ostilă Israelului.

Potrivit lui Lamm, după „războiul de şase zile", autismul a început să domine realismul. Brusc, israelienii discutau despre demografie, despre necesitatea de a-i determina pe

arabi să emigreze, „despre împiedicarea arabilor care ar rămâne să-şi ia cetăţenie israeliană", despre reconstruirea Templului. Dar ce au spus ei despre pace? Unii spuneau, menţionează profesorul Lamm, că „în schimbul păcii le oferim arabilor – pacea". Mişcarea sionistă respinsese politica „poziţiilor de forţă". Ţara a fost guvernată de o coaliţie naţională fără o politică precisă. Conducerea pe baze ideologice a fost înlocuită cu „o conducere interesată numai de afaceri". Oamenii de stat, intelectualii, scriitorii, ziariştii au devenit orgolioşi, nemaivăzând adevărata raţiune a creării statului – raţiunea „salvării" –, atinşi de beţia puterii şi rupţi de realitate. Naţiunea trăia acum, potrivit profesorului Lamm, într-o lume a iluziilor; dezbaterile politice practic au dispărut. Atacul de Yom Kippur a fost „o lovitură dată unei populaţii drogate cu sloganuri fără conţinut, trăind în ceaţă şi ocolind realitatea".

Urmează cuvinte şi mai grele. În „războiul de şase zile" Israelul a cucerit şi ocupat teritorii egiptene, siriene şi iordaniene. Intenţionează el să le şi păstreze? În 1939, Anglia şi Franţa intraseră în război cu Germania nazistă pentru că nu au putut accepta expansionismul acesteia, politica ei de cuceriri teritoriale şi anexări. Ceea ce a fost greşit în cazul Germaniei nu poate fi corect în cazul Israelului. Comparaţia poate părea dură şi Lamm nu merge atât de departe încât să pună semnul egalităţii între Israel şi Germania nazistă. Ceea ce susţine el este că Israelul a cerut, atâţia ani, ca lumea arabă să recunoască o pretenţie legitimă a evreilor privind Eretz Ysrael, însă Israelul, după „războiul de şase zile", nu a făcut declaraţii prin care să recunoască drepturile unei entităţi palestiniene. Guvernul Rabin a început nu demult să le acorde drepturi palestinienilor – sau, cel puţin, a lăsat să se înţeleagă că ar face anumite concesii.

Sunt dojenit cu blândeţe de Israel Galili, ministru fără portofoliu în actualul guvern, pentru că nu cunosc politica guvernului faţă de arabi. Am încercat să aflu care este această politică, îi spun. Când am ajuns la Ierusalim, am făcut rost de o grămadă dė materiale de la guvern pe această temă, dar din ele nu rezultă o imagine clară. Ştiu că guvernul nu va negocia cu OEP. Ştiu, de asemenea, că a refuzat să accepte un stat palestinian în Cisiordania, între Amman şi Ierusalim. Şi asta nu e totul, spune domnul Galili. Mic de statură, solid, energic, cu părul alb, ca al lui Ben-Gurion, şi cu nişte ochi albastru-deschis, dar nu spălăciţi. Mă consideră pe bună dreptate un observator interesat, dar nepriceput. Aruncă o privire spre Shimon Peres, ministrul Apărării, care este şi el prezent, ca şi când i-ar spune: „Vezi? Ăştia habar nu au ce vorbesc!". Apoi explică faptul că domnul Rabin a recunoscut în mod explicit existenţa unor nemulţumiri legitime ale palestinienilor. (Ar trebui, poate, să precizez că luăm prânzul la Mishkenot Sha'ananim şi că este prezent şi primarul Teddy Kollek.) Repet că am citit tot ce are de spus serviciul de informaţii al guvernului în această problemă, dar n-am văzut nici un semn că nemulţumirile palestinienilor sunt recunoscute oficial.

— Atunci înseamnă că suntem foarte slabi în privinţa relaţiilor publice, spune domnul Galili.

Ceea ce este foarte adevărat.

În acest moment, Teddy Kollek remarcă faptul că liderii mai bătrâni nu au vrut niciodată să recunoască existenţa unei probleme arabe. Golda Meir a respins categoric prezenţa unei asemenea probleme. Domnul Galili, vechi sionist şi membru al unui kibbutz, îl contrazice pe Kollek. Domnul Peres este un politician prea experimentat pentru a se lăsa antrenat într-o dispută de această natură în timpul mesei.

Şi, într-adevăr, a început să discute literatură cu mine – un coleg scriitor. Şi este o foarte mare diferenţă între idealiştii sionişti despre care vorbeşte profesorul Lamm şi subtilitatea politică a domnului Peres. Acesta are o aură – nimbul puterii străluceşte deasupra lui. Am mai remarcat acest lucru şi alte dăţi. A fost vizibil şi la răposaţii Jack şi Bobby Kennedy. Parcă erau nişte creaturi care consumă numai organe de animale – ficat, rinichi şi momiţe. Aveau părul strălucitor, un ten sănătos şi dinţi puternici. Presupun că acesta este efectul bogăţiei şi puterii, nu al faptului că mănâncă măruntaie de pasăre sau icre de cod, pentru că Leopold Bloom, căruia îi plăcea să mănânce aşa ceva, nu a uimit Dublinul cu vitalitatea sa.

Dar să continuăm cu argumentarea profesorului Lamm. Ce s-a întâmplat cu vechile idealuri ale sionismului? – întreabă el. Statornicirea pe acest pământ a fost considerată de pionierii mişcării nu numai un act politic, ci şi „crearea îndrăzneaţă a unei noi vieţi sociale, culturale şi naţionale". Atacurile hoţilor, bandiţilor şi „pogromiştilor" au făcut necesară autoapărarea. Aceasta însă era cu totul altceva decât ceea ce se întâmplă acum. Cei ce s-au stabilit pe acest pământ intră acum pe „teritoriile eliberate" în calitate de colonişti, cu sprijinul armatei, ocupând pământurile „băştinaşilor". Lamm menţionează Pitchat Rafiach, Valea Iordanului, Platoul Golan şi Kiryat Arba drept locuri în care s-a întâmplat acest lucru. În perioada lui realistă, sionismul se considera mişcarea evreilor supravieţuitori. Hitler aproape că a reuşit să distrugă evreii din Europa. Pentru supravieţuitori, Israelul a însemnat viaţă. Nu însemna putere politică. „A sosit momentul să abandonăm ideea înşelătoare că suntem o «putere» în regiune şi pretenţia

arogantă că avem «drepturi istorice» asupra acestui pământ", scrie Lamm.

El nu prea-şi face iluzii. Nici chiar cele mai realiste politici nu vor garanta supravieţuirea. Inamicii Israelului sunt groaznici. „Forţele care ni se opun caută să ne distrugă: moderaţii, din punct de vedere politic; iar extremiştii, din punct de vedere fizic. Cine nu recunoaşte acest lucru... nu este decât un visător." Israelul trebuie să ajungă la o înţelegere cu aceşti inamici. Dacă acest lucru nu este posibil, atunci „avem puţine şanse să ne continuăm existenţa pe acest pământ. În comparaţie cu armata pe care o putem aduna, potenţialele forţe militare, politice şi economice ale adversarilor noştri... sunt nemăsurate". Ideea că Israelul poate domina prin forţă devine un coşmar. Profesorul Lamm cere reîntoarcerea la realismul politic. Ataşamentul istoric al evreilor faţă de Israel este puternic, însă acelaşi sentiment îi domină şi pe naţionaliştii arabi; acelaşi lucru se poate spune despre concurenţa dintre Rusia şi Occident în regiune; mai e şi problema petrodolarilor şi a petrolului. „Dacă avem noroc, încă nu am pierdut şansa de a redeveni o societate care să accepte realitatea, luptând pentru existenţa sa, sub conducerea unor lideri care îndrăznesc să îi prezinte o poziţie politică", conchide el.

Una dintre curiozităţile vieţii din această ţară: când cineva spune „lupta pentru existenţă", se are în vedere exact acest lucru. La noi, asemenea expresii sunt metaforice. Nici cuvântul *coşmar* nu este potrivit. Aseară am văzut la televizor cu ochii mei cum au fost ucişi oameni la Beirut. Palestinienii, sub asediu, au împuşcat doi dintre propriii camarazi, prizonieri capturaţi de creştini, care fuseseră trimişi să ceară un armistiţiu. Şi acestea nu sunt ficţiuni pe care le vedem doar la televizor, ci realităţi înfricoşătoare –

„evenimente istorice", istoria unei clipe. Supravieţuitori ai lagărelor de concentrare naziste ne spun că preferau cele mai urâte coşmaruri realităţilor cu care se confruntau dimineaţa. Ei îşi acceptau cele mai îngrozitoare vise şi se agăţau de ele.

Profesorul Harold Fisch, un evreu ultraortodox, cu barbă şi purtând pe cap chipa, îmi spune că „teritoriile eliberate" trebuie colonizate şi aduse pe calea cea bună de evrei. Cisiordania este Pământul Făgăduinţei. În fond, la fel este şi Transiordania. Profesorul Fisch, englez prin naştere şi decan al nu ştiu cărei facultăţi la noua universitate din Beersheba, nu are răbdare să asculte şi obiecţiile mele. Îmi spune pe un ton sever, cu accent de Oxbridge, că noi, evreii americani, nu suntem deloc evrei. Este o experienţă stranie să aud o asemenea opinie pe un astfel de ton.

— Veţi spune, adaugă el, că putem fi anihilaţi de arabi dacă revendicăm pământul promis de Dumnezeu. Uneori, istoria nu ne dă însă de ales. Nu are rost să te cerţi cu soarta. Dacă aceasta este soarta noastră ca popor, trebuie să ne pregătim s-o acceptăm.

Faimosul Institut de la Rehovoth, unul dintre cele mai mari centre de cercetare ştiinţifică din lume, poartă numele lui Chaim Weizmann, primul preşedinte al Israelului, dar a fost înfiinţat de Meyer Weisgal. Acesta declară că nu este om cu carte, deşi a fost mulţi ani editorul unei reviste sioniste. Şi totuşi, el a venit cu ideea, el l-a construit, el a adunat fonduri, el l-a organizat, fiind spiritul coordonator al institutului. Înainte, vizitatorii, care nu vedeau aici decât nisip şi nu auzeau decât urletele şacalilor, erau conduşi de Weisgal pe vârful unei dune, unde le spunea: „Aici va fi fizica, acolo biologia, iar după colţ chimia". Acum, Weisgal îi conduce pe oaspeţi în maşini prin grădinile pe care le-a

creat şi spune: „Astfel, în grupul acela am pus chimia, pe fizicieni dincolo şi aşa mai departe. Şi acum să vă arăt frumosul memorial pe care l-am construit special pentru Weizmann". Intimitatea lui cu Weizmann pare să fi dăinuit dincolo de moarte. Vorbeşte mereu despre el.

Mă întâlnesc cu bătrânul meu amic la Ierusalim. Urcăm nişte trepte de piatră care nu se mai sfârşeau, pe un soare călduţ; Weisgal se opreşte şi zice:

— Am acum optzeci şi unu de ani. Optzeci şi unu, ştii, nu-i totuna cu optsprezece.

Sprâncenele sale fine s-au ridicat a mirare. Părul lui alb se desface în părţi, revărsându-se bogat pe spate. Cu respiraţia un pic tăiată, continuă să urce cu pardesiul lui larg, frumos, cu guler de catifea. Se îmbracă admirabil. Are un costum elegant. Cravata trebuie să fie marca Hermès. A îmbătrânit mult de când ne-am văzut ultima oară, acum zece ani. M-a surprins felul în care mi-a strâns mâna: nu observasem oare niciodată că mâna îi era mutilată? Două degete îi fuseseră amputate. Figura îi e la fel inteligentă şi plină de energie ca întotdeauna. Are nasul cam umflat, cărnos şi brobonat, un fel de nas topografic. Seamănă cu tipul de om pe care cei din anii '20 îi numeau „petrecăreţi", cei care caută numai distracţiile – cei care, cu pălăriile lor de pâslă cu boruri largi, frecventau saloanele de la Twentieth Century Limited pe vremea lui John Barrymore, oameni care îi cunoşteau pe toţi şefii de sală din restaurante şi care preţuiau femeile ce reuşeau în viaţă. Erau numeroşi evrei de acest fel, clienţi graşi ai localurilor de noapte, care câştigau şi pierdeau averi. Răposatul meu prieten Pascal Covici, editorul, era unul dintre aceştia. Pat ştia cum să comande o cină, cât timp trebuie să lase vinul să respire, cum să preţuiască o femeie frumoasă, cum să se repeadă în stradă

şi să oprească un taxi fluierând din degete, cum să fie un negociator dur – poate nu chiar atât de dur, de vreme ce a plătit în avans prea mulţi bani şi şi-a pierdut şi cămaşa de pe el. Oameni de felul lui Weisgal şi Covici au venit, la începutul acestui secol, din Polonia sau din România, inspiraţi de America, de care s-au îndrăgostit. La treisprezece ani, Weisgal vindea pe stradă chibrituri şi ziare. În 1917, era infanterist. În 1919, Covici cultiva grepfrut în Florida, pentru ca după aceea, eşuând în cultivarea de pomi fructiferi, să-şi deschidă la Chicago o librărie, aproape de primărie. Se pare că America le-a inoculat acestor flăcăi o anumită naivitate, o candoare şi o veselie adolescentine, o plăcere de a discuta deschis, direct. Acea generaţie nu era dispusă să bată apa-n piuă. Weisgal a devenit un specialist în strângerea de fonduri; ştia cum să discute cu milionarii.

Un milionar zgârcit, de la care aştepta o donaţie importantă pentru Institut, după ce i s-a oferit un prânz, şi-a scos cu greu carnetul de cecuri din buzunar şi i-a completat unul de douăzeci şi cinci de mii de dolari. „Mulţumesc foarte mult", i-a spus Weisgal, „dar prânzul a fost deja plătit!" – după care a rupt cecul. În anii '20 şi-ar fi aprins trabucul cu el. Weisgal ştie că acţionează în stilul vechi. Se amuză când îşi aminteşte de vremurile de odinioară cu Max Reinhardt, de spectacolele în scop caritabil la Opera din Manhattan. Ziaristul evreu şi amatorul de distracţii este acum unul dintre cei mai serioşi inşi, schimbat în mod ciudat. Omul harnic din proverbul lui Solomon ar putea sta în picioare în faţa regilor; Weisgal, care este un om harnic, a făcut mai mult decât să stea în picioare în faţa lor. El ştie cum să-i încânte pe cei bogaţi şi să obţină de la ei mari sume de bani; ştie cum să le stârnească interesul. Aceştia l-au luat foarte în serios. Pe pereţii casei sale din Rehovoth sunt

fotografii cu el şi soţia lui, Shirley, împreună cu oaspeţii şi cunoştinţele sale – oameni de ştiinţă, bancheri şi preşedinţi americani. Shirley Weisgal vorbeşte despre ei fără prea mult entuziasm. Pe Einstein l-a făcut să se simtă jenat că poartă pantofi. Oppenheimer a plâns în public la cină; el a prezis că un număr tot mai mare de tineri oameni de ştiinţă din America vor fugi de ariditatea spirituală din America şi vor veni să lucreze aici.

Dar lui Weisgal, pionierul sionismului, îi este dor de Statele Unite. Chiar în acest moment, pe treptele de piatră ale Ierusalimului, el se opreşte din nou, vrând-nevrând, să-şi mai tragă sufletul. Apoi spune:

— Săptămâna viitoare mă întorc în State. Abia aştept!

Îşi scoate după aceea haina din păr de vigonie, cu guler de catifea şi şi-o pune pe umerii şubrezi:

— Dar nu e de glumit. Nu mă mai descurc ca pe vremuri, spune el.

Soarele străluceşte pe nasul său puternic şi pe părul alb, ondulat, răsfirat la spate.

— Stern mă aşteaptă acolo sus. Toate scările astea sunt prost concepute. Bun, haideţi, încă puţin!

Urcăm spre noua garsonieră a lui Teddy Kollek, într-o clădire mai sus de Mishkenot Sha'ananim. Violoniştii Isaac Stern şi Alexander Schneider au audiţii. Zeci de copii, mulţi emigranţi sosiţi recent din Rusia, vin zilnic să fie ascultaţi. Influenţa unor violonişti ca Heifetz şi Elman este încă puternică în rândul evreilor ruşi (un act de sfidare a morţii pe patru corzi bine întinse, cu ajutorul cărora îţi salvezi viaţa). Vizitele lui Stern în Israel nu sunt pentru relaxare; la Ierusalim el lucrează asiduu. Împreună cu Weisgal, organizează ceva. Stern mi-a spus că s-a adresat autorităţilor în numele muzicienilor înrolaţi în armată. Mâinile unui violonist

care nu cântă luni de zile îşi pot pierde din agilitate; iar afecţiunea poate fi permanentă.

— Se implică mereu în câte ceva, spune Weisgal. De altfel, nici eu nu am o viaţă prea liniştită.

În curând, Weisgal va pleca spre New York, de unde va pleca spre California, apoi în Florida. Va vorbi cu sute de oameni. Institutul are nevoie de milioane de dolari. Nu-i cazul să-i spui că exagerează – o ştie prea bine. Nu este genul de om care să stea cu mâinile-n sân.

— Pot să o mierlesc în orice moment, îmi spune.

Însă, cum urcă, îmi dau seama că nu-i trece deloc prin cap să moară. Vrea să ajungă din nou la New York, să discute cu fizicieni şi filantropi, să-şi vadă fiii şi nepoţii, să se delecteze cu mâncăruri alese, să audă glume bune şi să facă acolo ceea ce, probabil, nimeni altul nu ar putea face pentru Institutul Weizmann şi pentru Israel. Cât priveşte moartea, se gândeşte, în mod sigur, la ea. Dar îmi amintesc ce mi-a spus într-o zi Harold Rosenberg când l-am întrebat cum se simte în preajma aniversării a şaptezeci de ani de viaţă: „Evident, am auzit vorbindu-se despre bătrâneţe, despre moarte şi despre toate astea, însă, în ceea ce mă priveşte, cred că sunt doar zvonuri".

Copii din master class se înşiruie, cu viorile lor, dinaintea lui Stern şi a lui Schneider. Un băiat de doisprezece ani iese în faţă. Este mic, brunet, musculos, concentrat. Îşi aşază vioara sub bărbie, se ridică pe vârfuri, închide ochii, îşi umflă nările şi începe să cânte *Concertul pentru vioară în Mi minor* de Mendelssohn. Multă vreme acest concert nu mi-a plăcut. Am o aversiune faţă de tânguielile astea cristaline. Mă deprimă. Asociez concertul lui Mendelssohn cu stânjenitoarele după-amiezi de duminică,

cu mesele în familie, cu doruri înăbuşite, cu captivitatea familială şi muzică simfonică plictisitoare la radio. Şi totuşi, imediat ce puştiul începe să cânte, îmi dau lacrimile. M-am prostit. Acest micuţ rus îşi bate joc de mine. Sufletul fermecat şi toate celelalte sunt nişte vrăjeli. Încerc să mă amuz de patosul exagerat al violonistului, însă faţa mea refuză să zâmbească. Nu reuşesc decât să mă întreb de unde am învăţat eu oare să schiţez un zâmbet atât de penibil. Renunţ la el şi ascult. Timp de cinci minute, acest băieţel reuşeşte să mă împace până şi cu detestatul Mendelssohn.

Un tur al Oraşului Vechi cu doi poeţi, Harold Schimmel şi Dennis Silk. Nu este totuşi chiar un tur al oraşului. Nu am la mine, ca orice turist care se respectă, un aparat de fotografiat. Nu mi-au plăcut niciodată aparatele acestea şi nu am mai avut nici unul din 1940 încoace. În anul acela am fotografiat câţiva porci cu picioare lungi în Mexic, pe insula Janitzio, de pe lacul Pátzcuaro. Nu mai văzusem niciodată asemenea porci, care parcă erau căţăraţi pe picioroange. Merita să-i fotografiezi. Aparatul îl cumpărasem de la o casă de amanet de pe South State Street şi avea mici găuri în burduf, aşa că porcii mei au ieşit cu pete albe.

Schimmel, student la Cornell University pe vremea când Vladimir Nabokov preda acolo, făcea studii postuniversitare la Brandeis cu Philip Rahv. A învăţat ebraica destul de bine pentru a putea să scrie în această limbă. Cu aceştia doi parcă sunt în vacanţă, nu mai simt, pentru scurt timp, presiunea politicii. Silk cel solid are un profil acvilin, un frumos nas coroiat, iar felul său delicat de a se comporta mă amuză. Este absorbit de o vitrină cu sticle din Persia – cu ochii larg deschişi, cu buza inferioară ieşită în afară, se află într-o stare de reverie, iar noi trebuie să-l readucem cu picioarele

pe pământ. Schimmel ne duce la o prăvălie specializată în ilustrate vechi – sosirea la Ierusalim a lui Allenby în timpul Marelui Război este comemorată în toate nuanţele de maro. Sunt, de asemenea, felicitări dantelate, cu tonele; literatură de duzină; ediţiile în greacă ale lui Zane Grey, pentru că proprietarul este un domn grec în vârstă. Are un uriaş stoc de diapozitive, hărţi şi fotografii din secolul trecut ale patriarhilor şi pelerinilor, precum şi chipuri din Imperiul Otoman. În anii '20, la Chicago încă se mai purtau mustăţi mari, ca ale acestor soldaţi şi oameni de stat. Le vedeai pe South Halsted Street, în apropiere de Hull House, în cafenele şi magazine de dulciuri. Cei care conduceau furgoanele bogat ornate în alb şi stacojiu ce transportau vafele şi care-i anunţau pe copii prin sunete de goarnă purtau astfel de mustăţi bogate. (Vafele, din aluat nedospit, cleioase şi presărate cu zahăr pudră, un penny bucata.) Ne uităm prin ilustrate, căutând ceva deosebit. Elias Canetti, excelent romancier şi psiholog cam excentric, afirmă undeva că pasiunea pentru antichităţi demonstrează că suntem canibali, dacă nu cumva vampiri. Ilustratele au culoarea galben-închis a strugurilor muscat, dar în rest nu sugerează nimic comestibil. Aleg o ilustrată tipărită înainte de vremea lui Hitler, reprezentând evrei rugându-se la Zidul Plângerii. Silk, care este colecţionar, scotoceşte prin grămezile de ilustrate fără prea mare valoare, în timp ce proprietarul grec ne face o expunere despre marea tradiţie elenă a libertăţii, vorbind despre Miltiade şi Pericle ca şi când aceştia ar fi trăit aici, după colţ.

Schimmel şi Silk caută aleea ţesătorilor. Găsesc un grajd mare din piatră, odinioară parte a unei clădiri princiare. Ornamentele sculptate, toate înnegrite, datează din secolul al XIV-lea, după cum ne spun doi tineri arabi prietenoşi ce

repară aici nişte maşinării. A, da, grajdul este încă folosit, dar în timpul zilei măgarii şi catârii nu sunt aici. Dennis Silk le pune cu delicateţe întrebări tinerilor, care vorbesc destul de bine ebraica pentru a putea da informaţii – evident, pentru mine. Silk crede că toate acestea mă interesează ca pe orice turist normal. De fapt, puţin îmi pasă dacă grajdul datează din secolul al XIV-lea sau al XVI-lea. Ceea ce mă interesează pe mine este că unul din cei doi tineri se decide să-şi spele picioarele chiar acum. Îşi suflecă pantalonii şi se aşază pe vine, zâmbind – amândoi ne consideră nostimi –, şi îşi toarnă apă dintr-o sticlă verde pe degetele de la picioare, legănându-se într-un picior. Are picioare, cum zic eu, de călăreţ, e scund şi îndesat. De altfel, şi o femeie poate fi crăcănată, ceea ce nu o împiedică să arate bine.

Nu găsim războaiele de ţesut. Poate că ţesătorii şi-au luat concediu. Din dugheana unui arab ticsită cu delicatese ne cumpărăm nişte chifle cu susan, conserve cu sardele portugheze în sos picant şi câţiva castraveciori şi mergem acasă la Silk să mâncăm. Silk locuieşte în no man's land, printre loturi de teren goale. Chiar în spatele casei lui se afla, înainte de 1967, un post de gardă iordanian. În zilele de dinaintea războiului era riscant să vii acasă noaptea, mai ales dacă erai băut, pentru că nu era prea clar unde se afla frontiera. Acum zona este destul de sigură. Sunt pe aici capre, câini şi pisici, precum şi clădiri în ruină care, pe vremea mandatului britanic, erau splendide, bălării, cutii de conserve şi sticle, dar şi o frumoasă privelişte spre munţii Moab, cu stâncile lor golaşe, maro-roşcat. O căţeluşă ne însoţeşte. Probabil are pe aproape nişte pui, pentru că mamelele îi sunt atât de pline cu lapte, încât ajung până la pământ. Când Silk deschide uşa, ea intră.

— Este câinele tău, Dennis? îl întreb.

Îmi răspunde serios şi trist:

— Nu. A fost o bună prietenă a câinelui meu, care a murit luna trecută, şi încă vine să-l caute.

În casa lui Dennis nu este prea mult confort. N-aş putea spune dacă este o colibă sau o magherniţă. Casa este proprietatea Bisericii Ortodoxe Greceşti, iar Dennis se duce personal, de trei ori pe an, să plătească chiria unui funcţionar ciudat – în parte avocat, în parte contabil – care încearcă mereu să profite de poetul-chiriaş.

— Sunt obiceiuri orientale, spune Dennis. Nu poţi să pui banii jos şi să ceri chitanţa. Trebuie să bei o cafea şi să faci slalom printre toate şmecheriile levantine.

Cele două camere sunt pline de cărţi şi tablouri. Dennis nu este un burlac ordonat; nu-l deranjează dacă vede un pic de praf prin casă. Există însă o mare deosebire între mizeria unui om de rând şi cea a unui poet. Înţeleg de ce ferestrele lui nu sunt spălate; spălându-le, le-ar da o strălucire care ar strica întreaga atmosferă. Locul acesta este perfect aşa cum e – o cuvertură dintr-o ţesătură colorată pe saltea, o grămadă de manuscrise cu urme de ceşti de cafea. N-ar strica puţină căldură, însă acest lucru nu e neapărat necesar, ne vom încălzi cu votcă. Votca israeliană este foarte bună. La fel şi şliboviţa, rachiul şi ţuica – chiar şi aquavitul este aici băubil. Dennis desface cutiile de sardele, scoate brânza, chiflele şi sticlele. Hârtiile şi cărţile nu sunt luate de pe masă, ci doar împinse puţin deoparte, şi începem să mâncăm şi să bem. Vorbim despre scriitori. În unul dintre ziarele de pe jos este un interviu cu Gore Vidal. Totdeauna citesc cu plăcere aceste interviuri. Este curios, afirmă Vidal în interviu, cât de plin de concepte este discursul americanilor: „Americanii vorbesc mereu prin eufemisme; ei nu pot niciodată

să spună lucrurilor pe nume... Nu spui niciodată ce gândeşti, ceea ce dăunează caracterului". Am devenit cel mai pleonastic, cel mai bombastic popor din lume – şi, mai presus de toate, am devenit o naţiune de mincinoşi. Adaug la aceasta faptul că nici un alt popor nu a avut o asemenea pasiune pentru autocritică. Ne învinovăţim pentru orice, suntem totdeauna ţinta unor oribile acuzaţii, judecaţi, făcând cele mai neverosimile mărturisiri. Şi toate pentru consumul lumii întregi. Este adevărat că minţim foarte mult – Vidal are dreptate –, minţim în draci. În literatura noastră nu există personaje de genul lui Tartuffe, nu există monştri ipocriţi sau cinici înverşunaţi. În locul acestora avem nenumărate mituri nobile, pe care le aplicăm vieţilor noastre cu o conştiinciozitate imbecilă. Tot ce facem rău se bazează pe cele mai înalte raţiuni. Cum poate un om ca Richard Nixon să aibă o părere proastă despre el? Întreaga lui viaţă ar putea fi prezentată perfect pe copertă de *Saturday Evening Post*. Era cinstit, avea idei sănătoase, mergea la biserică în fiecare duminică, a absolvit şcoala depunând un efort perseverent, şi-a slujit ţara, a descoperit comploturi comuniste. Este imposibil să nu fi fost un om curat. Contabilizarea moralităţii este un subiect fascinant în America. Şi învinovăţirea este fascinantă. Oamenii par să devină tot mai americani asumându-şi o parte din vină pentru nişte abateri pe care ei nu le-au putut comite. Urmaşii emigranţilor din răsăritul Europei nu au luat parte la crima sclaviei, totuşi insistă că „noi" suntem răspunzători. Eu văd în asta un fel de ascensiune socială. Prietenul meu Herbert McClosky, un politolog, preferă să interpreteze aceasta ca pe o ambiţionare morală: un popor care pretinde totul de la sine se învinovăţeşte pentru orice. Cred că aceste mărturisiri privind eşecul naţional şi vinovăţia reprezintă şi o formă de comuniune. „Suntem ceea ce ne extaziază", spunea Jerry Rubin

în *Do It!* Oricum, nimic nu ne bucură mai mult decât să vorbim despre noi înşine. Însăşi experienţa noastră ca popor a devenit o sursă de ecstasy. Şi iată-mă aici, făcând acelaşi lucru.

Schimmel şi Silk readuc discuţia la poezie şi poeţi. Cum arăta Ted Roethke? Ei bine, era un uriaş blond, cu faţa rotundă – semăna puţin cu Silk, dacă mă gândesc mai bine. Îi plăcea să-şi scoată pantofii şi haina şi îşi lărgea cureaua pentru a slăbi burta din strânsoare. Când juca tenis la Yaddo, în Saratoga Springs, voleurile lui rupeau fileul. Am devenit un compendiu de asemenea informaţii. Şi totuşi, nu am intenţionat niciodată să-mi amintesc vreuna dintre ele. Însă pe Silk şi pe Schimmel îi amuză – pe masă se află o sticlă, iar dezordinea din camerele lui Silk îmi aminteşte de Greenwich Village de acum treizeci-patruzeci de ani. Silk, care îl admiră pe John Berryman şi care a scris un excelent articol despre *Dream Songs*, mă întreabă dacă pot citi poeziile în stilul lui Berryman. Pot încerca, îi spun; le-am auzit citite de el destul de des, la Minneapolis şi în alte părţi. John îmi telefona uneori la trei dimineaţa să-mi spună: „Tocmai am scris ceva delicios! Ascultă!". Aşa că ştiu destul de bine cum îşi recita poeziile. Le citesc lui Silk şi Schimmel unele dintre cele care îmi plac mai mult. Băutură şi poezie, un gând bun pentru un prieten mort şi o scurtă după-amiază de decembrie a cărei lumină se adânceşte de la un albastru stabil spre unul mai închis, mai incert. Când mă opresc, simt că mi-e frig. Silk este la fel de obişnuit cu frigul precum morsa cu gheaţa.

Poeţii mă conduc înapoi la moara lui Sir Moses Montefiore* Le spun:

---

* Moses Haim Montefiore (1784-1885) – filantrop britanic de origine evreiască. S-a înrudit cu familia de mari bancheri

— A fost extraordinar!

Şi aşa a şi fost.

— Când am venit la Ierusalim, am crezut că mă voi relaxa. Aici însă nimeni nu se relaxează. Aceasta a fost prima zi lejeră pe care am petrecut-o luna asta.

Moara este unul dintre reperele Oraşului Nou. Teddy Kollek a pus să se aducă pământ şi să se planteze măslini şi chiparoşi bătrâni, făcând un parc enorm de-a lungul bulevardului Regele David. În apropierea morii este expusă trăsura lui Sir Moses Montefiore, aici fiind aduşi turişti şi şcolari cărora li se explică istoria cartierului. Sir Moses, la fel de neobosit ca şi Kollek (deşi, în portretele sale, bătrânul filantrop pare un tip mai visător decât primarul), i-a convins pe unii evrei să plece din cartierul lor sărăcăcios şi să se stabilească în afara zidurilor oraşului. A fost o acţiune dificilă. La mijlocul secolului al XIX-lea, Palestina nu era zona cea mai sigură din Imperiul Otoman. Cei care s-au stabilit sau călătoreau prin aceste locuri erau atacaţi de tâlhari şi criminali, dar Sir Moses a reuşit în cele din urmă şi evreii au format o aşezare în partea exterioară a Gai-Hinnom, cu faţa spre zidurile oraşului şi spre muntele Sion. Dennis a scris o povestire curioasă, pe jumătate imaginară, despre Montefiore şi despre pelerinajele şi proiectele sale. Acum moara şi clădirile renovate au un farmec istoric şi autocarele aduc tot timpul elevi şi turişti străini, iar pe ziduri se află plăci de bronz. Moara are ceva comun cu Turnul de Apă din Chicago. Când vaca doamnei O'Leary a răsturnat felinarul

---

Rothschild. S-a dedicat ameliorării condiţiei evreilor în lume. În 1837 a fost ales şerif al Londrei şi a primit un titlu nobiliar. În numeroasele lui călătorii a vizitat şi România, în 1867 (n.tr.).

şi Chicago a fost distrus, aproape nimic nu a scăpat de flăcări, cu excepţia turnului din piatră semănând cu turla unei biserici presbiteriene în stil gotic victorian, de pe Michigan Avenue, minuscul printre zgârie-norii din jur, o fărâmă de istorie – sau de istorie, comerţ şi publicitate.

Iar în Ierusalim este important, din punct de vedere politic, ca Sir Moses, trăsura şi moara lui să fie introduse în istorie. Primarul Teddy Kollek nu scapă nici o ocazie să sublinieze legitimitatea pretenţiilor evreilor asupra Ierusalimului. Nu este nimic fals în asta. Pretenţiile *sunt* legitime. Totuşi, adesea am impresia că Teddy Kollek este prea conştient că timpul necesar ca să îşi susţină pledoaria în faţa tribunalului opiniei internaţionale îi este limitat. Uneori este greu să faci o deosebire între energia sa personală şi urgenţa acestei necesităţi. Dar iată moara de vânt, un monument al inimosului visător Sir Moses, cu barba lui, cu cizme şi joben englezesc pe capul său de evreu ; şi iată şi copilaşii, turiştii, profesorii şi ghizii. Adesea ei dau explicaţii cu glas tare chiar în pragul uşii noastre, în faţa Mishkenot Sha'ananim.

În drum spre casă, resimţind efectele votcii băute cu Silk şi Schimmel, trec printre şirurile de turişti. Însă tocmai am petrecut câteva ore odihnitoare cu doi poeţi, care m-au eliberat de săptămânile de preocupare faţă de aprigele probleme – ucigătoarele probleme politice. Mintea mea a apucat-o astăzi pe un drum diferit. Nu este însă un drum pe care scapi de suferinţă. Nu s-a putut să nu mă întristeze sinuciderea lui Berryman, când am recitat din *Dream Songs*. Nu era însă o tristeţe fără sens. S-a mai amestecat ceva cu sentimentul de mâhnire – aditivul care transformă : darul poeziei. După câteva păhărele, crezi că deţii adevărul absolut. Mă gândesc că unii dintre politicienii pe care îi întâlnesc sunt oameni inteligenţi, admirabili, cu caractere puternice. Le

lipseşte însă minunatul aditiv. E poate uimitor faptul că problemele acelea ucigătoare, presiunea îngrozitoare a crizei nu i-au scos încă din minţi.

Sunt fascinat de abundenţa şi ingenuitatea ideilor evreilor privind viitorul Israelului. Reflectând la ele, îmi imaginez coşul de gunoi al unui arhitect plin cu schiţe şi detalii proiectate. Am o scrisoare de la Mihail Agurski, un scriitor rus care a venit de curând la Ierusalim. Îmi spune că „evreii pot fi productivi şi eficienţi dacă este îndeplinită o condiţie foarte ciudată – ca obiectivele lor să fie total nerealiste din punctul de vedere al unui om obişnuit. Dacă urmăresc asemenea obiective, nu au concurent. Sionismul", continuă el, „poate fi revitalizat acum doar prin stabilirea unor asemenea obiective nerealiste. Personal, susţin un astfel de obiectiv – de a face din Israel centrul noii civilizaţii (nici mai mult, nici mai puţin!), având în vedere evidentul declin al civilizaţiei occidentale (ca şi al celei din Est)... Practic, numai cu astfel de idei evreii pot reuşi".

Într-un recent număr al revistei *Insight*, o mică publicaţie editată de Emanuel Litvinoff, care apare la Londra, găsesc rezumatul unui articol al lui Agurski despre imigranţii ruşi din Israel[1]. Ceea ce susţine acest eseu – că Rusia va permite în prezent emigrarea în masă a evreilor din această ţară – este departe de a fi o certitudine. Guvernul sovietic, total antisemit – a rupt relaţiile cu Israelul de două ori şi nu există o altă ţară pe care să o condamne cu atâta asprime –, nu are de gând să ofere Israelului ceea ce acesta doreşte cel mai mult. Toată lumea este de acord (şi asta într-o ţară în care unanimitatea este un lucru rar) că problema

1. „Soviet Emigration and Israel's Future", *Insight*, octombrie 1975.

populaţiei e una dintre cele mai grave pentru Israel. Mii de oameni pleacă de aici. Sunt ei înlocuiţi? E greu de obţinut cifre demne de încredere. Când Shimon Peres, impresionantul ministru al Apărării, şi-a exprimat speranţa că un mare număr de evrei ruşi ar putea veni curând în Israel, caracterul său impresionant a pălit într-o oarecare măsură. Un lider militar nu trebuie să facă declaraţii atât de melancolice. Pierderile de vieţi omeneşti ale Israelului în 1973 au fost extrem de grele; unii susţin că aceste pierderi ar putea fi comparate cu cele care au însângerat Marea Britanie în primul război mondial, avansând părerea că, în bătălia de pe râul Somme şi în alte mari bătălii, puterea britanică a fost slăbită, iar Anglia a primit o lovitură năucitoare. Oare ruşii nu înţeleg cât de grave au fost pierderile Israelului în 1973 şi vor permite ca acesta să-şi refacă forţele prin imigrarea în masă a evreilor ruşi?

Agurski susţine însă că evreii ruşi vor veni curând în valuri şi consideră că ei pot schimba caracterul societăţii israeliene şi soarta omenirii. Potrivit afirmaţiilor lui Agurski, parafrazate în *Insight*, evreii sovietici care s-au alăturat mişcării sioniste „aveau o imagine idealizată a Israelului, pe care îl vedeau ca pe o societate unită prin sentimente de fraternitate şi solidaritate". Ei au crezut că aici tradiţiile morale ale evreilor îmbrăcaseră forme laice şi că o populaţie evreiască nereligioasă ar manifesta o conştiinţă sau un liant moral evreiesc. În această privinţă, ei au făcut o mare greşeală. Aici, ceea ce contează este moştenirea naţională şi religioasă. Istoria evreilor nu poate fi înţeleasă, spune Agurski, fără adevărata sursă a integrităţii şi tenacităţii evreilor. Apariţia unui stat evreiesc nu poate înlocui acest amestec special şi opinia curentă potrivit căreia Israelul

poate fiinţa numai în sistemul democraţiei occidentale „este o greşeală profundă, care poate costa existenţa poporului nostru". Democraţia occidentală se află acum „aproape de catastrofă". Democraţia poate rezista numai atunci când un popor liber este capabil să-şi impună o disciplină şi se abţine în mod voluntar de la slăbirea ordinii politice. În Occident, mai există destulă moralitate religioasă pentru a susţine sistemul parlamentar. „Exact din acest motiv, totalitarismul, în toate formele lui, atunci când se străduieşte să submineze lumea occidentală, caută să distrugă în primul rând acele forme instituţionale care sunt guvernate de valori religioase. Scopul principal al totalitarismului îl constituie subminarea educaţiei religioase, a modului de viaţă tradiţional şi a familiei, precum şi lichidarea completă a cenzurii morale." Prin astfel de mijloace, totalitarismul agravează boala democraţiilor occidentale. Dar, dacă Occidentul este aproape de colaps, în aceeaşi situaţie se află şi lumea dominată de totalitarism.

Agurski consideră că Israelul ar trebui să se bazeze pe valorile tradiţionale şi religioase. Aşa cum stau lucrurile acum, ceea ce uneşte societatea israeliană este un sentiment al pericolului comun, şi nu sentimentul religios al fraternităţii.

Evreii ruşi, conchide el, pot aduce o contribuţie importantă la necesara renaştere a sentimentului religios. Experienţa căpătată într-un stat totalitar le-a întărit sufletele şi minţile. Experienţa amară le-a oferit o înţelepciune care este prea rară pentru a fi irosită. Poate că Agurski vrea să spună, de asemenea, că ceea ce unele segmente ale lumii occidentale par să dorească foarte mult – pacea şi dreptatea într-o societate comunistă – acestor evrei din Est le este deja cunoscut.

Argumentarea lui Agurski mă face să mă gândesc la cartea lui Henry Fairlie *The Spoiled Child of the Western*

World: The Miscarriage of the American Idea in Our Time. După părerea lui Fairlie, America nu mai este preocupată de lupta pentru existenţă. El vede un alt mod de îngăduinţă recomandată de existenţialismul la modă. Deoarece lupta pentru existenţă „a încetat să mai fie o problemă, existenţa în sine a devenit o problemă. Existenţialismul nu este o filosofie pentru cel care nu are o bucată de pâine"

Dacă lupta pentru existenţă s-a stins într-adevăr în America şi o etapă importantă a istoriei a luat sfârşit, nu trebuie să ne mirăm că lumea se uită ciudat la noi, uimită de condiţia noastră privilegiată şi înspăimântată de lipsa noastră de griji, ca şi de superficialitatea noastră. Agurski se întreabă dacă America democratică manifestă destulă autodisciplină pentru a se putea salva. Mulţi scriitori au subliniat că, în istoria lumii, libertatea este o situaţie excepţională. Cei care conduc nu sunt înclinaţi să împartă puterea cu cei conduşi. Perioadele de libertate au fost foarte scurte. Specia noastră nu ştie prea multe despre ce înseamnă să fii liber. Ruskin, scriind despre *Istoriile* lui Tucidide, spune că tema acestuia a fost „tragedia fundamentală a întregii omeniri, sinuciderea Greciei". Poate că suntem încă o dată pe punctul de a ne sinucide şi la aceasta se gândesc disidenţii ruşi – oameni care au reuşit, printr-o rezistenţă eroică, să-şi păstreze mintea şi judecata intacte – atunci când au în vedere comportamentul nostru.

Ca să termin însă cu Agurski: el vorbeşte despre o mai veche generaţie de revoluţionari, care nu a fost uitată, şi despre universalismul mesianic al acelei generaţii şi aspiraţia ei către dreptate socială. El crede că traducerile în limba rusă ale profeţilor evrei ar trebui puse la dispoziţia noilor imigranţi din Uniunea Sovietică „pentru a-şi îmbogăţi conştiinţa naţională", potrivit formulării din *Insight*. „Nici o

investiţie de capital nu ar putea fi mai eficientă decât această investiţie spirituală." Agurski însuşi scrie: „Israel trebuie să devină centrul unei noi civilizaţii, aşa cum au visat profeţii, cei mai buni reprezentanţi ai poporului evreu". Redactorul-şef al revistei *Insight* este de părere că intelectualii evrei ruşi de genul lui Agurski au început să pună întrebări „la care evreii din Occident au crezut că au răspuns de mult" şi „au ajuns la concluzii diferite. Uneori lăsau impresia că sunt naivi, dar mai des păreau puternici şi captivanţi".

Cunoaşterea răului aşa cum au făcut-o aceşti ruşi nu poate să nu aibă efecte secundare. Informaţiile despre capitalismul occidental le-au căpătat în Rusia. Aşa că ei ne consideră frivoli, iar situaţia de la noi – haotică. Ei susţin opinia dominantă a europenilor şi a ruşilor despre îndărătnicia noastră. Pentru ei, noi reprezentăm un pericol la adresa libertăţii, dar sunt în acelaşi timp plini de speranţă. Israelul, centrul unei noi civilizaţii? Îmi dau seama ce vrea să spună Agurski când ne sfătuieşte să nu fim prea realişti. El susţine... Dar nu, nu vreau să-i opun lui Agurski argumente serioase, căci este prea ispititor. Ceea ce îmi place la aceşti disidenţi ruşi – cei de genul lui Soljeniţîn şi Siniavski, ca şi de tipul lui Agurski – este vigilenţa lor. În comparaţie cu ei, noi părem foarte adormiţi.

La noi, în Occident, din motive misterioase, vigilenţa apare şi dispare. Avem momente în care chiar înţelegem, dar nu pentru mult timp. Uneori am impresia că eu însumi mă aflu sub o înspăimântătoare influenţă hipnotică – ştiu şi nu ştiu care sunt relele vremurilor noastre. Trăiesc sau suport această alternanţă de strălucire şi estompare în propria fiinţă şi constat că şi alţii sunt în aceeaşi situaţie. Cunosc bine istoria primului război mondial şi a revoluţiei ruse. Ştiu ce s-a întâmplat la Auschwitz şi în Gulag, în

Biafra şi Bangladesh, la Buenos Aires şi Beirut – dar, când revin la fapte, simt că îmi scapă ideea de bază. Atunci încep, în mod iraţional, să bănuiesc influenţa unei puteri destabilizatoare – o voinţă demonică opunându-se înţelegerii noastre. Sunt obligat să mă întreb dacă nu cumva Europa Occidentală şi Statele Unite se află sub influenţa unui puternic spirit rău, dacă nu cumva suntem puţin anesteziaţi.

Se afirmă în ziare că ambasada americană din Moscova bănuieşte că este expusă unor radiaţii cu microunde. Potrivit agenţiei UPI, unii experţi fac speculaţii că ruşii urmăresc ca radiaţiile să activeze microfoanele ascunse în clădirea ambasadei pentru a perturba aparatura de bruiaj americană sau, „potrivit unor ştiri şi mai sinistre, radiaţiile erau menite să le inducă diplomaţilor americani o stare letargică". Aceste ştiri ar putea să nu fie adevărate, deşi populaţia pare tentată să împărtăşească opiniile experţilor.

Dacă ruşii au ştiut într-adevăr acest lucru, ei nu au însă nevoie de astfel de aparate care să provoace letargie. Ţările libere sunt în mod straniu letargice în ceea ce priveşte libertatea lor. Se acordă mult credit revoluţiei în Europa Occidentală, în timp ce capitalismul, îndeosebi în formele lui americane detestate, este perceput ca fiind în agonie. Mulţi se bucură de apropiata sa moarte. Sătui de vechile rele, ei tânjesc după „ceva nou" şi nu vor fi fericiţi până când nu îl vor avea. Baudelaire scrie, în unul dintre jurnalele sale, că viaţa este un spital în care fiecare pacient crede că se va însănătoşi dacă va fi mutat în alt pat. Pe când locuiam la Paris, sfârşitul anilor '40, am devenit fără să vreau preocupat de acest subiect. Am aflat de la proprietari de magazine şi garaje, bărbieri, chelneri, portari de blocuri că ideile „revoluţionare" (care „schimbă patul"), în prezent complet

banale, atinseseră toate segmentele societăţii franceze. Anticipând apropiata victorie a comunismului – patul care avea să vindece toate relele din trecut –, mulţi intelectuali francezi oportunişti s-au pregătit pentru a face carieră în noul regim. Gânditorii francezi au avut la dispoziţie trei decenii în care să-şi informeze concetăţenii despre ce se întâmplă în Rusia şi Europa de Est. Toate acestea pot fi rezumate în câteva cuvinte: în Europa de Est nu există o societate liberă; comunismul a creat până acum numai state poliţieneşti. Se poate răspunde că libertatea este mai puţin importantă decât egalitatea, siguranţa şi bunăstarea clasei muncitoare. Am auzit asemenea replici. În aceste zile, astfel de replici sunt date adesea de intelectuali indieni, care justifică măsurile represive adoptate de Indira Gandhi. În ajutorul acestei interpretări, teoreticienii politici sunt mai puţin utili decât experţii în mitologie şi demonologie.

În apartamentul nostru din Mishkenot Sha'ananim, bufetul, pervazurile din marmură ale ferestrelor, măsuţa de cafea, biroul sunt pline cu ziare, reviste, broşuri şi cărţi despre Orientul Mijlociu. În hol, personalul din tura de noapte se uită la televizor. Şeful gărzii, cu capul rotund, păr tuns scurt şi ochii mari, este un evreu din Orient, subţirel şi brunet. Are un revolver la cingătoare. Venind acasă noaptea, la cărţi şi ziare, întâlneşti patrule înarmate. Le vezi pe drum şi în grădini.

Sosesc continuu mesaje din partea primarului Teddy Kollek. Ne invită, pe Alexandra şi pe mine, la un concert, să vizităm un sit arheologic, să bem un ceai cu patriarhul grec. Se gândeşte la toate, se consultă întotdeauna cu tine, îţi reaminteşte câte ceva, îţi mulţumeşte. Mesajele sale pedante mă fac să mă simt cam bădăran. Kollek este masiv,

dar are mişcări agile, fiind un om extrem de activ. Este un om repezit, nu e genul contemplativ. Faţa lui nu are o expresie pasivă; cutele de pe faţa sa dau impresia unui om şiret. Are nasul drept, scurt, gros şi impunător; părul roşcat îi cade pe frunte când intră în acţiune. Balzac l-ar fi simpatizat. Kollek este pentru Ierusalim ceea ce era moş Goriot pentru fiicele sale, ceea ce era vărul Pons pentru obiectele de artă. Dar un fenomen de o asemenea forţă nu poate fi încadrat în nici o categorie. Părând că se află permanent în exerciţiul funcţiunii, el cutreieră oraşul în maşina sa. Te ia să faci un tur prin noile suburbii pe care le-a construit în Ierusalimul de Est. Soseşte cu autobuzul galben aparţinând municipalităţii, însoţit de câţiva specialişti (în domeniile horticol, sanitar, recreativ), ca să-ţi arate parcurile pe care le-a creat peste tot în locurile virane. S-a amenajat un parc chiar şi pentru nevăzători, cu tăbliţe inscripţionate în Braille, pentru a descrie peisajul şi plantele. El însuşi grădinar, pare să cunoască fiecare tufiş din oraş. În plus, îi ştie pe toţi donatorii. Asemenea unui calculator, el îşi aminteşte numele filantropilor, iar secretara îi notează.

— În spaţiul acesta mai putem face un mic teren de joacă. Să îi trimitem o scrisoare lui Cutare în legătură cu aceasta.

Cunoaşte oameni din toată lumea; pe cei bogaţi, pe cei importanţi şi personalităţi de pretutindeni. În această privinţă, seamănă puţin cu Meyer Weisgal. Toţi îi slujesc scopurile şi nimeni nu pare a fi deranjat de asta. Kollek are talentul de a vorbi deschis – ochii lui albaştri o dovedesc din plin; cu toate acestea, respectă formalităţile. Foloseşte formulări elegante, fiind un om cu oarecare cultură. Are maniere vieneze, la care se adaugă eleganţa britanică. Vorbeşte engleza fluent, cu un uşor accent britanic. Când are oaspeţi de seamă englezi, este extrem de fericit. Într-o zi, când l-a

avut ca invitat pe Sir Isaiah Berlin, era în culmea fericirii. I-a oferit un prânz extraordinar, care s-a ridicat aproape la nivelul unui banchet, ocazie cu care a făcut calambururi inteligente despre Kant şi Königsberg. Dacă va avea timp să-şi scrie memoriile, acestea vor fascina lumea. A avut puţine cuvinte de laudă pentru autobiografia Goldei Meir, publicată recent. O carte care a dezamăgit. Sunt de acord cu el. Doamna Meir, o femeie cu o personalitate puternică, pare să-şi fi cenzurat cele mai profunde sentimente, adoptând în cartea ei stilul politicos specific Congresului american – de genul „distinsul domn din marele stat Arkansas...". Motivaţia sa este, evident, politică. Identificată încă total cu guvernul Israelului, Golda Meir nu vrea să ofenseze sau să-şi facă duşmani printre susţinătorii americani ai ţării sale. Cuvintele ei amabile la adresa preşedintelui Nixon şi a altora sunt, probabil, sincere, însă este zgârcită cu cititorii săi, cărora nu le oferă ceea ce le-ar fi putut oferi. Încercând să aflăm care sunt sentimentele ei mai profunde, căutăm în zadar raţiunea acestor amabilităţi. Mă îndoiesc că Teddy Kollek îşi va impune asemenea restricţii. O forţă a naturii, el nu linguşeşte pe nimeni, îşi exprimă direct sentimentele.

Pe vreme frumoasă, Kollek cutreieră oraşul, aşa cum se obişnuieşte în Israel, cu cămaşa descheiată la gât. În decembrie îl poţi vedea cu o căciulă de blană, cu fular la gât, încheiat la haină, dar niciodată cu pardesiu, pentru că se mişcă repede şi aşa ceva l-ar stânjeni. Două doamne mai în vârstă mi-au povestit cum le „rechiziţionase" un taxi. Tocmai îi ceruseră şoferului să le ducă în Oraşul Vechi, când un bărbat solid a ieşit în grabă din Hotelul King David, s-a trântit lângă şofer şi, pe un ton hotărât, dar şoptit, i-a

indicat o adresă. Una dintre doamne s-a enervat foarte tare; cealaltă râdea când mi-a povestit incidentul. „Nu ne-a făcut să ocolim prea mult", a precizat ea. Primarul era în criză de timp şi nu şi-a mai cerut scuze. Kollek ştie să fie extrem de politicos, dar poate fi şi ursuz. Totuşi, puţini primari din lumea aceasta sunt atât de atenţi faţă de nevoile alegătorilor lor. Venerabilul domn Freudenthal, proprietarul papetăriei Graphos, mi-a spus că a avut neplăceri din cauză că municipalitatea, fiind obligată să îngusteze trotuarul, i-a blocat intrarea în prăvălie, instalând un semafor atât de aproape de uşa sa, încât clienţii erau nevoiţi să se strecoare înăuntru. „M-am dus să vorbesc cu primarul", a spus el. „Şi ce credeţi că a făcut primarul? Şi-a luat pălăria şi a mers cu mine la faţa locului. A fost de acord că s-a comis o mare greşeală. A promis că va muta semaforul." În această epocă a relaţiilor publice, nu prea îţi vine să crezi că a făcut asta. Experienţa de viaţă îmi cere să fiu circumspect faţă de Kollek. Trebuie însă să mă feresc să-mi înăspresc percepţiile. E adevărat că lucrurile nu sunt ceea ce par a fi. Însă ele pot deveni, în mod ciudat, exact ceea ce par. Cererea domnului Freudenthal a fost îndeplinită; semaforul a fost mutat.

Absolut autentică la Kollek, fără adaosuri, este dragostea lui pentru Ierusalim. Nici măcar detractorii săi nu neagă acest lucru. Creştinii şi arabii pot să nu accepte conducerea Israelului, dar sunt mulţumiţi de modul în care Kollek administrează oraşul. Mi se spune că, fără voturile arabilor, nu ar fi fost reales. Oamenii glumesc, considerându-l unul dintre politicienii arabi. Este în relaţii foarte bune cu liderii religioşi musulmani, care se descurcă mai bine cu el decât sub conducerea iordaniană. Lui Kollek îi place să li se adreseze oamenilor Bisericii folosind titlurile lor onorifice sonore. Când

spune „Preasfinţia Voastră", faţa lui mare se luminează de plăcere. Reminiscenţe ale Imperiului Austro-Ungar, probabil – o înclinaţie spre tradiţie şi respectarea ierarhiei. Orice ar fi, lui Kollek îi place. Îi face plăcere să-l salute pe venerabilul patriarh grec. Trebuie să spun că şi mie îmi face mare plăcere. Patriarhul este în vârstă, are o barbă mare, până sub ochi; se clatină puţin când se îndreaptă spre noi. Îl pupă pe Kollek pe obraji, cu căldură. Se aşază într-un scaun confortabil, în stânga tronului său. Suntem serviţi cu cafea şi coniac grecesc de şapte stele. Conversaţia, în franceză şi engleză, este animată. Preasfinţia Sa pare cam obosit. Tocmai s-a întors de la o întâlnire cu un episcop din Amman. Se pare că papa a propus ca Paştele să fie celebrat la aceeaşi dată de ambele biserici, iar episcopul grec din Amman este dispus să accepte. Patriarhul este îngrijorat ca nu cumva Biserica Catolică să apară în ochii lumii ca singura mare reprezentantă a creştinătăţii. Văd o fotografie color a patriarhului cu papa, făcută cu ocazia vizitei acestuia din urmă la Ierusalim. Când susţine vreo idee foarte importantă cu privire la problema sărbătoririi la aceeaşi dată a Paştelui, patriarhul se întoarce spre fotografie, ca şi când ar vrea să vadă ce efect au argumentele sale. Aflând că Alexandra s-a născut în credinţa ortodoxă, patriarhul îi dăruieşte o cruciuliţă din aur. În timp ce îi încheia lănţişorul la spate, Kollek mă întreabă, jenat:

— Nu te deranjează, nu?

Am vreo obiecţie faţă de un asemenea dar? Câtuşi de puţin. Scena mă amuză, la fel şi grija lui Kollek faţă de sensibilităţile mele religioase.

Ca multe mii de israelieni, Kollek are relaţii intense şi complexe cu lumea exterioară. Adesea am impresia că viaţa

în această ţărişoară constituie un puternic stimulent, dar că numai oamenii religioşi sunt mulţumiţi de ceea ce pot obţine în interiorul graniţelor Israelului. Israelienilor le place foarte mult să călătorească. Ei au nevoie de lume. Când simt nevoia – şi o simt adesea –, trebuie să călătorească departe. Pentru ei, ţările arabe din jur le sunt interzise. Merg în Europa sau America. Dacă nu vor să rămână în urmă, hematologii, matematicienii, sociologii trebuie să iasă în lume; dar ceea ce îi determină să o facă nu sunt numai exigenţele profesionale. Dragostea şi fascinaţia se împletesc cu consideraţii de ordin practic. Începând din secolul al XVIII-lea, când revoluţia a început să-i elibereze din ghetouri, evreii europeni s-au grăbit să pătrundă în societatea modernă; o adorau şi erau avizi după oraşele sale, viaţa ei politică, cultura sa, marii oameni ai acesteia şi oportunităţile personale care li se ofereau. Nici chiar Holocaustul nu a distrus această atracţie. Iar astăzi, având paşaport israelian, nu german sau polonez, sunt la fel de însetaţi şi uimiţi de lumea largă ca şi strămoşii lor.

Legăturile lui Kollek în străinătate sunt extrem de multe. Cunoaşte corporaţiile internaţionale, băncile, marile universităţi, partidele politice. Păstrează legătura cu brazilieni, finlandezi, rhodesieni, personalităţi de la Washington, parizieni... El spune: „O, Kim Roosevelt" sau „O, Joe Alsop". Şi, de asemenea, cu membri ai familiilor Rothschild şi Warburg şi, îmi imaginez, chiar cu membri ai dinastiilor Habsburg şi Romanov. Aceste cunoştinţe sunt rareori superficiale. Îţi dă motive să crezi că ştie unde se află scările de serviciu, mansardele şi dulapurile la fel de bine ca şi saloanele şi sălile de consiliu. Ar fi greu pentru un parvenit care pretinde că ştie lume multă să-l surprindă cu un nou zvon.

Zâmbeşte la o bârfă interesantă; în general, poate adăuga detalii. Unul dintre prietenii mei din anii '40 obişnuia să spună: „Când spun ceva, nu e o bârfă, ci istorie socială". Totuşi, în ciuda plăcerii cu care Kollek apleacă urechea la istoria socială, este un idealist sincer. Luptă să conserve, să extindă şi să aducă îmbunătăţiri oraşului care este inima poporului său.

Obiectivul lui Kollek în cadrul programului de construcţii este, evident, ca transformarea oraşului într-o posesiune exclusivă a Israelului să devină un *fait accompli** Se descurcă admirabil sub tensiune. Deşi „sechestrează" un taxi în stradă şi pleacă în trombă cu două doamne în vârstă, puterea lui este departe de a fi absolută. Grupurile de evrei de dreapta îi dau tot atâta bătaie de cap ca şi institutele internaţionale care se amestecă în toate, personalităţile care îl acuză că desfigurează Ierusalimul ori americanii iubitori de dreptate a căror imparţialitate poate fi atât de nocivă. Este adevărat, în Ierusalim sunt şi clădiri noi hidoase. Lui Kollek, cred eu, îi este ruşine cu ele. Wolfson Condominium este cât se poate de neatrăgătoare. Multitudinea de ferestre ale noului Hilton îmi par nişte pleoape obosite ca ale celor care suferă de insomnie, tânjind după odihnă. Kollek, susţinut de un comitet consultativ internaţional, s-a împotrivit atât celor însărcinaţi cu dezvoltarea oraşului, cât şi arhitecţilor acestora. Totuşi, uneori a trebuit să cedeze în faţa bancherilor şi a constructorilor. Ierusalimul are urâciunile lui şi sunt unii care văd în noile structuri semnificaţii politice şi chiar militare. Ei susţin că sunt construite ca nişte fortăreţe. În ziarul londonez *Times* din 25 iunie, Hugh Clayton enumeră, doar în regiunea Ierusalimului, nouă noi colonii şi adaugă

* „Fapt împlinit" (fr.) (n.tr.).

că, în prezent, Comisia Ministerială pentru Aşezări Umane, din cadrul guvernului israelian, studiază propunerile organizaţiei sioniste mondiale pentru înfiinţarea altor şapte. El afirmă: „Guvernul Statelor Unite consideră instalarea coloniilor drept ilegală, iar preşedintele Comitetului Ministerial al Colonizării, Israel Galili, spune că regretă faptul că această problemă se dezbate în Statele Unite, dar se aşteaptă ca dezbaterea să continue, ceea ce pare să indice că el nu crede că liderii americani vor merge mai departe de o opoziţie verbală". Nu-mi este clară poziţia lui Kollek faţă de politica Israelului în privinţa coloniilor evreieşti.

Pot înţelege, din raţiuni istorice şi psihologice (cu ajutorul unor experţi), obiecţiile arabilor faţă de un Ierusalim controlat de Israel. Atitudinea creştinilor poate fi interpretată şi de un om rezonabil, hotărât să înţeleagă. Cei care mă deconcertează sunt oamenii neinteresaţi, fără credinţe religioase, care cer o formă sau alta de control comun, un oraş „liber" (sunt destul de bătrân ca să-mi amintesc de istoria tristă a Oraşului Liber Gdańsk) sau un Ierusalim „neutru". Jean-Paul Sartre, în unul dintre frecventele sale interviuri, este în favoarea unei poziţii „neutre".

Care ar fi efectele practice ale unor asemenea uneltiri? – se întreabă uneori Kollek. Iei prânzul cu el; îşi comandă cuminte o salată; apoi o farfurie cu dulciuri în hârtie gofrată este pusă pe masă; le mănâncă pe toate. În 1967, în Ierusalim era haos. În 1976, această veche aşezare oferă toate serviciile pe care le poţi găsi în cele mai moderne oraşe. Imparţialitatea sa nu este pusă la îndoială în mod serios; a construit apartamente, grădiniţe şi şcoli atât pentru evrei, cât şi pentru arabi. Kollek află tot ce este nou şi aduce aici acele lucruri. Se joacă piese pentru copii arabi care nu au mai văzut niciodată un spectacol de teatru. Pentru prima

oară toate locurile sfinte din oraş sunt respectate în egală măsură. Kollek nu este însă atât de naiv încât să aştepte în schimb recunoştinţă şi colaborare din partea arabilor. Mai întâi, lumea arabă i-ar acuza de trădare pe arabii care şi-ar manifesta recunoştinţa, iar extremiştii îi vor ţine minte pentru a-i pedepsi. Şi-apoi, el este în politică de suficient timp pentru a înţelege că, atunci când nevoile zilnice ale oamenilor sunt satisfăcute, ei sunt liberi să se lase dominaţi de ideologie şi să-şi afirme independenţa prin acte ostile. Totuşi, mă gândesc adesea că Teddy Kollek vrea să arate lumii – şi îndeosebi lumii arabe – ce pot face bunul-simţ şi toleranţa; vrea să-i convingă pe toţi că ceea ce merge la scară redusă se poate face şi la scară largă. Cererile arabilor de a se autoconduce în Ierusalim vor trebui, în cele din urmă, să fie luate în seamă. Kollek este în mod sigur conştient de aceasta şi bănuiesc că e pregătit să ia în considerare propuneri rezonabile pentru o administrare comună. Arabii ştiu că nu are gânduri rele şi că nu acţionează în mod arbitrar. El a demonstrat prin imparţialitatea sa cât de posibilă şi dezirabilă este coexistenţa. El este cel mai valoros bun politic al Israelului.

Chiar în secolul trecut, cartierul evreiesc din Ierusalim era, după părerea tuturor, unul dintre cele mai mizerabile locuri de pe pământ. Acolo era abatorul; şobolani şi câini scormoneau printre resturi şi se încăierau; oraşul arunca gunoiul menajer pe străzile evreieşti. Această practică a durat mult timp. Când arabii au cucerit oraşul în secolul al VII-lea, scrie profesorul David Landes de la Harvard, ei „au găsit stânca din vârful Muntelui Moriah, vechiul loc pe care s-a aflat Templul, acoperită cu tone de gunoaie, aruncate acolo ca o jignire şi o profanare. Arabii au curăţat stânca şi au construit frumoasa moschee pe care o cunoaştem sub

numele Domul Stâncii sau Moscheea lui Omar. Dar abatorul a fost menţinut, o permanentă sursă de infecţie pentru evreii din Ierusalim"[1]. Călători ca Pierre Loti erau oripilaţi de evreii din Ierusalim, agitându-se ca nişte lilieci pe aleile lor boltite. Trebuie să fie păcătoşi şi răi ca să merite o asemenea viaţă grea, credea Loti. Aici era dovada că, într-adevăr, ei comiseseră o crimă gravă împotriva Mântuitorului Care venise în mijlocul lor.

Nu mai vezi evrei de felul celor pe care îi descria Loti. Kollek construieşte un nou cartier evreiesc în Oraşul Vechi. Principala rămăşiţă din vechiul cartier este sinagoga Ben-Zakkai, aruncată în aer de iordanieni când au preluat Ierusalimul, în 1948. Kollek face tot ce îi stă în putinţă ca să evite răzbunarea. Este conciliant, mereu rezonabil. Istoria crudă a acestui oraş s-ar putea opri odată, pare să spună el. În această privinţă, este mai curând raţionalist decât psiholog: cum pot oamenii să-şi ignore interesele? Cât de evreiască este această întrebare! Un asemenea apel la judecată raţională încearcă să pătrundă în istoria arabilor. Am citit un document scris de profesorul Yehoshafat Harkabi, de la Universitatea Ebraică, în care sugerează că oameni de ştiinţă arabi şi israelieni ar trebui să coopereze în studierea conflictului. „Poate că aceasta indică o credinţă exagerată în puterea raţiunii", spune el, „dar cred că ar fi un pas înainte spre pace". Profesorul Harkabi m-a informat că eseul său a fost publicat în revista lui Sartre, *Les Temps Modernes*. „A fost, de asemenea, tradus şi publicat în limba arabă la Tel Aviv", scrie el, „dar nu a putut fi distribuit în ţările arabe"[2].

1. „Palestine Before the Zionists", *Commentary*, februarie 1976.
2. „Position of Israel in the Israel-Arab Conflict", scris în octombrie 1965.

„O încredere exagerată în puterea raţiunii"? Profesorul ar fi trebuit să-i spună mai degrabă credinţa evreiască sau aspiraţia evreilor sau chiar transcendentalismul evreiesc.

Draperiile duble de la fereastră nu împiedică lumina dimineţii să pătrundă. Mă trezeşte şi mă duc să umplu ceainicul. De-a lungul coridorului de la Mishkenot Sha'ananim se află flori de interior. Fereastra bucătăriei dă într-o grădiniţă – de fapt, o seră cu pereţi din sticlă, fără tavan. Sunt flori exotice pasărea-paradisului, cu un colorit prea ţipător pentru gustul meu. Uşa rămâne deschisă în timp ce bem ceaiul şi privim, peste Gai-Hinnom, spre Muntele Sion. Shahar stăruie în convingerea că aerul din Ierusalim stimulează intelectul – aşa credea unul dintre cei mai mari rabini – şi menţionează psalmul în care se cântă despre veşmântul de lumină al Domnului. La Ierusalim, poţi lua în serios acest lucru. Un personaj dintr-o povestire extraordinară a lui Isaac Bashevis Singer spune, privind cerul Israelului: „Nu, acesta nu este doar un *khamsin**, ci o flacără din Sinai. Cerul de deasupra nu este doar atmosferă, ci un rai cu îngeri, cu serafimi, cu Dumnezeu". Acesta este, de asemenea, transcendentalismul evreiesc, într-o parte foarte diferită a minţii. La Singer, totul apare ca şi când, în anumite momente ale povestirii, se declanşează brusc fantezia. Eu am tendinţa să mă împotrivesc imaginaţiei când operează în felul acesta. Totuşi, şi eu simt că lumina Ierusalimului are puteri purificatoare şi filtrează sângele şi gândurile; nu-mi reprim gândul că lumina poate fi veşmântul Domnului.

* Vânt uscat care bate la începutul verii, venind din sudul Egiptului (n.tr.).

Mă duc la uşă şi privesc spre Deşertul Iudeei. Nu văd atât terenul, cât forma unei fiinţe uriaşe, cu pielea cenuşie. Căsuţele din depărtare sunt şi ele cenuşii. Lăsând deoparte barierele raţiunii, simt că pot *auzi* Muntele Sion la fel de bine cum îl văd. Am explorat dealul. În vârf este o biserică înconjurată de schele, pe care lucrau nişte zidari. Mai sunt câteva chilii şi multe, multe morminte (sub oraş există o structură ca un fagure, plină cu oseminte). Pe cărările prăfuite vezi măgari şi uneori câte o cămilă. Partea de vest a zidului Oraşului Vechi, care datează din secolul al XVI-lea, se termină într-o străduţă pavată. Nu-i nici un temei pentru ca dealul să aibă glas, să scoată un sunet pe care să-l audă numai un om care ar sta în faţa lui, de partea cealaltă a văii. Ce se poate comunica? Probabil faptul că o lume din care a fost extirpat misterul îţi produce azi durere în suflet şi creşte sugestibilitatea. În poezie accepţi o asemenea sugestibilitate. Însă, când aceasta apare brusc, la un moment nepotrivit (într-un context raţional), chemi poliţia; aceşti poliţişti psihologici alungă din tine „animismul" criminal. Respectabila ta ariditate este reinstaurată. Cu toate acestea, nu voi uita că mi s-a comunicat ceva.

Intru într-o curte pavată cu dale de piatră din cartierul grecesc şi observ că este acoperită de viţă-de-vie. Singura tulpină din care creşte această plantă mare, bogată iese dintr-o adâncitură de câţiva centimetri în pavaj. Lumina tremură prin bolta de frunze. În ziua aceasta nu vreau să merg mai departe. Am avut aceeaşi senzaţie atunci când am vizitat biserica armeană, unde bătrânul bibliotecar mi-a arătat colecţia sa de manuscrise cu miniaturi. Mi-a explicat că sub pardoseala bisericii se află un rezervor străvechi, care asigura exact gradul de umiditate necesar conservării

acestor documente. Ca şi atunci, sunt tentat să mă aşez, să nu mă clintesc o veşnicie, în liniştea desăvârşită.

Originea acestei dorinţe este evidentă – provine din contrastul dintre politică şi pace. Cea mai mică reîntoarcere la frumos te face să-ţi dai seama cât de adânci sunt rănile tale sociale, cât de dureros este să te gândeşti mereu doar la agresiune şi apărare, supraputeri, diplomaţie, terorism, război. Asemenea preocupări reduc arta la zero. Ele pun în pericol chiar şi cele mai simple forme de experienţe estetice, capacitatea de a reacţiona la ceea ce filosoful David Wight Prall (pe care l-am citit într-un curs predat de Eliseo Vivas la Wisconsin, în 1937) numea „suprafeţe estetice". Gore Vidal observa, într-un interviu, slăbiciunea americanului pentru termenii eleganţi şi cred că nu aş fi un adevărat american dacă nu aş împărtăşi această slăbiciune – deci „suprafeţe estetice". Însă Prall vorbea despre viaţa obişnuită şi experienţele banale, despre o ceaşcă de cafea sau faldurile unei draperii, despre o găleată pusă sub un burlan: „Savurând, iubind contemplarea" gusturilor, culorilor, formelor, miresmelor. Cred că această capacitate de a contempla a fost şi ea afectată. Ceea ce îmi reaminteşte remarca făcută de A.B. Yehoshua despre dificultatea (mai degrabă imposibilitatea) de a bloca vacarmul vieţii moderne, „lipsa solitudinii, incapacitatea de a fi singur în sens spiritual şi de a accede la o viaţă de creativitate intelectuală".

În Vest, în America, nu suntem supuşi unor asemenea tensiuni, însă avem şi noi mecanisme interioare, reacţionând la stimuli mai îndepărtaţi, fantome ale unor crize care scot în evidenţă infinite circuite ale unui calcul îngrijorat. Ceea ce conduce sufletul în domeniul public este, mai întâi, realitatea ameninţării la adresa civilizaţiei şi a existenţei noastre;

în al doilea rând, datoria noastră de a lupta şi de a rezista (aşa cum concepem noi acest lucru); în al treilea rând, influenţa discuţiilor publice din presă, de la televizor, prin cărţi, din sălile de curs sau de la masă, din birouri; şi, în al patrulea rând, este, poate, dorinţa noastră arzătoare de a trimite sufletul în societate. Dacă ar fi, în cel mai înalt sens, politic, nu am avea de ce să ne plângem. „Cu vorba şi cu fapta ne inserăm în umanitate", scria Hannah Arendt în *The Human Condition*, „şi această inserare este ca o a doua naştere". Omul caută nemurirea, spunea ea. Pentru a atinge acest scop, el trebuie să-şi afirme identitatea prin vorbe şi prin fapte şi tocmai aici intervine politica. Pentru că geniul unic al politicii este faptul că ea „îi învaţă pe oameni cum să scoată la iveală ceea ce este măreţ şi strălucitor...".

Mă gândesc însă la ceva mai puţin atenian. Greutatea materială a vieţii ne apasă din ce în ce mai mult. Pentru Hannah Arendt, o asemenea presiune nu este cu adevărat politică, ci socială, economică. Poate că are dreptate. Eu nu sunt teoretician; folosesc cuvântul *politică* într-un sens larg şi înţeleg prin acesta tot ceea ce intră în sfera publică a vieţii. Astfel, tehnologia este politică, banii sunt politică, viaţa noastră obişnuită din America este, în toate aspectele ei, politică. Pentru noi, a devenit o pasiune – viaţa noastră socială şi naţională, cu sărbătorile şi problemele ei, oraşele noastre, legile noastre privind armele, rata criminalităţii, nevoia de locuinţe, problemele oamenilor vârstnici, rata dobânzilor, poziţia noastră în lume, revoluţia sexuală, revoluţia rasială, benzina, sporturile, vremea. Evident, aceasta nu este politică în sensul grecesc al noţiunii, dar cum altfel să o numim? Ruskin îi spunea autovenerare. El afirma că „proasta guvernare generală" crease o uriaşă masă de oameni

simpli în Europa, iar pe alte continente una şi mai mare, care a trăit în „propria venerare". „Nu poţi nici să vezi ceva frumos în jurul ei, nici să concepi ceva virtuos mai presus de ea; faţă de tot ce este bun şi măreţ, nu simte altceva decât ceea ce simt creaturile inferioare – teamă, ură sau foame..." Aceste afirmaţii pot fi luate în serios fără a fi total de acord cu ele. Ce înseamnă pentru o mare parte a populaţiei lumii plăcerea de a contempla, ce este arta? Proust, care l-a tradus pe Ruskin în franceză, preia această temă a politicii şi artei în maniera indirectă a romancierului: pe de o parte, Bergotte Vinteuil, dragostea lui Swann pentru muzică; pe de altă parte, deşertăciunea, snobismul, afacerea Dreyfus, Marele Război. Proust a putut totuşi să păstreze echilibrul. Aceasta se întâmpla cu şase decenii în urmă.

Închid uşa care dă spre Muntele Sion şi urc la recepţie să-mi iau ziarele de dimineaţă. Mishkenot este construit pe o pantă, iar holul este la etaj, deasupra apartamentului nostru. În spatele biroului se află Annie. Este o tânără frumoasă, brunetă, marocană prin naştere. Nu este într-o dispoziţie prea bună zilele astea. Însă tristeţea ei îi accentuează frumuseţea. Nici nu mi-ar trece prin cap să-i spun aşa ceva. Schimbăm câteva vorbe. Argoul meu franţuzesc învechit, de prin anii '40, o amuză. Apoi îmi dă *Jerusalem Post* şi *International Herald Tribune*. Arunc o privire peste titluri şi privirea mi se înceţoşează. Inima a început să-mi bată mai tare. Cobor în apartament să văd ce s-a întâmplat cu ostaticii olandezi, cu cei englezi, cu libanezii, portughezii şi angolezii.

Citesc o carte extrem de captivantă, publicată în 1973: *Aleksandr Blok: The Journey to Italy*, de Lucy Vogal. Într-un episod al călătoriei lui, Blok scrie: „Simt nevoia să

le-o împărtăşesc şi altora. De ce? Nu pentru că vreau să le spun altora ceva amuzant despre mine sau să-i pun să asculte ceva despre mine care consider că este poetic, ci din alt motiv – o «a treia forţă» intangibilă, care nu ne aparţine nici mie, nici altora. Această forţă mă face să văd lucrurile aşa cum o fac şi să interpretez tot ce se întâmplă dintr-o perspectivă specială, iar apoi să o descriu cum numai eu ştiu să o fac. Această a treia forţă este arta. Iar eu nu sunt un om liber şi, cu toate că sunt funcţionar de stat, poziţia mea este una ilegală, pentru că nu sunt liber; slujesc arta, această a treia forţă care mă poartă din lumea realităţii exterioare în altă lume, a sa – lumea artei. De aceea, vorbind în calitate de artist, trebuie să vă informez, fără a încerca în vreun fel să vă oblig să acceptaţi opiniile mele (deoarece în lumea artei nu există nici un fel de presiuni), că, aşa cum am arătat, există multe trăsături comune între a coborî sub pământ şi a urca pe munte, dacă nu în ceea ce priveşte procesul de creaţie, cel puţin în privinţa unuia dintre modurile de a înţelege o operă de artă.

Pentru a ajunge la o asemenea înţelegere, cea mai bună pregătire este să trăieşti acel gen de sentiment pe care îl încearcă un călător ce se trezeşte deodată într-un luminiş, în ţara fluturilor coada-rândunicii sau lângă un apeduct, la poalele unui munte. Nu vreau să spun că aceasta este singura metodă; există şi altele la fel de sigure: de exemplu, să suferi în viaţă mari nenorociri sau nedreptăţi ori să simţi profunda oboseală fizică însoţind lipsa prelungită de activitate mintală. Acestea sunt însă alternative extreme, ca să spunem aşa, iar mie mi se pare că prima alternativă este cea mai naturală şi pe care te poţi bizui cel mai mult. Se poate realiza aceasta prin eforturi repetate sau prin propriile calităţi. Dar a acţiona continuu pentru realizarea unei asemenea

sarcini neobişnuite nu este uşor pentru nimeni în vârtejul civilizaţiei noastre. Toată lumea se grăbeşte aşa de tare astăzi". Blok a scris lucrurile astea în 1909.

Doctoriţa Z., ginecolog, a venit din România la vârsta de şaizeci de ani, iar la şaptezeci şi cinci încă lucrează intens. Spune că sistemul de sănătate din Israel nu-i face viaţa prea uşoară. Consultă peste şaizeci de femei pe zi. Reuşeşte uneori să-i convingă pe tineri să se însoare cu iubitele lor care au rămas însărcinate. Le încurajează pe tinerele mirese evreice, originare din ţările arabe, care se plâng că, deşi sunt căsătorite de două luni, încă nu au rămas însărcinate. Când se lasă întunericul şi închide cabinetul, urcă scările în apartamentul său şi se întinde pe pat. După o zi încărcată, mănâncă fistic. Susţine că o întremează.

Unul dintre colegii doctoriţei Z. i-a consultat pe toţi cei şapte copii ai unui muncitor din Africa de Nord. „Mă bucur să vă spun că nici unul dintre ei nu suferă de vreo afecţiune", i-a spus tatălui copiilor. Acesta s-a înfuriat. „Nu i-am adus pe copiii ăştia la doctor ca să mi se spună că nu suferă de nimic. I-am adus pentru tratament." A înşfăcat un scaun, ameninţându-l pe doctor, strigând la el: „Tratează-i!". Le-a dat la toţi placebo. Asistenta i-a sugerat doctorului să-i prescrie tatălui un laxativ puternic. „Să se înveţe minte!", a spus ea. Doctorul a rezistat tentaţiei.

Mereu aşteptându-se la situaţii neplăcute, totdeauna sub tensiune, israelienii trebuie să facă faţă nu numai duşmanilor lor, ci şi prietenilor dificili. La mijlocul lunii decembrie, locuitorii Ierusalimului întrebau: „Aţi citit scrisoarea lui Alsop? Aţi mai văzut vreodată aşa ceva? Trebuie să fie mâna lui Kissinger. Nu-i aşa că e de necrezut?".

Vorbeau despre un articol scris de Joseph Alsop şi publicat în *The New York Times Magazine* din 14 decembrie 1975, intitulat „Open Letter to an Israeli Friend". Acel „Dragă Amos", căruia i-a fost adresată această scrisoare, este Amos Eiran, director general al cabinetului prim-ministrului şi consilierul politic al acestuia. Eiran, fost consilier al Ambasadei Israelului la Washington, are patruzeci şi ceva de ani – un bărbat atrăgător, cu un aer hotărât. Simetria trăsăturilor sale îl face să pară mai calm decât ar putea fi cineva în situaţia lui. Are acelaşi stil chibzuit şi liniştit ca al şefului său, Rabin.

Obţin rapid o copie a scrisorii lui Alsop. Prima mea impresie este că o scrisoare personală i se trimite direct unui prieten, nu se publică în ziare. Alsop şi-a anunţat recent retragerea, însă nu te poţi aştepta ca unui ziarist cunoscut în toată lumea să-i dispară interesul pentru problemele publice, să renunţe la magia lui ca Prospero, eroul lui Shakespeare, să-şi rupă toiagul şi să-şi dea foc cărţilor. Prospero trebuia să renunţe doar la o insuliţă, nu la interesele globale ale unei superputeri. Scrisoarea care începea cu „Dragă Amos" demonstrează că Alsop nu a trecut de la politică la rugăciune şi că starea sa de spirit a rămas la fel de imperială ca întotdeauna. Vorbeşte despre sine cu destulă modestie. El nu este decât prietenul american al domnului Eiran. „Orice american trebuie să pună totdeauna pe primul plan interesele americane, aşa că m-am gândit mult la modul în care Israelul afectează aceste interese. Unele efecte au fost, destul de evident, contrare acestor interese, cum ar fi în domeniul relaţiilor Statelor Unite cu lumea arabă. Totuşi, asemenea considerente îşi pierd mult din importanţă, după părerea mea, imediat ce aplici testul cu turnesol relaţiei

Israel-SUA. Este un test macabru. Având în vedere pericolul care planează asupra Israelului ca naţiune, totdeauna trebuie ca noi, americanii, să ne gândim la modul în care distrugerea concretă a Israelului ar afecta America." Alsop este un bun prieten al Israelului. Nu a fost de la început. Domnul Rabin mi-a spus într-o conversaţie că Alsop nu a fost deloc în favoarea unui stat evreu în Palestina, dar că, în urmă cu mulţi ani, şi-a schimbat părerea. Admiră foarte mult virtuţile militare ale israelienilor. A sprijinit Israelul în timpul mai multor crize. Deşi îi vorbeşte direct lui „Dragă Amos" despre distrugerea Israelului, adaugă „Doamne fereşte!". Spune mai departe că, dacă s-ar întâmpla aşa ceva, s-ar produce „un asemenea val de vinovăţie, de ură şi acuzaţii reciproce, încât s-ar putea ca, în mod fatal, întregul edificiu al societăţii noastre să se degradeze. De aceea, de multă vreme, consider că noi, americanii, trebuie să asigurăm supravieţuirea Israelului, măcar pentru a asigura supravieţuirea acelor valori americane pe care le preţuiesc cel mai mult. Aceasta este ideea mea de bază în ceea ce priveşte ţara dumnea-voastră"

Pentru ce scrie Alsop o asemenea scrisoare, prevenind Israelul că se află în pericolul de a fi distrus şi reamintindu-i că are un singur protector? Pentru că „între Israel şi America au apărut puternice divergenţe" În primul rând, Alsop este şocat de ingratitudinea Israelului faţă de secretarul de stat Kissinger. Realizând o înţelegere cu Egiptul în deşertul Sinai, Kissinger a obţinut pentru Israel un extrem de necesar respiro. Cu toate acestea, pretutindeni în Israel Alsop a observat primăvara trecută „o campanie anti-Kissinger". Un personaj important i-a spus lui Alsop: „Ar fi mai bine pentru noi dacă nu am avea un evreu în Departamentul de Stat". Chiar şi „o femeie atât de importantă ca Golda Meir", pe

care Kissinger „o respectă cu adevărat", şi-a permis să-l ironizeze, numindu-l „prietenul meu de odinioară, Henry".

Un Congres ostil a ratificat fără prea mare tragere de inimă târgul realizat de Kissinger în cazul Sinaiului, continuă Alsop. Israelul nu poate în nici un caz să ia de bun faptul că va primi în continuare sprijin din partea opiniei publice americane. Ea se întoarce împotriva lui şi trebuie găsite mijloace de a schimba această tendinţă. Care este însă cauza acestei periculoase schimbări de atitudine? Ea datează de la aşa-numita „criză" din martie 1975. Kissinger nu şi-ar fi reluat naveta diplomatică între Ierusalim şi Cairo dacă nu ar fi fost rugat, atât de Egipt, cât şi de Israel, să-şi continue încercările. Şi „ar fi refuzat să urce în avionul prezidenţial, în martie anul trecut, dacă nu ar fi fost convins că, după tocmeala de rigoare, guvernul israelian va accepta, în cele din urmă, cererile minime ale preşedintelui Sadat pentru un acord provizoriu". Prim-ministrul Rabin, spune Alsop, arătase că „era convins că guvernul va fi de partea sa" El „îl indusese în eroare, fără să vrea", pe secretarul de stat. Aceasta l-a supărat pe preşedintele Ford, care i-a trimis domnului Rabin o scrisoare personală. Într-un cuvânt, probabil fără intenţia de a induce în eroare, Israelul se comportase nesincer. În sânul cabinetului israelian au existat intrigi. Un presupus rival al lui Rabin, care urmărea să-i ia locul, ştia că Statul-Major al Israelului considera că o retragere din trecătorile Mitla şi Gidi ar fi, din punct de vedere militar, acceptabilă. Acest rival a declarat că Rabin nu ar putea accepta o asemenea concesie. Alsop afirmă: „Am oroare de prostul obicei american de a alege să susţină o anumită tabără în politica altor popoare, aşa că nu voi mai vorbi despre acest membru al Cabinetului Rabin, deşi simt nevoia să adaug că acesta controla în Knesset opt voturi".

Un anumit discipol l-a trădat pe Iisus. Ar fi nepotrivit pentru cineva din exterior să dea nume, dar acesta a trădat printr-un sărut, iar iniţialele lui erau I.I.

Negocierile cu Egiptul şi Israelul s-au întrerupt apoi, iar Kissinger, deşi înţelegea perfect dificultăţile lui Rabin, a fost dezamăgit. Preşedintele Ford s-a simţit însă destul de ofensat ca să trimită o scrisoare. Poate că Alsop are oroare de prostul obicei american de a prefera să susţină o anumită tabără în politica altor popoare, însă aceasta nu-l împiedică să-i spună domnului Eiran: „Într-o problemă de război sau pace de cea mai mare importanţă pentru partenerii voştri americani, vicioasei competiţii din politica internă a Israelului i s-a permis să preia conducerea. De la aceasta şi numai de la aceasta au pornit cu adevărat divergenţele dintre ţara dumneavoastră şi a mea – cel puţin din punctul de vedere al părţii americane, care vă pune în pericol. Evident, destul de inechitabil, divergenţele cu America pot fi fatale pentru Israel, în timp ce divergenţele cu Israelul nu periclitează grav Statele Unite".

Unui analist politic – iar în Israel fiecare cetăţean este un analist politic – i-ar fi greu să dea o interpretare acestor afirmaţii. Alsop spunea, destul de direct: faceţi-vă ordine în propria ogradă, nu vă faceţi de cap. Aceste ameninţări erau oare inspirate de secretarul de stat? De preşedinte? Sau Alsop – un simplu cetăţean american, dar, în acelaşi timp, prin poziţia sa, un om al destinului – şi-a luat asupra lui misiunea de a plesni din biciul destinului ca un dresor în arena unui circ în cel mai pur stil Toulouse-Lautrec.

Israel, spune Alsop, nu s-a adaptat la faptul că relaţiile Americii cu ţările arabe s-au schimbat. „O asemenea adaptare este acum mai urgentă ca oricând, dacă voi, israelienii, nu

vreţi ca divergenţele dintre ţările noastre să se înrăutăţească şi mai mult. Adaptarea nu înseamnă în nici un caz ca voi să vă însuşiţi invariabil punctele noastre de vedere. Va fi întotdeauna loc pentru discuţii serioase. Dar noua situaţie [în care America îndepărtează mai întâi Egiptul şi apoi restul lumii arabe de influenţa Rusiei] vă cere, desigur, să nu amestecaţi politica internă a Israelului în orice viitoare negocieri din Orientul Mijlociu care ar implica în mod vital politica naţională a Americii. Şi, cu regret, trebuie să adaug că aceasta vă mai cere să evitaţi orice tentative viitoare de a influenţa politica noastră naţională în Orientul Mijlociu prin vreo imixtiune în politica internă a Americii. Din păcate, exact acest lucru l-aţi făcut în primăvara trecută, după întreruperea negocierilor din martie." Alsop vorbeşte numai despre faptul că Israelul nu a reuşit să se „adapteze"; nu spune nimic despre recunoaşterea de către Egipt a dreptului la existenţă al Israelului. Şi nu menţionează nici eforturile depuse de arabi pentru a influenţa politica americană în Orientul Mijlociu. Nu cumva este un boicot al companiilor care fac afaceri cu Israelul? Nu a fost descoperit nici un lobbyst arab?

Unii oameni din Ierusalim m-au întrebat ce părere am despre toate acestea. L-a îndemnat oare Kissinger pe Alsop să scrie o asemenea scrisoare? Am răspuns că nu mă pricep şi că astfel de intrigi de tip bizantin mă depăşesc. Kissinger a avut – era să spun că a avut numeroşi detractori în Israel, însă mai aproape de adevăr este faptul că are puţini admiratori. Nici el, nici israelienii nu ştiu exact cum să ia faptul că este evreu. Israelienii s-ar putea plânge mai puţin dacă ar fi un baptist din Sud sau un catolic irlandez. Mulţi cred că el a întârziat trimiterea ajutoarelor în timpul războiului

de Yom Kippur, deoarece dorea ca egiptenii să obţină o victorie limitată şi să-şi recapete stima de sine. În cele din urmă, se spune, ministrul Apărării, James R. Schlesinger, a fost cel care s-a dus la Nixon şi l-a presat să trimită imediat provizii pentru Israel. În lucrarea lui Matti Golan *The Secret Conversations of Henry Kissinger*, publicată în 1976, secretarul de stat este acuzat de duplicitate în negocierea cu ruşii a unui armistiţiu, ceea ce i-a împiedicat pe israelieni să distrugă cele două armate egiptene încercuite. Se pare că, înainte de a pleca spre Moscova în cel mai critic moment al războiului de Yom Kippur, Kissinger îi promisese ambasadorului Israelului, Simcha Dinitz, că va tărăgăna discuţiile cu ruşii pentru a lăsa Israelului timp să-şi atingă obiectivele militare – dar, potrivit afirmaţiilor domnului Golan, nici nu a aterizat bine, că s-au şi convenit termenii armistiţiului, iar preşedintele Nixon i-a cerut imediat Goldei Meir să anunţe că acceptă înţelegerea încheiată fără consultarea ei. Doamna Meir a fost „indignată şi furioasă". În timpul unei şedinţe a Cabinetului, ea a primit un mesaj din partea ministrului de Externe britanic, care-i cerea insistent să accepte armistiţiul. „Ea şi ceilalţi miniştri şi-au dat seama acum că Kissinger nu numai că nu a consultat-o, ci a informat-o despre acord abia după ce i-a spus ministrului de Externe britanic." Israelul s-a simţit insultat – chiar trădat (de Kissinger). Este posibil ca ruşii să fi ameninţat cu intervenţia, fiind puţin probabil să fi permis Israelului să distrugă două armate egiptene şi poate chiar să ocupe Cairo. Oricum, ce ar fi făcut Israelul cu Cairo? Încă o săptămână de lupte ar fi costat încă o mie de vieţi israeliene, aşa cum spunea, pertinent, Abba Eban, cu ocazia prânzului pe care l-am luat cu el la Knesset. Ceea ce în cazul lui Kissinger este

numit „trădare" în cazul unui secretar de stat neevreu ar putea fi acceptat, ridicând din umeri, ca diplomaţie – adică una dintre formele normale ale perfidiei.

Alsop este o persoană agreabilă. Expresia feţei lui, mai degrabă îngustă, tipică pentru New England, sugerează că el a renunţat la aproape tot ce era de prisos, că a văzut toată măreţia şi mizeria acestui secol şi că a devenit apt să pătrundă pe tărâmuri mai profunde ale gândirii decât au ocazia mulţi. Arată ca şi când a trecut prin ordaliile anglo-saxone, a îndurat toate privaţiunile, a acceptat toate responsabilităţile. Seamănă foarte mult cu aristocratul din New England, fiind însă versat, dur, încăpăţânat: nu încetează o clipă să susţină că el este omul destinului – în stil american, aş adăuga eu. Cândva am petrecut cu el o după-amiază în Georgetown. Mi-a povestit nişte întâmplări deosebite despre experienţele lui din China. Îmi aduc aminte, de asemenea, una dintre anecdotele sale despre o doamnă de la curtea reginei Ana – sau poate de la Versailles – care îşi spăla atât de rar părul, încât, la un moment dat, s-a descoperit că o familie de şoricei îşi făcuseră cuib în coafura sa. Mi-a mai spus o glumă destul de bună despre păţania unui senator din Sud la o casă de toleranţă din Washington – pe vremuri, în zilele fără activitate, când senatorii aveau timp să meargă la bordel. Mi-a vorbit despre mobila din secolul al XVIII-lea, despre antichităţile chineze şti, despre arheologia greacă, despre literatură. Poate chiar ştia despre ce vorbeşte sau poate că nu; mie însă nu-mi păsa, pentru că mă simţeam prea bine în compania lui. Trecea de la teme de mare cultură la argoul soldaţilor americani fără nici o dificultate. Şi se vedea clar că nu era un simplu editorialist. Avea vederi largi în ceea ce priveşte soarta naţiunilor, lupta

planetară dintre bine şi rău, rolul Americii în secolul XX şi propria participare la evenimente istorice. După o astfel de după-amiază rămâi cu impresia că puterea nu îl apasă, dar că aceasta era foarte mare şi că ar putea fi folosită cu efecte devastatoare. Şi uite cum aceşti oameni ai destinului se iau de oameni! Scrisoarea care începe cu „Dragă Amos" vorbeşte de „amestec străin flagrant" şi „intervenţie plănuită" a Israelului în afacerile Americii, crearea unor dificultăţi lui Kissinger în Congres, „mâna prinsă la uşă" de prieteni ai Israelului – iar astfel de prieteni nu pot fi alţii decât evreii americani. Aici Alsop seamănă puţin cu generalul George Brown de la Statul-Major Interarme şi cu Ernest Bevin din perioada celor mai dure atacuri împotriva sionismului. (Ben-Gurion a avut totdeauna grijă să facă distincţie între antisemitism şi antisionism; el nu a crezut că Bevin era antisemit.)

Faptul că Israelul depinde de Statele Unite este destul de limpede. Oare ce îl poate tenta pe un publicist american să facă ceea ce oricine vede atât de limpede?

De la fereastra îngustă a Fundaţiei Van Leer, mă uit la demnitarii străini care sosesc alături, la reşedinţa preşedintelui. Există o gardă de onoare şi fanfara cântă „Hatikvah" – un imn naţional nu dintre cele mai vesele. Este un du-te-vino de limuzine silenţioase, în culori sumbre şi de motociclete care huruie şi duduie. Îmi ofer o plimbare pe jos prin Oraşul Nou – sau mai nou – şi intru în librăria lui Herbert Stein. Domnul Stein este un bun negustor de modă veche – uscăţiv, palid, plin de riduri, cu o mustaţă mare, şatenă. În spatele magazinului se află, de-a valma, mormane de cărţi în germană, arabă, ebraică, franceză şi

engleză, care nu sunt într-o stare prea bună. Domnul Stein nu prea are ce le oferi turiştilor care caută o carte ieftină. Are multe cărţi ale istoricilor, filosofilor, misticilor şi ale comentatorilor Talmudului, precum şi romane nemţeşti din anii '20, tipărite admirabil pe un soi de hârtie pe care nu-l mai vezi astăzi. De asemenea, cărţi de călătorie, ghiduri turistice, cărţi de bucate şi bestsellerurile din tinereţea mea: Vicki Baum, George Warwick Deeping, Emil Ludwig – chiar şi Richard Harding Davis.

Mai târziu, în cursul zilei, prietenul meu, profesorul Joseph Ben-David, mă duce în suk, supraaglomerata piaţă publică. Vinerea se închide devreme. Asistăm la forfota de ultim moment de dinaintea Sabatului. Odată cu apropierea orei de închidere, mărfurile perisabile sunt mai ieftine. Cumpărăm banane, trandafiri şi mandarine foarte mici, cam cât o nucă. Ben-David a adus cu el o plasă în care să punem cumpărăturile. Suntem la mai puţin de un kilometru şi jumătate de centrul comercial al Ierusalimului, însă prezenţa comercianţilor şi a negustorilor de mărunţişuri din Orient şi din Africa de Nord lasă impresia că ne aflăm la o distanţă mai mare. Nişte băieţandri împing cărucioare, strigând: „Alo! Alo!", pentru a li se face loc să treacă. După ce tarabele se închid, cerşetoare înfofolite vin să scormonească prin gunoaie. În după-amiaza aceasta aerul este îmbâcsit; este cenuşiu, călduţ şi apăsător. Punem florile şi fructele în maşina lui Ben-David şi plecăm să ne plimbăm pe străduţe. Cele cu rezervoare de apă dedesubt au o ridicătură la mijloc. Câţiva adolescenţi bat mingea pe terenuri de joacă miniaturale. În toate comunităţile – kurdă, yemenită, poloneză vorbitoare de idiş – lumea spală, mătură, se îmbracă şi se pregăteşte pentru Sabat. Oamenii mai în vârstă, cu căciuli de blană şi haine lungi, se îndreaptă deja agale şi cu un aer special spre

sinagogile lor. Toate acestea vor dispărea, spune Ben-David, pe măsură ce centrul Ierusalimului se va extinde. El cunoaşte bine aceste mici comunităţi. Cu aproape treizeci de ani în urmă, a fost asistent social în acest cartier, cu misiunea de a recupera tineri delincvenţi. Am învăţat să mă gândesc de două ori înainte de a-mi exprima o părere în faţa lui Ben-David, de orice natură ar fi ea, pentru că nu prea tolerează opiniile vagi şi formulările inexacte. Este un bărbat scund şi îndesat. Privirea lui albastră este destul de blândă; poate părea chiar contemplativ şi visător, dar se aprinde repede. Discuţia noastră s-ar transforma în dispută dacă nu aş lăsa de la mine, aşa că, întrucât îl respect, invariabil, bat în retragere. În afară de aceasta, eu vin de la Chicago şi mă voi întoarce la Chicago, ceea ce mă face mai puţin cârcotaş. Totuşi, pentru că pare atât de blând, atunci când ne întâlnim şi zâmbeşte şi îmi întinde delicat mâna, observ totdeauna asprimea palmei lui şi forţa cu care mi-o strânge pe a mea.

Intrăm într-o sinagogă yemenită. Cei care au venit înaintea noastră şi-au lăsat pantofii la uşă, ca arabii. Bărboşi, cu tenul măsliniu, stau aşezaţi de-a lungul peretelui. Pe rezemătoarele pentru picioare ale pupitrului de citit al sinagogii le vezi picioarele încălţate cu ciorapi. Tradiţia cere ca vinerea după-amiază să se citească cu glas tare Cântarea Cântărilor. Tocmai o recită sau o psalmodiază, cu o intonaţie neeuropeană. Această psalmodiere seamănă cu recitările colective pe care le auzi când treci pe lângă şcolile arabe.

Ben-David cunoaşte o sumedenie de lucruri despre viaţa evreilor din ţările arabe. Adesea susţine că şi ei sunt refugiaţi care au fugit de persecuţii şi ale căror proprietăţi au fost confiscate. Opinia publică internaţională se concentrează numai asupra refugiaţilor palestinieni, în timp ce acestor evrei din Orient – aproape un milion de oameni – nu li se

dă nici o atenţie. Inevitabil, începem să discutăm politică. Vizitarea locurilor este un lucru foarte plăcut, însă minţile noastre sunt pline de informaţii, semne rele şi speculaţii.

Ben-David, care urmăreşte îndeaproape presa americană, spune:

— Congresul, mi se pare, şi-a pierdut minţile în cazul Angolei. I-a luat preşedintelui prerogativa de a acţiona în problemele externe. Refuzând în mod public să-l sprijine, Congresul le-a dat de înţeles ruşilor că pot face ce-i taie capul. Acesta trece peste capul executivului. Nu este altceva decât o acţiune de conciliere, nu-i aşa? Statele Unite nu mai au politică externă. Nu se mai comportă ca o mare putere. Washingtonul a scăpat frâiele.

Afirmaţiile lui înseamnă că Israelul depinde de America pentru a supravieţui, iar politica externă americană bate în retragere. Atenţia agonizantă a israelienilor este îndreptată către evenimentele din Statele Unite. O asemenea atenţie concentrată devine aproape un fel de activitate magică pentru a preveni un dezastru. De la Congres, Ben-David trece la Henry Kissinger:

— Ruşii s-au folosit de politica lui de destindere pentru a schimba balanţa puterii în lume în favoarea lor. Kissinger nu face o politică adevărată. Ce fel de om poate fi? Cred că, personal, preferă oamenii bogaţi care călătoresc în toată lumea. Este unul dintre acei oameni pe care îi numiţi perfecţi.

Mai intrăm în câteva sinagogi, dar am ieşit din atmosfera Sabatului. Ben-David are un sentiment aparte faţă de acest cartier şi faţă de pacea Sabatului, dar se vede că se gândeşte la alte lucruri – la ruşi, la arabi şi petrodolari, la indiferenţa europenilor, la dezordinea şi nechibzuinţa americanilor. Mă duc acasă, la Alexandra, şi îi dau trandafirii. Sunt roşu-închis, aproape negri. Îi plac foarte mult.

Eu, care nu am ştiut niciodată nimic despre nave de război, portavioane şi submarine, mă trezesc brusc învăţând despre Flota a Şasea şi puterea navală a Rusiei în Mediterana. Americanii încă au un anumit control pe litoralul nordic, îmi spune unul dintre experţii mei, însă pierd teren în Portugalia, fac greşeli în Spania, nu mai pot fi în siguranţă multă vreme în Italia şi nu mai au stabilitate în Grecia. Deodată, pentru câteva zile, capul îmi este plin de statistici despre „durata unei operaţiuni navale" şi mi se inoculează îngrozitoare nume de arme. Din 1967, ruşii şi-au desfăşurat în Marea Mediterană între patruzeci şi o sută de nave, inclusiv crucişătoare uşoare din clasele *Kresta* şi *Kinda*. Unul dintre cele două purtătoare de elicoptere, *Moskva* sau *Leningrad*, este în misiune permanentă în Mediterana. În toamna anului 1975, noul portavion *Kiev*, de patruzeci de mii de tone, trebuia să iasă din Marea Neagră. În aceste ape ale sirenelor sunt vreo zece submarine ruseşti. Există la sol avioane ruseşti care pot să atace Flota a Şasea şi apoi să se reîntoarcă fără să fie necesar să realimenteze – forţa sovietică de „hărţuire". Americanii au avionul F-14. Acesta „poate sta la o oarecare distanţă de portavioane şi, cu rachetele Phoenix, poate să vizeze şi să distrugă simultan şase ţinte, fără să afecteze vreuna dintre ţintele apropiate", explică dr. Alvin Cottrell[1]. Şi adaugă: „Ar mai fi nevoie de circa şapte-zece ani până când sovieticii ar putea produce în mod efectiv un portavion de tipul celui american, cu dispozitive de catapultare a avioanelor şi cele mai moderne avioane de luptă, cum sunt F-4 şi F-14. Marina Statelor Unite produce

1. „Issues in the Mediterranean", *The Chicago Council on Foreign Relations*, 1975, p. 28.

de multă vreme aceste nave, fiind vorba despre o experienţă transmisă din generaţie în generaţie". Şi totuşi, sunt aceşti tineri neexperimentaţi cărora li s-au dat pe mână o grămadă de arme înfricoşătoare. Nu le-au folosit niciodată de-adevăratelea. Nimeni nu ştie cât de eficiente sunt echipajele lor, formate din tineri necopţi, şi dacă ofiţerii lor sunt capabili – citesc această informaţie cu respiraţia tăiată. Şi când mă gândesc că, nu mai departe de ieri, citeam Henry James şi jurnalele lui Baudelaire. Azi nu mă gândesc decât la sateliţii de supraveghere ai sovieticilor, care licăresc noaptea pe cer, şi la controlul asupra „punctelor de blocaj", cum le numesc profesioniştii: Strâmtoarea Gibraltar, Sicilia, zona din apropierea intrării dinspre vest în Pireu. Ruşii au exploatat cu dexteritate conflictul cipriot, neînţelegerile dintre statele arabe, chiar şi divergenţele dintre Spania şi Anglia privind Gibraltarul, pentru a izola Statele Unite şi a le slăbi poziţia în Mediterana. Acolo, Israelul este singurul aliat de încredere. Monopolul Occidentului asupra Mediteranei a luat sfârşit. Ruşii s-au instalat aici ca putere dominantă. Potrivit afirmaţiilor doctorului Cottrell, „ei n-ar fi prea optimişti dacă s-ar crede pe punctul de a ajunge la... supremaţie în regiune". Ar fi putut debarca uşor trupe în Egipt, în 1973. Şi, dacă guvernul libanez ar trebui să ceară Statelor Unite ajutor militar în lupta sa pentru supravieţuire, americanii ar putea fi nevoiţi să răspundă că forţa navală sovietică face acest lucru imposibil.

Publicat postum, studiul în trei volume *The Venture of Islam*, scris de regretatul meu coleg de la University of Chicago, Marshall Hodgson, este comentat favorabil de specialişti. Acum, că mi-a revenit cheful de citit, intenţionez să

cumpăr cele trei volume noi. Marshall era vegetarian, pacifist şi quaker – un om fermecător şi spiritual, foarte ciudat şi nefericit. Avea păreri contradictorii despre lume – de ce s-ar îndrăgosti un pacifist de Islamul militant? Fetiţele lui Marshall, gemene, sufereau de o boală congenitală a sistemului nervos, care le-a fost, în cele din urmă, fatală. Adesea îl întâlneam pe Marshall la al cincilea etaj al Social Science Building – refuza să folosească liftul, urca pe scări – şi mai stăteam de vorbă. Durerosul subiect nu era niciodată evitat. Îl întrebam ce mai fac copiii. Nu dormeau bine. El şi soţia lui stăteau treji toată noaptea cu ele, pe rând. Aşa că faţa lui era adesea umflată de nesomn, congestionată; ochii îi erau şi ei umflaţi; era răguşit, cu greu se putea înţelege ce spune, pentru că le citea fetelor poveşti. Spunea, aproape fără glas, cât sufereau, cât de mult înţelegeau copiii. Părea că îşi dau seama că vor muri. Apoi, cu lacrimi în ochi, se retrăgea grăbit la studiile lui. Din când în când mă mai duceam şi la el acasă. Familia Hodgson locuia într-o dezordine studenţească, într-un apartament dintr-un bloc din Hyde Park, nu departe de faimosul bar al lui Jimmy, acel centru vesel al bunăvoinţei şi al noroiului gros. La soţii Hodgson mâncai îngheţată de vanilie şi discutai subiecte serioase. Capetele copiilor erau totdeauna plecate; poate pentru că gâturile lor erau slăbite. Familia folosea în discuţii vechiul pronume personal *thee*, ca în rugăciunile quakerilor. Marshall, absorbit de subiect, extrem de meticulos, se comporta ceremonios. Era totdeauna şi pretutindeni acelaşi – serios, speculativ, orgolios, înzestrat cu multe virtuţi. Se menţinea într-o bună formă fizică. Mânca lacom, cu înghiţituri mici şi rapide. La un dineu oferit de Committee on Social Thought, ţinând o căpşună mare între degetele ambelor mâini, ca o veveriţă, şi-a

aruncat privirea în farfuria mea, în care se afla o friptură, întrebându-mă: „Mortăciunea dumitale este bine prăjită?".

Avea o viziune romantică asupra Islamului. Mi-a spus – şi probabil avea dreptate – că eu nu *înţeleg*. Deşi mi-a scris o dată într-o scrisoare că dorea să li se alăture demonstranţilor pentru drepturile civile din regiunea Mississippi, pentru sionism nu avea nici o simpatie. După războiul din 1967, a exclamat: „Voi, evreii, nu aveţi ce să căutaţi pe pământurile arabilor!". În focul discuţiei, a spus apoi multe lucruri nechibzuite. Evident, puţini oameni chiar înţeleg complexitatea istoriei arabilor, iar Marshall se înfuria când vedea că idei politice de tip occidental sunt impuse, fără nici un rost, Orientului Mijlociu. Însă despre evrei ştia tot atât de puţin cât ştiu eu despre arabi. Statele-naţiune rareori au fost create fără violenţă şi nedreptate. Hodgson era de părere că evreii i-au tratat pe arabi ca şi când aceştia ar fi fost un popor inferior, ca pe băştinaşii din colonii, şi nu ca pe urmaşii unei mari civilizaţii. Sigur, arabii au venit şi ei ca nişte cuceritori, cu multe secole în urmă. Însă nu îi puteai aduce lui Marshall asemenea argumente. Arabii erau poporul lui. *El* nu a reuşit să înţeleagă ce însemna Israelul pentru evrei. Şi asta nu pentru că evreii nu contau – el era quaker şi liberal, avea sentimente umane –, ci pentru că nu ştia în ce fel contau.

Cu câţiva ani în urmă, într-o după-amiază caniculară, la Chicago, Hodgson a ieşit să facă jogging şi a murit în urma unei crize cardiace.

Oriunde mergi în Israel, ai senzaţia că recunoşti multă lume. Vezi ochi, nasuri, feţe, atitudini, gesturi care îţi sunt familiare. Profesorul Harkabi şi vărul meu Louie, fiul lui Lachine, seamănă foarte mult unul cu celălalt. Sau, ca

să descriu altă pereche: acest bărbat chel, cu voce gravă şi cu un piept de atlet este directorul unei fabrici din Nazaret sau fiul doctorului Tir, care a devenit căpitan în marina comercială a Statelor Unite? Începi să crezi că nenumărate tipuri de spirite se regăsesc într-un număr limitat de trăsături fizice. Experienţa este şi plăcută, şi neplăcută. Ochii, pistruii, gurile, degetele sunt extrem de cunoscute, asemănările acestea fiind însă înşelătoare. Când întâlneşti lideri de partid şi miniştri care arată ca nişte agenţi de asigurări din Montréal sau profesori de liceu din Brooklyn, începi să te simţi dezorientat. Pentru că pe şefii de state îi vezi cu totul altfel. Ei sunt distanţi, ca Woodrow Wilson; aruncă priviri încărcate de noblețe pe deasupra mulţimii, ca Franklin Delano Roosevelt; sunt purtătorii unei esenţe istorice deosebite, precum generalul de Gaulle.

E adevărat, Ben-Gurion arăta ca un lider, Golda Meir, când am întâlnit-o în 1959, se ocupa agitată de nepoţii săi, dar chiar şi într-o asemenea ipostază avea aerul unei personalităţi importante. Prim-ministrul Rabin este o apariţie mai modestă, deşi, dacă rămâne îndeajuns de mult în această funcţie, poate căpăta şi el prestanţă. De ce oare liderii politici au încetat să mai aibă înfăţişarea clasică? John F. Kennedy avea, în mod cert, o imagine, însă Lyndon Johnson părea să spună că el nu are nevoie de aşa ceva – el însuşi era o *imagine*. Cât despre Richard Nixon, modul în care arată nu îl preocupă; privirea lui îţi sugera că prefera să se retragă în zonele mai profunde, în miezul acţiunii. Şi mă gândesc şi la alţi lideri politici pe care i-am văzut – la Willy Brandt punându-şi pe cap o pălărie Stetson pe malul unui râu cu păstrăvi, în Colorado, la Harold Wilson, cu părul său neîngrijit şi cu acea strângere de mână lipsită de orice

efuziune. Francezii, cred, vor fi ultimii care vor renunţa la aerul emoţionat. A fost emoţionant să-l întâlnesc pe Saint-John Perse, diplomatul şi poetul. Făcea ochii mari, ca un vrăjitor, când îţi pronunţa numele, comportându-se ca un vizionar, cu o privire care te săgeta. Era o fiinţă mereu agitată. Dar până şi francezii încep să arate ca oricare alţii. Un lider israelian mi-l descria pe Valéry Giscard d'Estaing ca pe o personalitate computerizată: „E un tehnocrat şi aşa şi arată". Se zice că Leonid Brejnev e preocupat de imaginea sa. Se spune că l-ar fi întrebat pe un diplomat american: „Credeţi că am o înfăţişare de om brutal?". Este genul de lucruri pe care le auzi când ieşi din birou şi intri în viaţă.

Calitatea prim-ministrului Rabin este simplitatea. Acest prim-ministru, cu care Alexandra şi eu am luat prânzul, arată ca o persoană particulară într-o poziţie publică dificilă. Un bărbat bine făcut, de talie medie, are un grumaz puternic, cu o faţă ce pare mai mare din cauza începutului de chelie, cu un ten deschis la culoare, roşiatic. Pare inteligent, curajos, un om care se confruntă cu multe probleme. Este evident că se străduieşte permanent să se facă înţeles; faptul că acceptă o astfel de obligaţie nu-i face viaţa mai simplă. Vorbeşte limba engleză corect, cu multe sunete guturale, specifice israelienilor. Poate că nu pare emoţionat, însă emoţia există. Simţi acest lucru şi în casa lui, deşi reşedinţa lui Rabin nu este impozantă. Dacă la uşă nu ar fi oameni cu pistoale-mitraliere, ai crede că te afli într-o casă confortabilă din Washington sau din Philadelphia. Bem un vin de Xeres cu soţii Rabin şi cu domnul şi doamna Amos Eiran. Acesta este director general al cabinetului prim-ministrului. Apoi, la masă, ni se alătură tânărul Rabin, soldat aflat în permisie, şi prietena lui. Tinerii nu vorbesc în timpul mesei. Soţia

prim-ministrului este subţirică şi brunetă, o femeie plină de spirit. („Are clasă", îmi spune mai târziu Alexandra.) Doamna Rabin ştie însă că noi am venit să ascultăm ce spune soţul ei.

Dar ce le spune liderul unei ţări cu mari probleme oaspeţilor lui americani? Poţi fi sigur că nu va face decât să repete ceea ce adesea spune în public. Ce altceva poate face? Eu nu sunt ziarist. Sunt alt gen de creatură, mai visătoare. Dar şi cu mine domnul Rabin trebuie să fie prudent.

În ceea ce mă priveşte, am oroare să irosesc timpul oamenilor care sunt ocupaţi şi au multe probleme. Îmi amintesc o anecdotă despre Lyndon Johnson – unui ziarist, pe care îl intimidase şi care abia îngăima câte ceva, emoţionat, preşedintele i-ar fi spus: „Ce întrebare de rahat mai e şi *asta*, ca să i-o pui conducătorului celei mai puternice naţiuni din lume?". Cât de bine îl înţeleg pe Samuel Johnson, care nu era dispus să facă schimb de amabilităţi cu suveranul său.

Însă domnul Rabin nu m-a făcut să am impresia că îi irosesc timpul. În timpul mesei a spus ceea ce putea spune. Eu nu venisem însă să obţin o ştire de senzaţie. Venisem să observ, să iau pulsul situaţiei ori să-mi însuşesc anumite atitudini. Cred că domnul Rabin ştia acest lucru; doamna Rabin a înţeles sigur şi a încercat să orienteze conversaţia în această direcţie. Stilul lui Rabin este chibzuit şi măsurat. Un om cu funcţia lui este obligat să pară ferm – „normal". Însă nu există absolut nimic „normal" în situaţia sa. Guvernul său este nesigur, trebuie să facă faţă disputelor interne, puterii arabilor şi petrodolarilor lor, presiunilor ruşilor şi Washingtonului. Congresul american este, pentru moment, în favoarea Israelului; nu este şi cazul Departamentului de

Stat. Raportul lui Harold Saunders, asistent al secretarului de stat pentru problemele Orientului Apropiat şi ale Asiei de Sud, înaintat Comitetului pentru Relaţii Internaţionale al Camerei Reprezentanţilor, în care se sublinia importanţa problemei palestiniene, i-a îngrozit pe israelieni; ei l-au considerat o dovadă a faptului că facţiunea proarabă din Departamentul de Stat era încurajată, din motive tactice, de însuşi domnul Kissinger. În mijlocul acestor şocuri violente, domnul Rabin menţine stabilitatea. Situaţia este extrem de complicată. Nu e de mirare că are faţa congestionată.

Începem cu un subiect uşor. Având în vedere că la masă este prezent şi Amos, nu putem să nu discutăm despre Alsop şi scrisoarea sa – „Dragă Amos" Deşi Alsop vorbeşte de distrugerea Israelului, nu trebuie luat prea în serios; în sine, nu este periculos. Într-un anumit sens, este prietenul care se pretinde a fi şi este chiar amuzant. Potrivit lui Rabin, Alsop a devenit un susţinător al statului evreu după ce fusese pe câmpul de luptă cu soldaţi israelieni. După ce a stat câteva zile cu ei, s-a întors plin de entuziasm pentru aceşti evrei, atât de diferiţi faţă de toţi cei pe care îi cunoscuse vreodată. Remarc că Alsop este preocupat de declinul standardelor americane. Cred că este afectat de faptul că majoritatea protestantă nu mai este dominantă din punct de vedere cultural şi intelectual. Rabin, care a ajuns să-l cunoască bine pe Alsop pe când era ambasador la Washington, spune că au discutat adesea acest subiect şi este de acord că acest sentiment al lui Alsop este foarte puternic. Alsop pozează foarte mult şi una din aceste atitudini pe care le afişează este cea a unui american patrician, un soi de oameni pe cale de dispariţie. Când Alsop dojeneşte Israelul

şi pe evreii americani, el îşi exprimă, probabil, dezamăgirea faţă de influenţa tot mai slabă a clasei din care face parte.

Abordăm alte probleme. Arabii, spune Rabin, nu sunt interesaţi de concesii teritoriale şi nu vor fi niciodată satisfăcuţi, orice li s-ar oferi. Ei consideră că acest pământ le aparţine şi că sunt stăpânii lui. Evreii şi creştinii sunt toleraţi în societatea musulmană doar ca nişte cetăţeni de mâna a doua. De aceea, nu are nici un sens să li se facă oferte, spunându-le arabilor: vă dăm o bucată sau alta de pământ, în schimbul recunoaşterii şi al păcii. Există speranţa ca, pe măsură ce ţările arabe vor deveni mai bogate şi se vor moderniza, vor deveni mai puţin ostile, mai preocupate să producă bunuri decât să lupte. Nu zic nimic, dar tare mă îndoiesc. Poţi testa teoria lui Rabin urmărind situaţia din Liban, unde fanatici extremişti ucid în acest moment oameni pe străzile unui Beirut odinioară prosper. Probabil că ar fi mai uşor de tratat cu monarhii feudali decât cu viitorii tineri lideri de stânga, influenţaţi de europeni. Rabin spune apoi că puterea arabilor va scădea pe măsură ce Europa şi America îşi vor dezvolta resurse energetice proprii. Cât va trece până atunci? – mă întreb. Şase ani? Opt? Zece? Şi până atunci Israelul trebuie să continue să primească miliarde de dolari din Statele Unite, ce au propriile interese în lumea arabă la care să se gândească. Nici asta nu-i spun domnului Rabin. Am venit să ascult, nu să discut în contradictoriu. Aşa încât fac doar o simplă remarcă, şi anume că Statele Unite nu îşi vor rezolva foarte repede problemele energetice.

Îl întreb pe domnul Rabin care sunt, după părerea sa, obiectivele ruşilor în această regiune. El spune că ruşii produc dezordine în Orientul Mijlociu pentru a zădărnici planurile Statelor Unite, însă vor evita un război mondial.

Nu sunt necesare confruntări directe. Ruşii pot să-şi atingă scopurile mai uşor prin acţiuni indirecte. Ei speră să finlandizeze Europa Occidentală. Când va muri Tito, vor încerca să intre în Iugoslavia. Ei nu agreează noua linie democratică a Partidului Comunist Italian şi a Partidului Comunist Francez, însă, dacă acele partide ar prelua puterea, Statele Unite s-ar retrage din Europa Occidentală, lăsând Rusia ca unică putere continentală. De aici finlandizarea. Acest termen, folosit acum foarte frecvent, înseamnă că anumite cuceriri ale Rusiei pot fi tratate cu indulgenţă. Sovieticii nu au făcut la Helsinki ceea ce au făcut la Praga.

Spre sfârşitul mesei, discuţia se îndreaptă spre un subiect important şi neglijat: opinia publică. Rabin recunoaşte că Israelul nu a făcut o publicitate eficientă. Eu intervin spunând că propaganda arabilor a devenit extrem de eficientă şi că arabii au reuşit să câştige sprijinul opiniei publice internaţionale. Da, ei au talent la chestii din astea, adaugă domnul Rabin; dă de înţeles că aceasta nu este una dintre cele mai importante probleme ale Israelului. Nu sunt de acord.

Arabii se bucură de un avantaj semnificativ în ceea ce priveşte simpatia stângii. Raymond Aron aprecia odată că intelectualitatea franceză era contaminată de marxism în proporţie de 80%. Intelectualitatea franceză şi-a păstrat un imens prestigiu – imens şi inexplicabil, pentru că există intelectuali în Statele Unite care îţi vor spune că astăzi Parisul este, din punct de vedere cultural, la nivelul capitalei Argentinei. Prestigiul căpătat de-a lungul secolelor nu se epuizează însă în câteva decenii, iar poziţia Franţei are o mare influenţă în multe părţi ale lumii. În Franţa, Germania, Anglia şi Statele Unite, intelectualii de stânga, atunci când discută despre Israel, continuă să apeleze la categorii marxist-leniniste: capital financiar, colonialism şi imperialism. Este

suficient ca naţionaliştii arabi să strige lozinci anticapitaliste şi antiimperialiste pentru a obţine sprijin în Occident. În plus, există în Franţa şi Germania o importantă tradiţie a antisemitismului celor de stânga. Istoria antisemitismului socialist este – vai! – veche şi urâtă, însă mă îndoiesc că a supravieţuit prea mult din acest antisemitism de stânga printre intelectualii europeni. Ei nu sunt antisemiţi pe faţă. Pentru ei, este suficient că Israelul, beneficiind de subvenţii americane, slujeşte scopurile imperialiste ale Americii în Orientul Mijlociu. (Sartre, apropo, a negat acest lucru.) În Europa, există însă o sursă puternică de simpatii din partea celor de stânga, pe care Egiptul, Siria şi OEP le pot obţine – şi chiar o fac. Mulţi radicali din America împărtăşesc şi ei aceste simpatii.

Încerc, pe scurt, să-l conving pe Rabin că ar fi mai bine ca Israelul să acorde mai multă atenţie intelectualilor din mass-media americane. Îi spun că la noi în ţară domină în prezent o stare de spirit de tipul „să facem curăţenie". Am rezolvat problema Vietnamului, scandalul Watergate, acum rezolvăm problemele din CIA, FBI şi fraudele de la Madicaid. Dacă mass-media ar prezenta opiniei publice americane problema palestinienilor sau a păcii în Orientul Mijlociu în timp ce ţara se află într-o asemenea stare de agitaţie, cerând guvernului „să facă curăţenie", ar putea fi dezastruos pentru Israel. Rabin declară că este conştient de toate acestea. Mă îndoiesc că înalţii demnitari din Israel îşi dau seama de pericol. Judec în funcţie de ceea ce am văzut şi am auzit acasă. Acolo, faptele de bază ale problemei nu sunt cunoscute de toată lumea. Foarte puţini americani par să ştie, de exemplu, că în 1947, când Organizaţia Naţiunilor Unite a propus crearea a două state separate, evreu şi arab, evreii au

acceptat prevederea privind independenţa politică a arabilor palestinieni. Naţiunile arabe au fost cele care au respins planul Naţiunilor Unite, jurând să se împotrivească împărţirii prin forţă şi atacând comunitatea evreiască din Palestina. Arabii au reuşit să convingă opinia publică americană că evreii au invadat Palestina după al doilea război mondial şi au evacuat cu arma în spate populaţia băştinaşă.

Profesorul Bernard Lewis, de la Princeton, este de părere că Israelul trebuie să câştige bătălia în Statele Unite şi că trebuie să primească sprijinul opiniei publice americane. Evident, are dreptate. Deja, ziariştii specialişti în chestiuni strategice, „nepărtinitori" (adică ostili), reconsideră importanţa militară a Israelului. A „reconsidera" în acest mod (nepărtinitor) înseamnă a sugera că Israelul nu este indispensabil pentru interesele americane. De unde rezultă că ar fi mai bine să faci un parteneriat cu lumea arabă. Raymond Aron pune chestiunea în mod direct în *The Imperial Republic: The United States and the World: 1945-1973*. Statele Unite au devenit protectorul şi aliatul Israelului. „Se poate atribui acest ataşament influenţei comunităţii evreieşti din America? Parţial, fără îndoială; deciziile privind acţiunile externe ale republicii americane sunt supuse întotdeauna presiunilor... În ceea ce priveşte Orientul Mijlociu şi Israelul, reprezentanţii Comitetului Evreiesc American fac lobby pe lângă secretarul de stat, aşa cum fac reprezentanţii marilor companii petroliere. În cazul de faţă, aceştia din urmă nu au fost precumpănitori". Asta scria în 1974. Cât va mai continua însă această stare de lucruri? În una dintre acele conversaţii „obiective", pe jumătate ameninţătoare, care îmi dau groaznice dureri de cap, un expert american, cu contacte la Departamentul de Stat, îmi spunea în legătură cu avertismentele

din scrisoarea „Dragă Amos" a lui Alsop: „Ce s-ar întâmpla dacă lobbyştii evrei l-ar irita sau l-ar înfuria pe preşedinte? Şi să presupunem că el ar izbucni şi ar declara public, într-o conferinţă de presă, că reprezentanţii evreilor fac prea mari presiuni. Care ar fi efectul unei asemenea declaraţii? Chiar dacă preşedintele doar asta ar sugera şi tot ar produce mari probleme. Evident, atunci însuşi sistemul politic american ar fi în dificultate. Israelul nu ar trebui să conteze însă pe forţa lobbyului evreilor americani. Ar trebui luate în seamă şi efectele de perspectivă ale lobbyului".

Imediat ce Alsop vorbeşte despre tactica „forţării mâinii", folosită de prietenii americani ai Israelului, umbrele dublei loialităţi şi ale statutului de cetăţean de mâna a doua încep să apară la orizont. Asemenea umbre au acoperit Franţa în 1967, când de Gaulle, în istorica sa conferinţă de presă, i-a caracterizat pe evrei drept un popor „sigur pe sine şi autoritar". Această afirmaţie i-a îndurerat pe evreii francezi – probabil că pe unii dintre ei i-a înspăimântat şi i-a şocat. Desigur, el a vorbit atunci ca un „monarh", supărat pe evrei că nu l-au ascultat şi, împotriva voinţei lui, au pornit războiul în iunie.

Suntem invitaţi la cină de unii dintre prietenii Alexandrei – care, ca şi ea, predau matematica la Universitatea Ebraică. Oameni plăcuţi. Copiii, un băiat şi o fată, sunt încântători. Vin la masă şi ne examinează cu îndrăzneală, dând târcoale prin cameră ca nişte pui de lei. Se uită în farfuriile noastre, să vadă cum mănâncă străinii cotletul. Suntem nişte creaturi ciudate şi îi facem să râdă.

Conversaţia, ca de obicei, devine rapid serioasă. La Ierusalim nu auzi prea multe discuţii banale. Inflaţia, impozitele mari, programul de austeritate fac necesară prestarea mai multor ore de muncă. Ni se spune că numeroase soţii se întorc la

serviciu. Alexandra a observat cât de ocupaţi au devenit colegii ei matematicieni. Li s-a mărit numărul orelor de predare; au mai puţin timp pentru cercetare.

După cină, sosesc încă doi oaspeţi, domnul doctor şi doamna Eliahu Rips. El e din Riga. Când au intrat rușii în Cehoslovacia, Rips, pe atunci student la Matematică, şi-a dat foc în semn de protest. Flăcările au fost stinse şi Rips a fost trimis la un ospiciu. Acolo, cu toate că nu avea la el cărţi, a rezolvat o celebră problemă de algebră. După ce a fost eliberat, a emigrat în Israel, cu puţin timp înainte de războiul de Yom Kippur. Deoarece nu avea pregătire militară, s-a dus la o benzinărie, oferindu-se să lucreze fără plată, simţind că trebuie să contribuie şi el la apărarea Israelului. Aşa că, timp de câteva luni, voluntar, a alimentat maşinile cu benzină. Acum predă la Universitatea Ebraică. A devenit nu numai un evreu ortodox, ci şi un om extrem de pios. Patru zile pe săptămână studiază Talmudul într-o yeshiva*. Sunt mulţi matematicieni, fizicieni şi biologi în Israel care studiază Talmudul. La orice oră din zi, şcolile din Ierusalim sunt pline.

Rips s-a căsătorit recent cu o tânără născută în Franţa, o devotată ortodoxă. Fiind franţuzoaică şi ortodoxă, ea respectă în mod elegant obiceiurile, îşi acoperă capul aşa cum se cere, dar nu o face oricum, ci frumos, cu un şal de mătase. Seamănă cu acele Rebecca brunete de care s-au îndrăgostit cruciaţii. Nu numai că îşi leagă eşarfa pe cap cu eleganţă, ci şi vorbeşte elegant. Subiectul nostru: ştiinţă şi religie; limitele cunoşterii ştiinţifice, certitudinea că există şi alte tipuri de cunoaştere. Rips, geniul algebrei, nu prea participă

* Institut de studii talmudice (n. tr.).

la conversaţie, deşi o urmăreşte foarte atent. Este un tânăr subţire, cu pielea albă, cu o înfăţişare plăcută. Primul lucru pe care îl observi la el este modul cum stă, tăcut. Este o întreagă filosofie aici. Picioarele îi sunt relaxate, mâinile îi sunt relaxate. Într-un ospiciu, tot ceea ce a cerut a fost un scaun pe care să stea. În timpul conversaţiei, îmi amintesc că odată am auzit despre Leibniz că putea sta nemişcat timp de trei zile, gândindu-se. Când îl văd pe Rips stând aşezat, încep să înţeleg cum, făcând calculele în minte, ar putea găsi răspunsul la o problemă nerezolvată. Este însă de neimaginat că acest tânăr uşor distrat ar fi capabil să îşi toarne pe el benzină şi să-şi dea foc.

Dacă oamenii care sunt foarte respectaţi ştiu ce spun: Laura (Riding) Jackson avertizează asupra pericolului pe care „gânditorii" îl reprezintă pentru restul omenirii. Ea vede acest pericol în formele lingvistice în care gândirea lor este exprimată. Acestea pot „cuceri minţile în mod hipnotic, prin forţa voinţei personale pe care o conţin". Un alt mod de a descrie acest lucru este să îl numeşti, aşa cum face ea, „un stil politic al performanţei intelectuale". Şi continuă vorbind despre „tradiţia unei rase intelectual-conducătoare cu un spirit superior"[1]. Nimeni dintre cei care ar dori să întocmească o listă a acestor intelecte superioare în viaţă nu ar putea omite numele lui Sartre. Nu pot spune că sunt de acord că problema este una a formelor lingvistice, însă replica mea la sugestia ei este că, în fiecare generaţie, recunoaştem o rasă conducătoare de intelecte superioare,

1. „Bertrand Russell and Others: The Idea of the Master-Mind", *Antaeus*, 21/22, pp. 125-135.

ale căror idei („lupta de clasă", „complexul lui Oedip", „criza de identitate") ne prind ca nişte plase pentru fluturi.

Citind opiniile lui Sartre privind Orientul Mijlociu, mă întreb dacă el chiar ştie ce spune. Şi totuşi, este un scriitor eminent, un *normalien**, iar oameni pe care eu îi respect îl apreciază. Îmi amintesc că vorbeam despre el cu Edmund Wilson. Acesta era entuziasmat de Sartre. De ce? Poate pentru că amândoi se împotriveau cam aceloraşi lucruri. Wilson spunea că Sartre era într-adevăr vulnerabil la numeroase critici, dar că era, în definitiv, un om de litere. În limba franceză, *homme de lettres* are o semnificaţie şi mai profundă – cineva din acel grup minunat din care fac parte personalităţi ca Voltaire, Diderot, Renan, Sainte-Beuve, Taine şi Valéry. Nici o generaţie nu se poate numi cu adevărat civilizată fără oamenii săi de litere. Astfel, un Sartre este un element valoros în inventarul civilizaţiei. Raymond Aron, un om foarte diferit de Wilson, spune că, în controversele cu Sartre, „eu am avut deseori dreptate. Chiar şi atunci, mi-am dat însă seama că el era spiritul creator". Specialiştii din domeniul ştiinţelor sociale, care nu au pretenţii de creativitate, pun uneori cu uşurinţă spiritul creativ în prima mână ce li se întinde.

Spre sfârşitul anilor '40, obişnuiam să merg la barul Pont Royal pentru a-l privi pe Sartre; nu pot spune că şi el se uita la mine. Nu prea îi agrea pe americani. Cu şaizeci de ani în urmă, lucrurile stăteau altfel. John Dos Passos şi E.E. Cummings au venit în Franţa ca să conducă ambulanţe în timpul Marelui Război şi au fost primiţi cu căldură – sau

* Absolvent al Şcolii Normale, una dintre cele mai prestigioase şcoli superioare din Franţa (n.tr.).

aşa au crezut. Tinerii americani, nerăbdători să ajungă la Paris după al doilea război mondial, au fost primiţi cu răceală. Mă gândesc totuşi la Kafū Nagai, un scriitor de geniu care i-a citit pe Maupassant şi alţi romancieri francezi la Tokyo la începutul anilor 1890 şi, îndrăgostindu-se de ei, a plecat să-i întâlnească. I-a trebuit mult timp lui Kafū să traverseze continentul american. S-a oprit la Chicago. A stat mai mult de un an la Ypsilanti State Teacher's College, în Michigan. Când, în cele din urmă, a ajuns la Paris, nu a găsit nici un scriitor francez dispus să stea de vorbă cu el. Aceia dintre noi care au ajuns din America în Franţa spre sfârşitul anilor '40 nu au fost primii care au avut de suportat un tratament ostil.

Citisem *Greaţa* şi îmi plăcuse, dar numai ca o curiozitate – nu a avut nici un efect major asupra mea. Trilogia *Căile libertăţii*, cu metodele sale cinematografice, cu acea *simultanéité*, mi s-a părut supărător de istorică, prea frenetică şi înflăcărată. Wyndham Lewis a găsit termenul corect pentru ea: *literatură-ciclon*. Numai calamităţile, războaiele, masacrele, situaţiile de criză ar putea, după părerea lui Sartre, să reveleze esenţialul, fiinţa umană totală: *l'homme tont entier*.

Acest *homme tout entier* trebuie scos din hăţişul filistinismului, unde îi place să se ascundă. Strămoşii noştri au construit case, au creat cultura noastră, ne-au transmis înţelepciunea lor, au înălţat statui închinate marilor lor personalităţi, au demonstrat însuşiri modeste şi s-au mulţumit cu regiuni temperate, spune Wyndham Lewis, interpretându-l pe Sartre în 1952 în *The Writer and the Absolute*. Pe când noi, obişnuiţi cu războaie mondiale, holocausturi, bombardamente, *coups d'état*, „în mod necesar noi avem o structură eroică. Însuşirile noastre sunt extraordinare,

altminteri am fi nişte fiinţe inferioare, de cea mai josnică speţă. Aceşti strămoşi direcţi ai noştri, din perioade prospere şi confortabile, înainte ca «forţa aeriană» să ameninţe să vă sfărâme în bucăţi ori să vă nimicească din cer sau ca revoluţionarul să readucă atmosfera înspăimântătoare a Inchiziţiei sau autodafeul, sunt de compătimit (şi, oricât am protesta, dispreţuiţi), pentru că nu au avut niciodată ocazia să fie «metafizici» ori să fi simţit «tensiunea istoriei»". Această istorie este ca un film pe ecran lat sau o istorie-cinerama, iar noi stăm în rândul întâi, asistând la aceste mişcări brutale în culori naturale şi *tout nu*.

Baudelaire, foarte diferit de Sartre prin faptul că avea mai puţină instruire formală şi aborda lucrurile cu un minim aparat teoretic, vorbeşte despre emoţia pe care i-a dezlănţuit-o revoluţia de la 1848. Şi care era cauza acestei emoţii? „Dorinţa de răzbunare", explică el simplu în *Mon cœur mis à nu*, „plăcerea naturală de a distruge". El se disociază într-o anumită măsură de aceasta, deoarece, pentru el, ceea ce este natural e suspect. În altă parte a jurnalului său, Baudelaire se referă la „plăcerea aristocratică" de a ofensa. La vremea aceea, ofensa viza, evident, burghezul. Şi acum cred uneori că, în secolul XX, America este cea care a fost aleasă de istorie pentru a-l înlocui pe burghez, în timp ce Franţa, ca naţiune, a fost ridicată pe o poziţie aristocratică. Statele Unite constituie, într-un fel, obiectul preferat al dispreţului său aristocratic.

Între Sartre şi orice problemă politică dată au stat întotdeauna Statele Unite. În lume sunt două superputeri, însă numai una i s-a părut într-adevăr malefică. Atunci când discuta despre Orientul Mijlociu, prima lui preocupare ca prieten al Israelului era să disocieze Israelul de interesele

americane. Într-un interviu pe care l-am citit, scris în 1969[1], Sartre manifestă o mare simpatie faţă de Israel. El spune că, în conflictul israeliano-arab, nici una din părţi nu are perfectă dreptate şi apără Israelul împotriva acuzaţiei că ar fi instrumentul imperialismului american. Mai important, explică Sartre, este faptul că „economia Israelului nu este construită astfel încât să funcţioneze singură. Economia unei ţări ca Israelul ar trebui să fie centrată integral pe Orientul Mijlociu, dar, în realitate, este o economie pe jumătate ca a unei ţări dezvoltate, pe jumătate ca a uneia subdezvoltate. În comerţul său cu ţările capitaliste şi industrializate, Israelul exportă în general fructe, legume sau flori; economia sa nu poate fi susţinută îndeajuns prin acest tip de producţie şi comerţ exterior, nici chiar şlefuind diamante". El încheie această analiză economică foarte originală vorbind despre îndelungata dependenţă a Israelului faţă de despăgubirile de război germane şi despre faptul că, în prezent, se bazează pe banii oferiţi „de evreii pro-Israel din New York". Este absurd, afirmă el, să se vorbească despre Israel ca despre „vârful de lance al imperialismului american, dar este adevărat că, în prezent, Israelul are nevoie de sprijinul evreilor americani" Totuşi, arabii înşişi au pus Israelul în situaţia de a fi „condamnat – din punct de vedere militar şi economic – să depindă nu de guvernele statelor imperialiste, ci de minorităţile evreieşti din acele ţări care, în mare măsură, sprijină politica statelor respective".

Sartre îi dojeneşte în continuare pe cei care susţin că arabii au declanşat războiul din 1967. Iar aici, suspiciunea generată de analiza sa senină privind economia israeliană

1. „Sartre Looks at the Middle East Again: An Interview", *Midstream,* august-septembrie 1969, pp. 37-48.

şi sprijinul primit de Israel din partea evreilor cu o mentalitate imperialistă din Statele Unite nu mai poate fi reprimată – şi mă întreb: ştia oare ce spune acest influent gânditor şi proeminent revoluţionar? Când a închis Golful Aqaba şi a alungat forţele de menţinere a păcii ale Naţiunilor Unite, preşedintele Gamal Abdel Nasser era conştient de faptul că Israelul nu avea de ales şi trebuia să lupte. Nasser nu numai că a ameninţat însăşi existenţa Israelului, ci a sfidat şi guvernele Franţei, Marii Britanii şi Statelor Unite, care se angajaseră să menţină deschis Golful Aqaba. Prietenul lui Nasser, Mohammed Heikal, cel mai important comentator politic din Egipt, scria în luna mai, înainte de a izbucni războiul, că securitatea Israelului fusese ameninţată şi că acesta va fi de-acum forţat să atace. Sartre spune: „Cine pretinde că arabii au declanşat războiul, că sunt nişte criminali uită să ia în considerare situaţia palestinienilor, situaţie absolut insuportabilă. Ei mai uită că de la început maşinaţiile englezilor i-au determinat pe arabi să adopte o atitudine negativă faţă de Israel, o atitudine care persistă din 1948, când a fost provocat un război stupid".

Mulţi palestinieni au suferit enorm – dar nu acesta a fost motivul pentru care Nasser s-a angajat în război în 1967. Nasser nu a dorit să-i vadă restabiliţi în Palestina; i-a lăsat să putrezească în tabere de refugiaţi, folosindu-i împotriva Israelului. Nu englezii au provocat conflictul arabo-evreu, deşi poate că l-au agravat. Dacă statele arabe nu i-au folosit în mod deliberat pe palestinieni în scopuri politice, atunci cea mai blândă interpretare a comportării lor ar fi că au fost deosebit de incompetente. Este adevărat că Israelul ar fi putut face, de-a lungul anilor, mai mult pentru refugiaţi. Eforturile făcute pentru despăgubirea celor care îşi pierduseră pământurile şi căminele au fost departe de a fi

corespunzătoare. Hannah Arendt susţinea că o parte din despăgubirile de război plătite de Germania ar fi trebuit să fie puse deoparte de Israel pentru ajutorarea palestinienilor. Acest lucru ar fi putut da naştere însă unei interpretări potrivit căreia ceea ce le făcuseră naziştii evreilor ar semăna cu ceea ce sionismul le făcuse arabilor – o paralelă cu care nu ar fi de acord nici o persoană sănătoasă la cap. Totuşi, tensiunea ar fi fost redusă dacă o mare sumă de bani ar fi fost dată unei agenţii internaţionale neutre pentru a acoperi solicitările palestinienilor. Consiliul Palestinian de Conciliere, grup creat de Naţiunile Unite în 1948 pentru a negocia un acord de pace arabo-israelian, a evaluat proprietăţile arabe la o sumă preliminară de 300 de milioane de dolari. Este important de adăugat că majoritatea arabilor palestinieni se temeau de consecinţele acceptării indemnizaţiilor.

În orice caz, în 1948, nu englezii au provocat invazia Israelului de către vecinii săi arabi. Egiptul şi ceilalţi au trimis trupe să distrugă noul stat la încheierea mandatului britanic. „Într-o zi, la Café de Flore", scrie Raymond Aron, „Sartre şi Simone de Beauvoir îşi dezlănţuiau, pe bună dreptate, furia împotriva britanicilor. Am remarcat că englezii nu au avut deloc o sarcină uşoară în cadrul relaţiilor dintre evrei şi arabi, că nu ei au provocat conflictul israeliano-arab, ci au încercat să-l medieze. La vremea aceea, Simone de Beauvoir şi Sartre căutau mereu o simplă linie de demarcaţie între îngeri şi demoni şi nu puteau vedea decât cruzimea (sau imperialismul) britanicilor şi cauza sfântă a martirilor." La peste douăzeci de ani de atunci, Sartre încă vorbea de imperialismul britanic. O definiţie e o definiţie. Sartre nu este un om foarte flexibil. El are ceea ce eu numesc sindromul *Larousse*. Tot ceea ce un parizian are

nevoie să ştie despre eschimoşi sau despre caiacurile lor el poate găsi în *Larousse*, unde un omuleţ galben, înfofolit în blănuri, stă în caiacul său. Charles de Gaulle îi ofensa adesea pe ruşi folosind – când vorbea despre Europa – expresia „de la Atlantic la Urali", afirmă ambasadorul Charles E. Bohlen în memoriile sale[1]. Aşa era prezentată Europa în *Le Petit Larousse* din 1907. Există uneori o oarecare întârziere în versiunea franceză. Sartre îşi derivă definiţia imperialismului de la Lenin. Substanţa broşurii lui Lenin intitulată *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului*, scrisă în 1916, a avut ca sursă de inspiraţie lucrarea lui John Atkinson Hobson *Imperialism*, publicată în 1902. Adevărul este atemporal, desigur, şi nu trebuie să fii contemporan ca să ai dreptate – însă, atunci când adopţi anumite poziţii ori susţii acţiuni care ar putea costa vieţi omeneşti, trebuie să fii cât mai clar cu putinţă în legătură cu faptele istorice. În această privinţă, pericolul pe care „gânditorii" îl pot reprezenta pentru restul umanităţii începe să devină foarte evident.

În interviul din 1969, Sartre, ale cărui atitudini sunt, în general, împărtăşite de stânga europeană, manifestă înţelegere faţă de Israel. În acelaşi timp, el doreşte o revoluţie în lumea arabă. Se aşteaptă ca regimurile arabe mai populare sau de stânga să accepte mai uşor existenţa Israelului. Sartre dirijează orchestra energic, însă melodiile care se aud nu sunt cele din partitura compusă de el cu naivitate. Liderii marxist-leninişti ai lumii arabe au fost şi rămân mai ostili faţă de Israel chiar decât prinţii feudali din regatele bogate în petrol. Marxiştii arabi neagă faptul că Israelul poate produce o politică de stânga, deşi Sartre insistă că „lupta

1. *Witness to History*, New York, 1973.

de clasă există în Israel aşa cum există pretutindeni... şi că, în consecinţă, există elementele unei mişcări de stânga". Totuşi, se plânge el, „nu poţi invita în acelaşi timp israelieni şi arabi la o conferinţă internaţională. Nu poţi pentru că arabii nu vor lucrul ăsta". „Dar de ce se cedează mereu în faţa boicotului arab?", întreabă intervievatorul. „Pentru că", răspunde Sartre, „stânga pare să aibă o mai mare simpatie pentru anumite mişcări de eliberare – gândiţi-vă, în cazul nostru, la Algeria – decât pentru un guvern sau o ţară care, până în ultimii ani, nu a fost ameninţată aşa cum este astăzi. Adevărata problemă pentru noi a fost: «Ce se întâmplă în Algeria? Ce se întâmplă cu stânga marocană? Ce înseamnă barajul de la Assuan? Nasser face cu adevărat, în mod obiectiv, paşi spre socialism în Egipt?»... De fapt, este ruşinos să nu invităm reprezentanţii stângii din Israel, însă, dacă îi invităm – să nu fim ipocriţi –, asta înseamnă să nu-i invităm pe arabi". Cu alte cuvinte, sunt milioane de arabi – care, din punct de vedere politic, sunt puternici. Nici Departamentul de Stat, nici Biroul Politic, nici Jean-Paul Sartre nu-şi pot permite să-i ignore.

O nouă întrebare pentru Sartre: în 1948 şi apoi în 1967, statele arabe au avut ca obiectiv exterminarea populaţiei evreieşti din Israel? Da, răspunde Sartre, dar ca stat. Explică: cunoaşte nişte arabi – arabi de stânga, evident – destul de bine, însă „toţi cei pe care îi cunosc se gândesc la Israel ca la un stat, şi nu ca la o minoritate evreiască; dimpotrivă: «Trebuie să facem un stat care va fi arab sau palestinian şi evreiesc – asta e treaba noastră», spun ei... Ideea unor persoane politice responsabile era de a suprima statul, şi nu evreii ca minoritate". La aceasta, intervievatorul îi răspunde că s-a născut la Alexandria şi a trăit în Orientul Mijlociu mai bine

de douăzeci şi cinci de ani şi ştie cum sunt tratate minorităţile în Egipt – copţii, evreii şi alţii. Sunt cetăţeni de mâna a doua, spune el – „la fel cum Statele Unite cetăţeni cu drepturi depline nu sunt decât protestanţii albi, în ţările arabe cetăţeni cu drepturi depline sunt numai arabii musulmani".

Sartre este de acord, însă în acelaşi timp se opune, modificându-şi argumentele. Nici felahul egiptean nu este cetăţean cu drepturi depline. Este analfabet; de aceea nu poate ajunge la acest statut. Doar „anumite grupuri puternice, împotriva cărora guvernul egiptean a încercat să lupte", se bucură de drepturi cetăţeneşti depline. Sub nivelul lor nu există nici o categorie care să aibă drepturi politice. Spunând aceasta, el recunoaşte că „problema minorităţilor este soluţionată în Orientul Mijlociu foarte adesea prin masacre". Sartre îi absolvă pe evrei de acuzaţia de colonialism; dacă ar fi colonialişti şi imperialişti, el ar fi constrâns, pe baza logicii lui, să ceară exterminarea lor, deoarece în lunga sa introducere la cartea lui Frantz Fanon *The Wretched of the Earth* el îi îndeamnă pe cei obidiţi să se năpustească asupra celor care îi exploatează şi să-i ucidă. Numai ucigând, victimele exploatării imperialiste îşi pot câştiga libertatea, respectul de sine şi umanitatea. Ei trebuie să-i împuşte pe opresorii lor albi şi să se salveze prin vărsare de sânge.

Dar, ca multe alte lucruri la Sartre, sângele este, poate, imaginar. Din propriile mărturisiri, ştim că există sânge şi sânge, pentru că, în 1949, scriitorul francez David Rousset, trimis de germani la Buchenwald, a redactat un manifest în care condamna decimarea a milioane de prizonieri în lagărele de concentrare din Rusia, manifest pe care Sartre a refuzat să-l semneze. A declarat că, semnându-l, ar justifica sau ar întări imperialismul american.

În interviul său vorbeşte despre faptul că suferinţa, „moştenire a permanentelor persecuţii", le-a conferit evreilor o valoare deosebită, nepreţuită. Însă, tocmai pentru că au fost persecutaţi atât de îngrozitor, „statul Israel trebuie să constituie un exemplu; trebuie să cerem mai mult de la acest stat decât de la altele". Şi acum, în ce fel se poate împăca acest destin special şi preţios cu antisemitismul din ţările socialiste ale Europei de Est? Pentru că, în viziunea lui Sartre, acestea sunt şi ele speciale şi preţioase, iar inconsecvenţa cere o explicaţie. Grijulii cu suveranitatea lor, aceste ţări socialiste – sau aşa-zis socialiste – consideră comunităţile lor evreieşti ca având o dublă apartenenţă. Membrii lor nu sunt cetăţeni ca toţi ceilalţi, deoarece ei pot opta să se stabilească în Israel – ţară care, prin Legea Reîntoarcerii, a garantat că îi primeşte. Aceasta, spune Sartre, încurajează antisemitismul. „Dacă un cetăţean sovietic sau român, şi azi încă prea înclinat spre antisemitism, nu are dreptul să părăsească ţara decât în anumite condiţii foarte specifice, în timp ce un evreu român, dimpotrivă, se poate considera şi român, şi israelian, după cum doreşte, neevreul va crede că, pe de o parte, aceşti oameni sunt mai favorizaţi decât el, iar pe de altă parte, că nu sunt loiali. În acelaşi timp, guvernul îi tratează pe evrei cu ostilitate, pretinzând că, din momentul în care au ales sau pot alege Israelul, ei nu mai sunt socialişti. Nu ştiu dacă au dreptate sau nu, dar sunt sigur că acest gen de activitate sionistă este un lucru foarte serios. Aş crede că ar trebui să recunoaştem dreptul Israelului, ca stat suveran, de a-i primi pe toţi evreii care ar dori să se stabilească acolo, dar că acesta nu ar trebui să desfăşoare în străinătate o politică sionistă militantă." Ce arată asta? În primul rând, necunoaşterea condiţiilor de viaţă din Europa de Est. Cetăţenii sovietici

sunt supuşi unui imens număr de restricţii. Ei nu au voie să se mute unde vor în Rusia, şi cu atât mai puţin să emigreze. Sartre spune, apoi, că neevreii din Rusia le sunt ostili evreilor pentru că aceştia pot pleca în Israel *dacă* guvernul le permite să emigreze. El mai spune că evreii sunt oprimaţi şi doresc să părăsească ţara, motiv pentru care nu ar fi socialişti loiali şi buni cetăţeni sovietici.

Acesta este, într-adevăr, filosoful swiftian care extrage raze de soare din castraveţi şi pune păianjeni să producă mătase.

Nadejda Mandelstam, văduva poetului, care cunoaşte ţările socialiste mai bine decât Sartre, spune că în Rusia antisemitismul este un produs de stat „propagat de sus şi fiert în cazanul cunoscut sub numele *aparat*". Andrei Siniavski nu este de părere că antisemitismul e impus exclusiv de sus. În conştiinţa poporului, explică el, evreul este un spirit malefic, un demon care a intrat în trupul Rusiei şi face ca totul să meargă rău. Ţăranul rus „ştie" de ceva timp că Lenin a fost evreu, Stalin – un evreu gruzin. În închisoare, Siniavski a auzit chiar că Lev Tolstoi ar fi fost identificat ca evreu.

Ceea ce „se ştie" în ţările civilizate, ceea ce se poate presupune că „ştiu" oamenii constituie un mare mister. Recent, un supravieţuitor de la Auschwitz, care azi locuieşte în Chicago, a avut ocazia să depună mărturie în faţa unui mare juriu, al cărui preşedinte l-a întrebat: „Pentru ce aţi fost trimis în acest lagăr? Ce crimă aţi comis?". „Nici o crimă, nu a avut loc nici un proces." „Nu poate fi adevărat", a replicat preşedintele. „Oamenii sunt trimişi la închisoare pentru anumite fapte. Probabil că dumneata ai avut un dosar penal în ţara de origine." Când citesc ce scrie Sartre în problema evreiască, nu mai sunt atât de surprins de cât

de departe de realitate a putut fi gândirea acestui jurat. Sunt surprins, cel mult de mine însumi şi de propriile presupuneri. În ignoranţă poate fi investită multă inteligenţă, atunci când nevoia de iluzie este profundă.

Aşa-zişii prieteni ai Israelului îi cer tot timpul să dea lumii un exemplu moral: „Trebuie să cerem mai mult de la acest stat". Dar nu se cere aceasta tuturor statelor. Unul dintre miniştrii lui de Gaulle a fost întrerupt de general când, într-o şedinţă a Cabinetului, vorbea despre prietenii Franţei. O naţiune are interese, nu prieteni, l-a corectat el. Ce s-ar fi făcut de Gaulle în 1940 dacă britanicii nu l-ar fi ajutat? Naţiunile chiar au, în unele momente, prieteni, dar şi interese. Este adevărat că la Pentagon, în Departamentul de Stat şi în Congres au fost (şi sunt) oameni duri, care au preferat să se gândească la interese, nu la prietenii. America a nutrit însă, în felul său superficial, sentimente morale – sau fără ele s-ar fi simţit stingherită. Între 1950 şi iunie 1975, Statele Unite au contribuit cu peste 600 milioane de dolari la fondul Agenţiei ONU pentru Refugiaţii Palestinieni (United Nations Relief and Works Agency – UNRWA). Contribuţia Israelului a fost de peste şase milioane de dolari. Uniunea Sovietică nu a contribuit cu nimic, nici China, nici guvernul algerian, atât de preocupate de situaţia palestinienilor.

Sartre însă, ca şi alţii, se pare că doreşte ca evreii să fie excepţional de excepţionali. Poate că evreii înşişi au creat asemenea aşteptări. Israelul a făcut eforturi extraordinare pentru a adopta o atitudine democratică, echitabilă, rezonabilă, pentru a fi capabil de schimbare. I-a transformat, de fapt, pe evrei. În Europa lui Hitler, ei au fost masacraţi; în 1948, supravieţuitorii au devenit luptători extraordinari. În exil, fără de ţară, au devenit fermieri. Mamelucii decretaseră că şesul de pe coasta palestiniană trebuie să fie deşert;

evreii au făcut din el o grădină. Evident, evreii şi-au asumat responsabilitatea istorică de a fi excepţionali. Li s-a impus aceasta; şi-au impus-o singuri. Acum întrebarea este cât de mult se poate cere altor popoare. Lor nu li se cere nimic. Mă întreb uneori de ce nu este posibil ca intelectualii din Occident (şi în special francezii, care se bucură de un asemenea prestigiu în Siria, Liban şi Egipt şi care au relaţii cu stânga arabă din aceste ţări) să le spună arabilor: „Trebuie să vă cerem mai mult şi vouă. Şi voi – îndeosebi aceia dintre voi care sunt marxişti – trebuie să încercaţi să faceţi ceva pentru fraternitate şi să faceţi pace cu evreii, pentru că ei au suferit îngrozitor de mult, în Europa creştină şi sub Islam. Israelul ocupă cam a şasea parte dintr-un singur procent din teritoriile pe care le numiţi arabe. Nu există posibilitatea ca tradiţiile Islamului să fie adaptate – să fie reinterpretate, să fie schimbat accentul, în aşa fel încât să accepte această neînsemnată luare în posesie? O mare civilizaţie ar trebui să fie capabilă de o flexibilitate tolerantă şi generoasă. Distrugerea Israelului nu vă va aduce nimic bun. Lăsaţi-i pe evrei să trăiască în micul lor stat". Însă, din punct de vedere cultural, probabil că este o lipsă de respect să le ceri oamenilor să-şi schimbe atitudinile, fie şi într-o mică măsură. În orice caz, Sartre nu a spus asemenea lucruri. Trebuia să se gândească la o revoluţie glorioasă, inefabilă. Dezlănţuirea a o sută de milioane de arabi poate afecta grav structura burgheză putredă. După o perioadă halucinantă de crime se vor instaura pacea şi dreptatea. Felahii, după ce îşi vor recăpăta omenia, vor învăţa să citească, să fie cetăţeni adevăraţi etc. „Este ruşinos să nu invităm reprezentanţii stângii din Israel, însă dacă îi invităm – să nu fim ipocriţi –, asta înseamnă să nu-i invităm pe arabi", spunea Sartre.

Ultimele plimbări prin Ierusalim. Mai mult ocazii de a-mi lua rămas-bun decât de a vizita noi locuri. Ploile reci care cad în aversă sunt uneori atât de ciudat localizate, încât, la o distanţă nu prea mare de norul de ploaie, cerul poate fi senin. Fratele meu Sam, care vizitează Ierusalimul împreună cu soţia lui, mă uimeşte: apare pe neaşteptate la uşa mea. În Statele Unite nu s-ar întâmpla aşa ceva niciodată. Locuim la două extremităţi ale oraşului Chicago şi, pentru a lua masa împreună, stabilim ziua şi ora la telefon. Avem preocupări diferite. Aşa că au trecut vreo treizeci de ani sau mai mult de când nu ne-am mai petrecut timpul împreună, în tihnă, într-o dimineaţă oarecare. Ne amuzăm pe tăcute. Fratele meu are un zâmbet vesel şi extrem de expresiv. Ne uităm unul la altul. Cu excepţia ochilor, suntem amândoi total schimbaţi. Ochii noştri căprui dovedesc, în principal, că există ceva fără vârstă în fiecare din noi. În rest sunt zbârcituri. Şi de ce nu am zâmbi?

Vărul Nota Gordon vine de la Tel Aviv spre sfârşitul săptămânii şi atunci sunt trei chipuri înrudite în aceeaşi cameră. Tenul lui Nota este diferit de al nostru – are nuanţe de cafeniu. În plus, poartă o şapcă de tip sovietic şi are câţiva dinţi îmbrăcaţi în aur. Avem însă, evident, acelaşi fond genetic. Nota produce pulovere la Tel Aviv cu maşini de tricotat importate din Italia. Sună măreţ, dar nu e chiar aşa. Toată agoniseala lui de douăzeci şi cinci de ani a cheltuit-o pentru a cumpăra permise de emigrare pentru soţia, cei doi fii şi surorile lui. A ajuns în Israel fără nici un ban şi a împrumutat pentru a putea începe o afacere.

Un om simplu, ducând o viaţă modestă, ca toţi verii mei de la Riga. Apartamentul lui este mic şi plin de mobilă de modă veche. Verişoara noastră Liza şi soţul ei, Westreich,

au o băcănie; nu este mai mare ca o cămară, însă îi ţine în picioare zece ore pe zi. Verişoara Bella, care fusese nu ştiu ce cadru medical în Letonia, este aici casieriţă la un magazin universal. Fiul ei, inginer, lucrează în domeniul electronicii, la Sony. Bella îmi povesteşte despre una dintre verişoarele noastre care locuieşte, împreună cu soţul ei, la Geneva. În perioada în care Riga era sub ocupaţie germană, această verişoară şi sora ei lucrau ca nişte sclave într-o fabrică unde se produceau uniforme militare. Înainte ca nemţii să se retragă, au exhumat mii de corpuri din gropile comune şi le-au dat foc. Cele două fete s-au aflat printre sutele de oameni forţaţi să dezgroape cadavrele în putrefacţie şi să le arunce în flăcări. Sora mai mică s-a îmbolnăvit şi a murit.

Verii noştri europeni care au cunoscut arestul, deportarea, masacrul şi războiul sunt bucuroşi că pot duce o viaţă normală. E curios că au mai multă linişte sufletească decât rudele lor din America; se bucură de mai puţină siguranţă, dar sunt şi mai puţin arţăgoşi. Observând firea şi obiceiurile lor, mă miră efectele expectanţelor nelimitate asupra simţului realităţii pe care îl au americanii. Ceea ce văd disidenţii ruşi în democraţia capitalistă, în societatea americană este ceea ce se poate întâmpla cu natura umană când i se oferă ocazii să se dezvolte. Ei cred că, de la sfârşitul celui de-al doilea război mondial, americanii nu au vrut să audă ori să vadă ceea ce ar fi stat în calea acestor oportunităţi. După cum cred unii dintre aceşti intelectuali ruşi, lumea americană bogată, axată pe producţie, exuberantă – pentru că Henry James avea dreptate, America este mai mult o lume decât o ţară – nu a vrut decât să se bucure de propria dezvoltare şi de privilegiile dezvoltării sale. Fericită cu banii şi maşinile sale, fericită cu posibilitatea de a

călători şi de a face cumpărături, cu oportunităţile sale sexuale şi cu distracţiile, America l-a lăsat pe Stalin să pună mâna pe polonezi, pe unguri, pe români, pe cehi. Acuzaţia constă în faptul că am plătit dictaturile comuniste ca să ne lase în pace şi că facem acest lucru în continuare, sub forma concilierii pe care o numim *destindere*. Soljeniţîn acuză Occidentul că apreciază libertatea ca pe o cucerire definitivă. Drept urmare, libertatea noastră nu mai este una a eroismului şi a virtuţii, ci un lucru fragil şi înşelător, „plin de străluciri amăgitoare, de abundenţă şi deşertăciune", spune Sojeniţîn. Şi adaugă: „Aţi intrat astfel în era calculului. Nu mai sunteţi capabili să faceţi sacrificii pentru această umbră a libertăţii care a existat odinioară, faceţi numai compromisuri. Să lăsăm ca teritoriul acela să fie abandonat, spuneţi voi, atât timp cât prosperitatea continuă să existe pentru moment pe pământul pe care păşim".

Pe vremea când urmam cursuri postuniversitare în antropologie, aveam ambiţia copilărească de a face studii asupra grupurilor de eschimoşi, despre care se spunea că preferau să moară de foame decât să mănânce alimente care se găseau din abundenţă, dar care erau considerate tabu. Mă întrebam cât de mult au cedat oamenii în faţa culturii sau a preocupărilor lor de o viaţă şi în ce măsură instinctul animal de supravieţuire învinge constrângerile impuse de obiceiuri şi credinţe. M-am gândit atunci că, pentru oamenii primitivi, faptele obiective contează mai puţin. Acum nu mai sunt însă deloc sigur că minţile oamenilor civilizaţi sunt mai flexibile şi mai capabile să perceapă realitatea sau că ei au reacţii mai intense, mai inteligente în faţa ameninţării cu extincţia. Admit că, fiind american, sunt mai expus la iluzii decât verii mei. Dar israelienii, care au trecut prin atâtea nenorociri, masacre şi războaie, ştiu ei oare cum să

se salveze? Experienţa crizelor i-a învăţat ce să facă? Am citit lucrări despre Holocaust ale unor scriitori care i-au criticat foarte aspru pe evreii din Europa, susţinând că s-au condamnat singuri nerenunţând la modul lor de viaţă confortabil, la proprietăţile lor, la inerţia lor, acceptând birocraţia, şi că s-au lăsat duşi la abator fără să opună nici o rezistenţă. Nu văd nici un sens să dojenim morţii. Însă, dacă istoria este într-adevăr un coşmar, aşa cum spuneau Karl Marx şi James Joyce, este momentul ca evreii, un popor istoric, să se ridice, să se trezească din somnul istoriei. Iar liderii politici ai Israelului nu par să se fi trezit. Câteodată am impresia că există două Israeluri. Cel real este nesemnificativ din punct de vedere teritorial. Celălalt, Israelul mental, este imens, o ţară de o importanţă inestimabilă, jucând în lume un rol major, la fel de complex ca întreaga istorie – şi, probabil, la fel de profund ca şi somnul.

O plimbare cu maşina în familie. Fratele meu, soţia lui, Shimshon, unul dintre prietenii lor religioşi, filantropici, vărul Nota şi eu vizităm Cisiordania. Facem un ocol şi evităm Betleemul şi mulţimea venită aici de Crăciun. Ne îndreptăm spre Hebron. Soarele Iudeei deasupra câmpurilor brăzdate, culorile roşcate ale iernii, uşor aurii, amestecate cu lumină, şi terase de piatră albă peste tot. De multe ori dat la o parte, pământul continuă să scoată la iveală pietre; vibraţiile pământului aduc la suprafaţă şi mai multă piatră. Vechile câmpii nu sunt foarte întinse.

Muncitorii arabi din construcţii pe care îi vezi la Ierusalim provin din aceste sate. Unii din cei de stânga şi chiar vechi sionişti se plâng din cauza asta. Spun că muncitorii israelieni au clădit Israelul, însă acum arabii fac cele mai neplăcute munci şi formează o clasă exploatată. Probabil muncitorii arabi nu se consideră însă astfel. Salariile lor au crescut şi

prosperitatea de care se bucură nu are precedent. Fără îndoială, panarabismul i-a influenţat; sunt naţionalişti şi ar vota pentru autodeterminare dacă s-ar organiza alegeri pentru aşa ceva. Ei sunt însă muncitori salariaţi, nu terorişti. Cei care fac demonstraţii furibunde, care aruncă pietre, se împotrivesc ocupaţiei şi pun bombe în Ierusalim şi în alte oraşe sunt tinerii, mulţi dintre ei adolescenţi. Acestora le corespund din rândurile israelienilor militanţii din cadrul mişcării Gush Emunim – tineri hotărâţi, din motive religioase, să colonizeze Cisiordania. Unii susţin că aceasta implică o respingere a sionismului, căci pionierii sionismului erau mulţumiţi cu un cămin şi nu au încercat să redobândească Pământul Făgăduinţei. Spre deosebire de iredentiştii religioşi, ei au căutat locuri mai puţin populate în care să se stabilească şi în cele mai multe cazuri au evitat oraşele arabe. Primele kibbutzuri au fost înfiinţate pe terenuri mlăştinoase şi pe dunele de nisip. Vechile comunităţi arabe, cum ar fi Hebronul, Ierihonul şi Jeninul, se simt acum ameninţate de coloniştii evrei, hotărâţi să înfăptuiască promisiunea lui Dumnezeu. Shimshon, om de afaceri din Chicago, foarte credincios şi activ în ceea ce priveşte problemele evreieşti, ne duce la Gush Etzion şi ne arată, mândru, yeshiva, o fortăreaţă a ortodoxiei, construită de curând. În apropierea acestui loc, înainte de al doilea război mondial, o colonie evreiască a fost atacată şi distrusă complet de arabi. Urmaşii victimelor fac acum agricultură la doi paşi de aceste locuri. Oameni voinici, aspri, ei sunt, în mod sigur, înarmaţi şi nu ar fi uşor să fie alungaţi de-acolo. Noile lor clădiri din beton au un aspect sinistru, amintind de Linia Maginot. Tinerii poartă chipa, însă au o constituţie solidă şi braţe musculoase. Bărbile lor zburlite

nu sunt deloc îngrijite, ca ale rabinilor. Lăsăm în urmă aceste case ca nişte cazemate şi ne continuăm drumul spre Kiryat Arba, pentru a ni se arăta blocurile construite de israelieni – cu permisiunea guvernului, bănuiesc. Terenul pe care s-a construit este încă neamenajat; nu a fost încă pusă iarbă, nu au fost plantaţi pomi. Rufele sunt agăţate de frânghii întinse pe sub ferestre, ca în ţările mediteraneene. Pe noile alei, câte un copil pedalează pe o tricicletă. Când văd copii pe biciclete mă simt extrem de neliniştit, ştiind câtă nebunie este la doi paşi, dincolo de orizont.

În Liban, la zece minute cu avionul, bande înarmate ucid săptămânal sute de oameni. La televizor poţi vedea cum se comit crimele. Cadavrele sunt legate de barele de protecţie ale maşinilor şi târâte pe străzi. S-a zis cu Beirutul. Reporterii spun că se pare că nici creştinii, nici musulmanii nu mai ştiu cine în cine trag şi de ce.

Cu cât poziţia guvernului Rabin devine mai dificilă, cu atât coloniştii religioşi şi susţinătorii lor devin mai furioşi. Cabinetul este împărţit în două tabere şi guvernul este prea slab pentru a putea face faţă militanţilor Gush Emunim. Nu i-a putut scoate din locuri ca Sebastia şi Kadum, unde locuiesc ilegal chiar în centrul Cisiordaniei ocupate.

Imediat după ce iordanienii au fost alungaţi, în 1967, am vizitat aceste locuri cu Sydney Gruson, de la *The New York Times*. După ce au învins pe acest front, tineri soldaţi israelieni şi-au luat o scurtă permisie şi au plecat la plimbare în automobile arabe. După două zile, în drumul lor spre bătălia pentru Platoul Golan, încă mai sărbătoreau victoria. Înaintând prin Tiberiada cu turelele tancurilor deschise, ţineau în braţe manechine îmbrăcate în haine arăbeşti, cu bijuterii specifice. Sosisem cu câteva ore înaintea lor. A fost destul de

uşor. La Tel Aviv am oprit un taxi, am arătat acreditarea de ziarist şi am spus: „Du-mă în Galileea!". Taximetriştii, veterani ai războaielor din 1948 şi 1956, de-acum prea bătrâni ca să mai poată lupta, erau încântaţi să te ducă pe linia frontului ca să vadă ce se mai întâmplă acolo.

În Cisiordania am călătorit foarte bine, pentru că Gruson avea maşina lui. *The New York Times* m-a impresionat prin eficienţa organizării sale. Echipa ziarului era condusă de Gruson, care împărţea sarcinile. Noi, ceilalţi, eram amatori ocazionali, fără prea multe relaţii. Gruson este un om agreabil, un profesionist jovial. Mi-a răspuns la o notă pe care i-am trimis-o cu câteva săptămâni în urmă, la care am anexat copia unei declaraţii – plină de admiraţie, chiar de veneraţie – scrise de Anwar Sadat despre Hitler în 1953. Gruson mi-a mulţumit, spunându-mi că verifică documentul. A mai adăugat că, pe undeva prin dosarele lui, avea o fotografie cu noi doi „pe front". Pe câmpurile de lângă Ierusalim, îmi amintesc, soldaţii „înţepau" pământul în căutarea minelor de teren, marcând locurile sigure cu fâşii de pânză.

Starea de spirit a lui Jacob Leib Talmon combină înflăcărare şi, în acelaşi timp, depresie. Vorbitor plin de energie şi teatral, el aduce în conversaţie vastele sale cunoştinţe de istorie. Are un aer categoric, semănând cu un profesor. Este îmbrăcat elegant, cu cravată bine asortată – nu este genul de evreu cu păr pe piept şi cămaşa descheiată la gât. Conversaţia este serioasă – mai bine spus, „fără menajamente". El exprimă pe scurt ceea ce tot aud de câteva luni – toate suspiciunile, îndoielile şi teama. Criza este gravă. Un prieten israelian m-a avertizat de atâtea ori: „Pentru numele lui Dumnezeu, nu te lăsa ademenit de ceea

ce spun intelectualii de aici. Mai ales tu ar trebui să ştii asta foarte bine". Îmi amintesc de acest avertisment acum, însă în acelaşi timp văd cât de tulburat este profesorul, cum i se rupe inima. Vorbeşte despre istoria evreilor, istoria Europei, istoria universală, însă, în mijlocul uneia dintre frazele sale academice, se întrerupe şi spune:

— În definitiv, nu Hitler a câştigat? Măcar în ceea ce-i priveşte pe evrei? Cel puţin o treime din cele şase milioane care au murit în lagăre constituiau cea mai mare speranţă pentru un viitor Israel – sionişti, democraţi liberali, cu studii înalte, oameni realizaţi. Şi au fost exterminaţi, gazaţi şi arşi, milioane de oameni de care s-a ales praful. De „problema evreiască" însăşi s-a ales praful. Evreii din Răsărit care au venit aici sunt admirabili în felul lor, însă nu au abilităţile cerute de vremurile moderne, de care este atâta nevoie. Da, în timp ce evreii sufereau sub Hitler, conştiinţa lumii era la curent cu aceasta, dar, când evreii au murit, a murit şi această conştientizare. O, înainte de 1939, evreii din Europa Centrală şi de Est au creat o civilizaţie bogată, vitală – o cultură, o literatură, instituţii. Toate acestea au dispărut în morminte şi în cuptoare. Iar când ele au pierit, doar sinagogile mai asigurau coeziune vieţii evreilor în aceste vremuri tot mai lipsite de spiritul religios. Este unul dintre motivele care au determinat succesul clericalismului evreiesc în Israel. Politicienii noştri sunt obligaţi să facă tot posibilul pentru a ne strânge laolaltă.

Profesorul Talmon, a cărui specializare este istoria politică a Europei, abordează şi teme care nu se referă numai la Israel. Când vorbeşte de noile forme de naţionalism israelian, menţionează şi variantele franceză şi slavofilă. Naţionalismul integral, cum îl numeşte el, se reduce la un singur lucru: puterea morţilor asupra celor

vii. Se teme foarte tare de extremismul naţionalist fanatic din Israel. Discutăm despre dezbaterea privind viitoarele frontiere. Este o nebunie, spune el, să folosim argumentele vechi referitoare la iudaismul din Epoca bronzului şi să invocăm duşmănia dintre amalekiţi şi edomiţi, pentru a pretinde drepturi eterne – trecute, prezente şi viitoare – în Ţara Sfântă şi a combină viziunile eshatologice cu armele moderne. Ceea ce îl îngrijorează pe Talmon este că, în alte părţi, asemenea mişcări au fost invariabil antisemite. Naţionaliştii mistici din Israel folosesc limbajul specific războiului sfânt. Extremiştii arabi cheamă şi ei la un război sfânt, un *jihad*. Situaţia este explozivă. Supravieţuirea evreilor nu este ameninţată numai de duşmanii lor arabi, ci e subminată şi din interior, spune Talmon.

După victoria din 1967, Israelul s-a putut considera pentru scurt timp o putere militară. S-ar mai putea considera, spune Talmon într-un manuscris pe care mi l-a trimis, „una dintre puţinele ţări din istovita lume contemporană ce are o finalitate"[1] Consider această afirmaţie de o importanţă majoră. Israelienii au dus un război – şi nu echivalentul moral al războiului pe care îl căuta William James – care i-a călit. Din îngrijorarea lor faţă de declinul civilizaţiei şi din mândria lor (îngrijorare şi mândrie în egală măsură), lumea a avut ceva de învăţat. Cei ce reuşiseră să scape, şocaţi, de la Auschwitz demonstraseră că au putut să cultive pământ arid, să-l industrializeze, să construiască oraşe, să creeze o societate, să facă cercetări, să filosofeze, să scrie cărţi, să sprijine o mare tradiţie morală şi, în final, să înfiinţeze o armată formată din luptători aprigi.

Războiul din 1973 le-a zdruncinat grav încrederea. Egiptenii au traversat Canalul Suez. Deodată, prăpastia s-a

1. „Reflections of an Historian in Jerusalem", *Encounter*, mai 1976.

deschis din nou. Franţa şi Anglia au abandonat Israelul. Votul dat de grupul de state ostile Israelului de la Naţiunile Unite a renăscut sentimentul că statul evreu „nu va fi recunoscut printre celelalte naţiuni". În timp ce Israelul lupta pentru supravieţuire, în tot felul de dezbateri i se cântăreau păcatele şi în special problema palestinienilor. În acest secol zbuciumat, un mare număr de oameni au fugit din numeroase ţări. În India, în Africa, în Europa, milioane de fiinţe umane au fost puse pe fugă, strămutate, înrobite, înfierate, aruncate peste graniţă, lăsate să moară de foame, dar numai cazul palestinienilor este menţinut permanent pe agendă. Când vine vorba despre Israel, lumea se umflă de conştiinţă morală. Judecata morală, o fantomă în Europa, devine un uriaş puternic când sunt menţionaţi palestinienii şi Israelul. Oare din cauză că Israelul şi-a asumat responsabilităţile unei democraţii liberale? Sau din alte motive? Ceea ce este Elveţia pentru vacanţele de iarnă şi coasta dalmată pentru turişti vara, Israelul şi palestinienii sunt pentru nevoia Occidentului de dreptate – un fel de staţiune pentru dezbaterile morale.

Dreptul Israelului de a exista, spune Talmon, trebuie câştigat prin eforturi deosebite, „printr-o răscumpărare specială a greşelilor, fiind mai buni decât alţii". Acesta este cel mai persistent supliciu şi paradox al Israelului. „Cerem mai mult de la acest stat", spune Sartre. Însă, având în vedere că suveranitatea Israelului este pusă sub semnul întrebării şi opinia publică mondială nu este dispusă să accepte că aceasta este într-adevăr o ţară ca oricare alta, a-i cere mai mult e o crudă absurditate. În opinia lui Talmon, Israelul devine un „stat-ghetou". De la un „stat-ghetou" trebuie să se ceară mai mult? Nu va fi uşor de găsit sursa acestui urât paradox. Este posibil ca înseşi tradiţiile morale ale evreilor

să aibă legătură cu acesta. În plus, numeroşi radicali europeni au suspendat, mi se pare mie, aşteptările morale, preferând să facă profeţia că istoria, ea însăşi un fel de motor moral, va dezvolta societăţi drepte prin intermediul luptei de clasă şi al revoluţiei. Ei nu cer ca ţăranul african sau felahul analfabet să fie un om moral potrivit standardelor noastre (potrivit standardelor noastre din trecut, mai exact). Dar unii par să creadă că evreii, supuşi la suferinţe teribile, au obligaţia de a purta pe umeri povara morală de care toţi ceilalţi s-au scuturat.

Astfel, după aceea, spune Talmon, Israelul, care, pentru puţin timp, după 1967, a fost o ţară atât de mândră şi încrezătoare, a fost transformat peste noapte într-un cerşetor, în timp ce duşmanii săi de moarte, cu petrodolarii lor, au devenit cei mai puternici bancheri şi investitori din lume. Ambasadorii unor ţări respectabile se umilesc în faţa prinţilor petrolului. Oameni de afaceri americani, englezi şi francezi exercită presiuni ca să le vândă computere, reactoare nucleare, rachete, avioane şi întregi sisteme industriale. Deocamdată, doar Statele Unite îşi pot permite să sprijine Israelul. Distinsul profesor Talmon, extenuat, încercând să filtreze acest flux de cauze şi efecte prin mintea sa de om învăţat, îi menţionează la un moment dat pe haşmonei şi pe romani, iar apoi pe Marx şi Lenin sau pe Charles Maurras, Auguste-Maurice Barrès şi Biserica Catolică. Ar fi mai simplu pentru el dacă nu s-ar gândi la atâtea lucruri? Deşi el este sursa acestor gânduri fugare, pare uneori să fie chiar ţinta lor.

Spre sfârşitul conversaţiei noastre, profesorul Talmon vorbeşte despre Israel şi evreii din celelalte ţări ale lumii. Soarta evreilor din Israel şi cea a evreilor din diaspora sunt

atât de strâns legate, spune el, încât distrugerea Israelului ar atrage după sine încetarea „existenţei organizaţiilor evreieşti din întreaga lume şi o catastrofă care i-ar putea afecta şi pe evreii din Statele Unite".

O ultimă şedinţă cu maseurul Moshe. Scurtele sale prelegeri despre anatomie îmi vor lipsi – nu pentru că oferă informaţii noi (el se tot repetă), ci pentru că îmi place acest om între două vârste, cu o comportare copilăroasă şi inocentă, ca şi atitudinea sa profetică faţă de acel templu care este corpul omenesc. Îşi deschide geanta şi scoate sticlele cu uleiuri, moaie prosoape în apă fierbinte, ca să mi le pună apoi pe spate, îmi aşază o pernă sub glezne şi, în timp ce mă masează, îmi explică tehnicile pe care le foloseşte, dezvăluindu-mi misterioasele relaţii dintre muşchi şi organe. Totul este grozav de actual, de ştiinţific, de minunat; în acelaşi timp, este străvechi, esculapian. Când mă întreabă despre maseurii din literatură, îmi vine în minte doar orbul din romanul lui Rayner Heppenstall *The Blaze of Noon*. Şi un altul de care îmi amintesc vag dintr-un roman japonez. Să fie oare din *Diary of a Mad Old Man* de Junichiro Tanizaki? Acest autor a descris în opera sa unii dintre cei mai extraordinari ipohondri din literatură. Îţi rămâne în minte imaginea abjectului şi perversului crai bătrân, pe jumătate halucinat; vicleana sa noră, de care este îndrăgostit nebuneşte, îl stoarce de bani. Avea o infirmieră – era însă şi un maseur? Nu, maseurul la care mă gândesc apare în *A Blind Man's Tale* a lui Tanizaki. Însă îi descriu lui Moshe masajul japonez. Nu trebuie să te dezbraci; tratamentul se face prin haine.

— Inteligent, spune Moshe. Hainele împiedică fricţiunea.

Nu a auzit niciodată despre cartea lui Heppenstall şi îşi notează titlul. Îmi vorbeşte despre viitorul masajului în această ţară – masajul ca o carieră pentru tinerii israelieni. Îmi povesteşte despre un tânăr ce era atras de această meserie. Tatăl băiatului a intrat ca o furtună în baia publică unde lucrează Moshe.

— M-a ocărât, spune Moshe. Însă l-am potolit. L-am convins că aceasta este o artă şi o adevărată vocaţie. A început să se dumirească.

În cele din urmă, Moshe îşi îmbracă paltonul şi spune:

— Mă tem că trebuie să ne despărţim.

Luăm câteva înghiţituri de ţuică românească naturală. La Ierusalim poţi cumpăra ţuică veritabilă. De la un negustor armean de dincolo de vale poţi cumpăra vodcă poloneză aromată sau Stolichnaya. Dar aici nu poţi obţine nimic comparabil cu ţuica aceea curată din Carpaţi. Împart această chintesenţă de prune cu Moshe deoarece regret că trebuie să plece. Mă întreb prin ce farmec rămâne entuziast un om ajuns la vârsta mijlocie. Părul se răreşte, dar sentimentele rămân proaspete. Speră să nu uit să exersez trasarea cu capul a cifrelor de la unu la nouă. Nimic nu este mai bun pentru un gât înţepenit. Dacă va auzi de vreun maseur bun la Chicago, îmi va comunica numele lui.

Spre sfârşitul după-amiezii scoatem tot vinul, coniacul, rachiul, măslinele, nucile, brânzeturile, cârnăciorii şi biscuiţii. Oaspeţii care pleacă organizează uneori câte o mică petrecere de rămas-bun. Aşa au făcut Isaac Stern şi soţia sa, iar înaintea lor Alexander Schneider. Nimic asemănător cu cocteilurile organizate de americani, unde invitaţii stau de vorbă în picioare, câte doi, încercând să se audă

între ei în mijlocul zumzetului. M-am gândit adesea că vreun producător de aparate auditive ar putea face avere vânzând dispozitive de comunicare individuale pentru cocteiluri şi dineuri. Aici toată lumea stă jos când mănâncă şi bea şi, în general, toată lumea participă la aceeaşi discuţie. Colegii matematicieni ai Alexandrei au venit cu soţiile lor; vine Dennis Silk şi facem schimb de cadouri – îmi dăruieşte exemplarul lui din *Joseph Karo* a profesorului Werblowsky, o carte pe care mi-o doream mult; el primeşte impermeabilul meu cu două feţe, cumpărat de la Milano, pentru că ştiu că îi place. Îşi face apariţia şi Peter Halban, care conduce Mishkenot, precum şi Hannah, Ariane şi Anny, care lucrează acolo; vin şi David şi Shula Shahar. Walter Hasenklever, reîntors din Orientul Îndepărtat, este şi el aici; şi soţii Daleski, prietenii noştri; şi domnul şi doamna Teddy Kollek. Meticulosului Kollek nu îi scapă nimic: am fost oaspeţii lui, acum plecăm, iar el a venit pentru a-şi lua rămas-bun. Pentru a mai atenua din tristeţea acestei ocazii, mâncăm tot ce se vede şi golim sticlele.

În timpul nopţii mai mult se oftează decât se doarme. Mă gândesc: cum va fi când nu-i vom mai vedea pe John Auerbach şi pe Nola, prietenii mei dragi din kibbutzul Sdot Yam, în Cesareea? Taxiul vine înainte să se crape de ziuă şi ne trezim, încă mâhniţi că trebuie să plecăm, pentru a termina de făcut bagajele. Nu am învăţat niciodată cum să aprindem cuptorul şi ne încălzim chiflele tot deasupra prăjitorului de pâine, adesea arzându-le. Alexandra deschide uşa să mai privească o dată Muntele Sion. La etaj se iveşte o problemă. Dorind să se facă utilă, conducerea hotelului a telefonat de două ori pentru a comanda un taxi şi au venit două. Îmi cer scuze inutil. Calmi, cei doi şoferi

pun la cale un aranjament. Unul dintre ei, om de treabă, ne urează drum bun şi pleacă.

Cum pornim spre aeroportul Ben-Gurion, un uriaş nor de fum ţâşneşte din motorul vechiului Mercedes. Alexandra spune cu seninătate:

— O să pierdem avionul.

Nu aş fi putut suporta să mă întorc la sticlele goale, la farfuriile şi hârtiile îngrămădite pe toate mesele. Însă şoferul ştie exact ce să facă sub capotă. Nu se discută deloc. El meştereşte ceva cu o sârmă. Porneşte. În cinci minute suntem în afara oraşului şi coborâm în viteză coasta muntelui.

În avioanele care circulă sâmbăta nu se află hasidimi. Servim cafeaua deasupra Mediteranei. Plutim peste ceea ce ştim că este frumos – frumuseţe deasupra noastră şi sub noi, un albastru mai închis şi unul mai deschis – fără să simţim nici viteză, nici mişcare. Suntem suspendaţi şi auzim în avion de toate şi primim băuturi una după alta. Bem cu paiul suc de portocale dintr-o cutie de carton în timp ce trecem pe deasupra Ciprului – sau e Creta? N-a menţionat oare pilotul şi Adriatica? Apar apoi vârfurile Alpilor, cu zăpezile lor şi norii cumulus. Unii dintre pasageri îşi descarcă bliţurile. Îmi amintesc cum Ruskin tuna şi fulgera împotriva noului soi de cetăţeni şi turişti. „V-aţi bătut joc de artă... V-aţi bătut joc de natură; adică toate senzaţiile profunde şi sacre ale peisajului natural... Aţi făcut un pod de cale ferată peste cascada Schaffhausen... Nu există vale liniştită în Anglia pe care să nu o fi umplut cu vacarmul şantierelor..."

Norii nu mai sunt cumulus aurii, ci se întind cenuşii sub noi, ca lâna, între albastrul intens care se întinde înspre nord şi pământul îngheţat. Trecem prin acest văl gri şi iată

hibernala Anglie, de-un verde-închis, ca un parc. Şi aerul sinistru al Londrei, o bună terapie pentru spiritele tulburate. Mergem la Hotelul Durrant, pe George Street.

Pe George Street, priveliştea Muntelui Sion este înlocuită de zidurile şi ferestrele victoriene ale muzeului de peste drum. Putem vedea, pe o stradă laterală, locul în care căpitanul Frederick Marryat, autorul cărţii *Mr. Midshipman Easy*, şi-a scris romanele. Pentru a ne întrema după călătorie, avem sticla noastră cu ţuică, pe jumătate plină – bună împotriva stărilor nervoase şi pentru alungat regretele. Am adus-o împachetată bine într-o sacoşă de pânză.

Apoi ieşim în oraş. Pe Oxford Street, marea aglomeraţie de sâmbătă. Este aproape la fel de posibil ca bombele teroriştilor să explodeze aici ca şi pe strada Jaffa. Alexandra vrea o carte de matematică, aşa că luăm autobuzul spre librăria Foyle's, pe Charing Cross Road. Groaznic cu cărţile astea! Însă tot mai cumpăr câteva, pentru a le adăuga colecţiei mele despre Orientul Mijlociu din bibliotecă. Cu pachetele în mână, o luăm agale spre Piccadilly şi spre cinematografe – dacă se poate spune că mergi agale pe frigul ăsta. Un artist de stradă, vopsit ca un clovn, dansează pe muzica ce se aude din două boxe, făcând jonglerii cu pălăria. Nu reuşeşte să-i facă pe trecători, care, în mare parte, nu par a fi englezi (asiatici, din Indiile de Vest, spanioli), decât să-şi încetinească pasul, fără să le reţină atenţia. Ne uităm pe afişe, căutând ceva care ar putea să ne placă. Este prea frig ca să ne plimbăm şi prea devreme pentru cină.

Alegem un film de Tom Stoppard; e îngrozitor. De fapt, nu am vrut decât să intrăm undeva pentru a scăpa de frigul de pe stradă, să mâncăm ciocolată pe întuneric şi să privim

lucruri inofensive care se mişcă pe ecran, revenindu-ne puţin după diferenţa de fus orar. În alte circumstanţe, poate nu mi-ar fi păsat atât de mult că filmul e prost. Dar, după trei luni petrecute în atmosfera serioasă a Ierusalimului, nu suntem pregătiţi să acceptăm în capetele noastre ceva atât de slab. Este un şoc cultural. Lipsa de valoare a filmului este ca un duş rece – paralizantă. Mă face să înţeleg rapidul eşec al oricărui tip de revoluţie – egalitaristă, sexuală, estetică. Nu au durat prea mult, nu-i aşa? Au fost serioase, au fost necesare, însă au fost aduse foarte repede la nivel de cârciumă. Marele duşman al idealurilor progresiste nu este *establishment*-ul, ci obtuzitatea fără limite a celor care le adoptă.

Viaţa în Israel nu e de invidiat – totuşi, are un scop clar. Oamenii luptă pentru societatea pe care au creat-o, pentru viaţă şi onoare. Israelul este o ţară prea mică, un caz prea special pentru a putea fi pus în aceeaşi oală cu democraţiile occidentale sau în contrast cu ele. Şi în Israel este haos, cu o rată a criminalităţii în creştere, un guvern slab şi partide politice trăgând fiecare în altă direcţie. Războaiele, îţi vor spune uneori israelienii, i-au ţinut departe de lenevia şi corupţia levantine, însă legătura naţiunilor democrate cu civilizaţia care le-a format este din ce în ce mai slabă şi mai ciudată. Ele par să fi uitat ce au de făcut. Par să facă experimente ori să se joace cu libertăţile lor, pregătindu-se, fără să-şi dea seama, pentru totalitarism sau poate chiar dorindu-l, fără a fi pe deplin conştiente de aceasta. În lucrarea sa *Capitalism, Socialism and Democracy*, Joseph A. Schumpeter este conştient de faptul că în ţările capitaliste predomină ostilitatea faţă de capitalism. A-l condamna şi a declara aversiunea faţă de el au devenit „aproape o regulă

de etichetă într-o discuţie", spune el. Cei care cunosc regimurile totalitare se întreabă când va recunoaşte liberalismul occidental că este un pericol – dacă o va face vreodată. Este ceea ce Soljeniţîn consideră a fi criza spirituală a Occidentului. El spune: „Aveţi senzaţia că democraţiile pot supravieţui, dar nu sunteţi siguri. Democraţiile sunt insule pierdute în uriaşul fluviu al istoriei. Nivelul apei nu încetează să crească".

La Londra îi vizităm pe Elie Kedourie şi pe soţia sa, Sylvia Haim, renumit specialist în cultura arabă – o femeie plăcută, cu părul negru şi faţa rotundă. Ne aduce ceai şi prăjituri, intrând şi ea în discuţie. Kedourie este înalt, uşor adus de spate, cu părul tuns scurt. Am citit două dintre cărţile sale, *The Chatham House Version* şi *Arabic Political Memoirs*, şi sunt profund impresionat. Scrie fără părtinire sau înfloriturі retorice, fiind un maestru în tratarea subiectelor sale complicate şi adesea sângeroase. L-am auzit odată pe prietenul meu Edward Shils spunând că viaţa intelectuală este cel mai fascinant mod de a trăi de care poate avea parte o fiinţă umană; mă gândesc la asta când am în vedere ceea ce face un om precum Kedourie şi mă întreb dacă aş putea suporta tensiunea şi pericolele pe care le presupune cariera lui – mă refer la pericolul emoţional şi responsabilităţile mentale. Când Kedourie examinează noul naţionalism din Lumea a Treia sau din ţările în curs de dezvoltare din Asia şi Africa, vede altceva decât pagubele produse de imperialismul occidental, aşa cum le-au descris Hobson, Lenin, Toynbee, Sartre şi discipolii lor. Într-un lung eseu, Kedourie a scris: „Se aduc acuzaţii privind exploatarea economică, iar tirania

şi aroganţa europenilor sunt aspru criticate. Totuşi, este un fapt simplu şi evident că aceste regiuni, despre care se spune că suferă azi din cauza imperialismului, nu au cunoscut decât dominaţia străină în cea mai mare parte a istoriei lor şi că, până la venirea puterilor occidentale, experienţa lor în ceea ce priveşte guvernarea s-a limitat la insolenţă şi lăcomia unei conduceri arbitrare necontrolate. De aceea, nu din aceste motive trebuie culpabilizată influenţa Occidentului în Asia şi Africa. Este adevărat că Occidentul a adus în Est un blestem – şi în aceasta constă tragedia –, dar neintenţionat; este adevărat că acest blestem a fost considerat – şi continuă să fie considerat încă de mulţi – un dar preţios, cel mai preţios pe care Occidentul îl putea oferi Estului pentru ispăşirea presupuselor sale păcate; iar blestemul este tot atât de vătămător în Vest ca şi în Est. O spuzeală, o maladie, o infecţie răspândindu-se din Europa Occidentală prin Balcani, Imperiul Otoman, India, Extremul Orient şi Africa, subminând structura unei societăţi stabile lăsând-o slăbită şi fără apărare în faţa unor aventurieri ignoranţi şi lipsiţi de scrupule, gata să comită alte orori şi atrocităţi: în aceşti termeni trebuie descris ceea ce a făcut Occidentul restului lumii, fără să vrea şi fără să ştie, însă în majoritatea cazurilor cu cele mai bune intenţii şi prin exemplul prestigiului şi prosperităţii lui"[1]. Teoria politică a constituit exportul cel mai devastator al Occidentului: constituţii şi partide politice de tip occidental, conceptul de *luptă de clasă*, planuri de reorganizare a societăţii după model occidental. Unde au dus toate acestea? Kedourie descrie astfel atitudinile care s-au dezvoltat: „Resentiment

1. *Nationalism in Asia and Africa*, New York, 1970.

şi intoleranţă, decăderea din punct de vedere moral a celor bogaţi şi moralitatea celor săraci, vinovăţia Europei şi inocenţa Asiei şi Africii, salvarea prin violenţă, aşteptata domnie a iubirii universale: acestea sunt elementele gândirii sultanului Galiev şi a lui Li Tachao, a lui Ikki Kita, Michel Aflaq şi Frantz Fanon. Această teorie este acum cea mai populară şi mai influentă în Asia şi Africa. Este cel mai recent dar pe care Europa l-a făcut lumii. Aşa cum observa Karl Marx, însăşi teoria devine o forţă materială atunci când cucereşte masele; iar cu tiparul, cu radioul, cu televiziunea – celelalte daruri ale Europei – este uşor acum pentru teorie, pentru orice teorie, să pună stăpânire pe mase".

În salonul lui Kedourie, vorbim mai întâi despre conflictul israeliano-arab. În lumea arabă, spune Kedourie, puterea este acum în mâinile prinţilor petrolului din Peninsula Arabică, iar aceştia sunt nişte musulmani zeloşi, a căror gândire a fost foarte puţin influenţată de ideile occidentale şi care sunt cei mai ataşaţi vederilor tradiţionale referitor la locul celor care nu sunt musulmani în societatea islamică. Aceşti fundamentalişti ar fi ultimii care să recunoască un stat evreu suveran pe ceea ce ei consideră a fi un teritoriu musulman. Occidentul nu înţelege lumea arabă; nici Israelul, spune Kedourie. Ne arată o broşură din Egipt care conţine în cea mai mare parte citate din Coran. Tema principală o constituie războiul sfânt. Le-a fost distribuită ofiţerilor şi soldaţilor înainte de izbucnirea războiului din octombrie. În introducerea acestei broşuri, generalul-locotenent Sa'ad Shazli, pe atunci şeful Marelui Stat-Major egiptean, spune: „Copiii mei, ofiţeri şi soldaţi! Evreii au depăşit limitele nedreptăţii şi ale îngâmfării. Iar noi, fiii Egiptului, suntem hotărâţi să-i punem cu botul pe labe şi să le descoperim

poziţiile, să-i ucidem şi să-i distrugem, pentru a spăla ruşinea înfrângerii din 1967 şi a ne recăpăta onoarea şi mândria. Omorâţi-i oriunde îi găsiţi şi aveţi grijă să nu vă amăgească, pentru că evreii sunt un popor perfid. S-ar putea să simuleze capitularea pentru a putea să-şi refacă forţele şi să vă ucidă în mod mârşav. Ucideţi-i şi nu vă lăsaţi cuprinşi de compătimire şi milă faţă de ei!".

Felahul, susţinea Sartre, era lipsit de avantajele şi drepturile cetăţeneşti, pentru că era analfabet. Pentru cei care nu ştiau să citească, în 1967 se distribuiau reviste cu benzi desenate cât se poate de explicite. Am găsit câteva exemplare în Deşertul Sinai. Conţineau caricaturi antisemite de genul celor naziste. Am crezut că dispăruseră odată cu Julius Streicher şi *Der Stürmer** Însă nimic nu dispare pentru mult timp. *Protocoalele Înţelepţilor Sionului* sunt distribuite în ţările arabe într-un nou tiraj, foarte mare, plătit în petrodolari. În anii '30, naziştii au câştigat un sprijin considerabil în Orientul Mijlociu, iar mai înainte, francezii care s-au manifestat împotriva lui Dreyfus răspândiseră antisemitismul în Siria şi Liban, unde cultura franceză era apreciată.

Îl întreb pe Kedourie dacă există intelectuali arabi care se disociază într-o oarecare măsură de patriotismul religios tradiţional. Este inutil să le aplici unităţile de măsură şi aspiraţiile noastre occidentale intelectualilor arabi, răspunde el. Un alt arabist, Bernard Lewis, îmi va spune ceva mai târziu că intelectualii arabi care vorbesc cel mai liber sunt chiar cei din Israel – Ierusalimul de Est şi Cisiordania ocupată de Israel.

---

* Ziar oficios nazist (n.tr.).

Când îi relatez lui Kedourie convorbirea mea cu Rabin, el este de acord cu prim-ministrul asupra ideii că nu ar avea nici un rost să li se cedeze teritorii arabilor. Ei nu vor decât alungarea evreilor. Nu acceptă însă opinia lui Rabin potrivit căreia modernizarea va duce în cele din urmă la atenuarea conflictului. Modernizarea ar face statele arabe să se simtă puternice, iar sentimentul că puterea lor a crescut considerabil le-ar putea diminua dorinţa de a soluţiona conflictul. Procesul de modernizare produce şi el încordare şi tensiuni în societate şi în sistemul ei politic. Tulburările declanşate ca urmare a modernizării nu au făcut ca relaţiile statelor arabe cu Israelul să fie mai bune. Evident, puterea petrolului din statele arabe va scădea odată cu dezvoltarea altor surse de energie. Miliardarii petrolului fac achiziţii industriale sofisticate, însă nu au instruire, calificare şi simţ de organizare. În Algeria, de exemplu, un guvern al gherilelor antifranceze, acum extrem de bogat şi fără a fi nevoit să răspundă în faţa electoratului ori să ia în considerare condiţiile pieţei mondiale, s-a implicat în industria oţelului, însă până în prezent rezultatele sunt nesemnificative.

În ceea ce priveşte obiectivele Rusiei, după părerea lui Kedourie, distrugerea Israelului nu se înscrie printre acestea ; dar, pentru a împiedica Statele Unite să-şi extindă controlul în Orientul Mijlociu, ruşii şi-ar putea lăsa clienţii înarmaţi să meargă prea departe. Ce se întâmplă când arme sofisticate le sunt furnizate unor oameni cărora le place războiul se poate vedea în Liban, unde sute de fiinţe umane sunt ucise în fiecare săptămână în lupte de stradă imposibil de înţeles. Poate că ruşii au avut intenţia de a crea în Liban nişte unităţi „antiimperialiste", însă armele lor au fost folosite pentru a-i ataca pe creştini. Ferocitatea şi

setea de a ucide nu pot fi controlate prea uşor prin strategii politice.

Ar fi în interesul Israelului să trateze cu statele arabe în mod separat, spune Kedourie. Coaliţiile sunt uneori, în mod fatal, stânjenitoare în negocieri. Deosebirile de păreri care au existat în cadrul coaliţiei germano-austro-ungare în timpul primului război mondial au afectat eforturile pentru pace. În această privinţă, naţiunile arabe sunt şi mai dificile. O superputere ar putea, dacă ar dori, să simplifice negocierile. Însă ruşii nu par să dorească pacea şi soluţionările paşnice. În ceea ce-i priveşte pe americani, ar fi greu de făcut o prezentare coerentă a politicii lor.

Când evreii au hotărât ca prin sionism să „acţioneze politic", nu ştiau în ce se bagă. La problemele lor istorice s-au adăugat necazurile unui stat mic confruntat cu furtunile unei ostilităţi sălbatice.

Kedourie nu face afirmaţii negândite. Ideile sale emană dintr-o judecată profundă. Şi nu este optimist.

Aşadar, cam asta aduc cu mine la Chicago la întoarcere.

Marele Chicago, cu iernile sale gri – un peisaj cenuşiu, cu umbre negre. În timpul iernii capătă un aspect oarecum mineral. După atâţia ani, nu pot crede că acest fenomen are la bază cauze exclusiv naturale, ci bănuiesc întotdeauna prezenţa unei forţe sinistre, ale cărei materiale sunt străzile, casele, clădirile, scheletele metalice goale, pietrişul, vântul – un vrăjitor care crede că oricine trebuie să considere oraşul ceva material, practic, aglomerat. Însă această forţă cumplită este şi un actor, un personaj absurd, ironic, ceea ce dă culoare „realismului" oraşului; el îşi ascunde

fanteziile cele mai întunecate sub masca materialităţii, în clădiri, pavaj, canalizare, tehnică, finanţe, electronică.

Ne îngrămădim bagajele în partea din faţă a unui taxi şi plecăm. Se aude ţăcănitul aparatului de taxat. Ziarele vorbesc despre o nouă înşelătorie în Chicago: şoferii de taxi desigilează aparatele şi umblă la ele. Te obişnuieşti şi cu asemenea practici. Nu eşti înşelat (chestiune de onoare!) şi mergi mai departe. A te opune înseamnă pierdere de timp şi nervi de pomană. Mai rea decât înşelătoria propriu-zisă este puternica duhoare din maşină, un amestec de transpiraţie şi mirodenii orientale. Deschidem geamurile. Iată-ne acasă – trecem prin suburbii. Cine ştie câte case din cărămidă există în Chicago – un număr astronomic. Probabil că sunt făcute după acelaşi tipar: atâta ciment, atâtea cărămizi, o cameră de zi, o sufragerie, două dormitoare, bucătărie, verandă, o curte în spate şi un garaj. La subsol, o cameră de lucru sau de joacă. Podeaua camerelor, acoperită complet cu covoare, draperiile şi jaluzelele, congelatorul, televizorul, maşina de spălat rufe, şemineul fără coş – banalitate, uniformitate, legături de familie, griji legate de bani, teama de delincvenţi, acceptarea rutinei. Mergem vreo douăzeci de minute prin aceste cartiere de case fără să spunem nimic, nu este nevoie să mai spun ce gândim: ceea ce vedem vorbeşte de la sine. De-a lungul lacului se întinde celălalt Chicago, blocurile uriaşe, cu multe etaje, orientate spre apă. Acum cenuşiu, lacul va deveni albastru când va ieşi soarele.

Şi aici totul este la fel – aceleaşi condiţii, aceleaşi probleme şi provocări ca înainte, aceleaşi covoare, cărţi, piese de mobilier. Dimineaţa, în timp ce apa din ibric fierbe, deschizi radioul şi auzi aceleaşi programe, ştiri, reclame. Talman Federal Savings & Loan, pentru a-şi mulţumi

clienţii cehi şi slovaci, pare să prefere Smetana şi Dvořak; asculţi „Vltava" şi „Dansurile slave" mai des decât ţi-ar plăcea. Auzi, de asemenea, ceea ce toţi crainicii numesc „programe culturale" sponsorizate de magazine de vinuri şi brânzeturi, de aparatură electronică şi de restaurante cu specific care oferă „prânzuri continentale" la „Chicagoland". Mereu „Chicagoland", un loc fermecat, precum Ţara Minunilor a lui Alice sau Ţara Nimănui din poveste; deşi seamănă uneori cu no-man's-land a infanteriştilor din armata americană. Colonelul McCormick este cel care i-a dat oraşului această nuanţă de poezie. El a avut multe idei bune. Dacă te uiţi cu atenţie la faţada celebrului Tribune Tower, descoperi că ea conţine fragmente din Acropole, din piramide, din Marele Zid Chinezesc, din Colosseumul roman, precum şi din catedrale şi palate faimoase: turnul colonelului le înglobează, le absoarbe şi le transcende pe toate.

Aşadar, pârâiturile radioului cu reclame la raţa Pekin şi mâncărurile franţuzeşti *fondues*, denumirile vinurilor, împreună cu ştiri despre dezastre şi fapte revoltătoare peste tot în lume. Şi aici, exact cum le-am lăsat, sunt cărţi, ziare şi discuri, teancuri de scrisori, colete, reviste şi manuscrise. Imposibil să ţii pasul cu corespondenţa. Oscar Wilde spunea că a cunoscut un tânăr promiţător care s-a distrus din cauza viciului de a răspunde la scrisori. Imposibil să o scoţi la capăt cu acest morman de hârtii, plus cele două sau trei cărţi pe care le primeşti zilnic. La universitate, predau împreună cu David Grene un curs despre nuvelele mai lungi sau microromanele lui Tolstoi: *Stăpân şi slugă*, *Hagi Murad*, *Moartea lui Ivan Ilici*, *Părintele Serghei*. Sunt obligat, slavă Domnului, să citesc mai întâi aceste capodopere. Şi *Odiseea*, pentru că Grene m-a rugat adesea să predăm Homer în limba greacă. Iau parte la două seminarii,

poticnindu-mă în spatele unor studenţi talentaţi. Facem Cartea a cincea. Ulise o părăseşte pe Calipso, plecând cu pluta pe care şi-a construit-o pe „marea cea sfântă". Poseidon, văzându-l, agită apele cu tridentul său, provocând o furtună îngrozitoare; Ino, cea cu glezne subţiri, vine în ajutorul lui Ulise, care este disperat, dându-i vălul ei şi spunându-i să înoate prin furtună. Ce poate fi mai frumos, mai emoţionant decât aceasta – Ulise rugându-se epuizat zeului apelor, care slăbeşte curenţii şi îl lasă să ajungă la mal. Şi astfel, Ulise ajunge la mal, cu palmele sfâşiate. Respiră din nou şi în inimă îi revine un pic de căldură.

Dar nu îi pot face loc lui Homer printre preocupările mele legate de Israel. Citesc din nou *Odiseea* în traducerea lui Samuel Butler, pe care o cunosc cel mai bine, şi apoi admirabila traducere a lui T.E. Lawrence, care mă trimite înapoi în Orientul Mijlociu, pentru că am citit recent eseul lui Elie Kedourie despre cucerirea Damascului din 1918 şi despre rolul jucat de Lawrence în acest eveniment. Mi-a plăcut totdeauna *The Mint* cel mai mult dintre cărţile lui Lawrence, nepunând niciodată la îndoială sinceritatea; este opera unui om care se destăinuie. Pe cel care a scris *Seven Pillars* l-am suspectat întotdeauna că s-a ascuns în spatele unor amănunte inutile, combinând episoadele romantice cu politica, comportându-se teatral. Potrivit lui Kedourie, relatarea lui Lawrence privind cucerirea Damascului este pur şi simplu falsă. El vorbeşte despre *Seven Pillars* ca despre „o lucrare în care domină ranchiuna şi resentimentul... fiind ancorată în lumea practică din care autorul a proclamat fără încetare că vrea să evadeze". Cuvântul *practică* înseamnă aici conspiraţie sau uneltire. Kedourie crede că lucrarea este „impregnată cu acea calitate demonică evidentă în cariera făcută de Lawrence în război şi în politică".

Seven Pillars a exercitat o influenţă hipnotică asupra multor cititori, o „puternică fascinaţie". Aceasta se poate vedea în ilustraţiile semnate de Eric Kennington, „figuri de eroi şi paladini, modele de loialitate şi purtare cavalerească... Însă, când comparăm ceea ce erau aceşti oameni în realitate, unii mediocri, alţii ipocriţi, cei mai mulţi nişte oarecare, cu fiinţele superioare create de Kennington, suntem cuprinşi de dezgust, ca şi cum ai avea în faţă o înşelătorie pe care artistul nu prea o practică, dar, ca un medium şi în funcţie de sensibilitatea sa, i s-a cerut de către un spirit puternic, dar impur să practice acest lucru". Ce l-a determinat pe Kedourie să-l numească pe Lawrence „spirit impur"? El îl citează chiar pe Lawrence, care spunea în comentariile sale la modul în care Robert Graves îi prezenta aventurile din lumea arabă, că el, Lawrence, „a atins un subiect periculos" când a scris capitolul despre Damasc „şi cel care face ca mine o încurcă, dacă nu este atent. În această privinţă, *Seven Pillars* este plină de jumătăţi de adevăruri". Nu şerifii* au cucerit Damascul. Documentele şi jurnalele australiene referitoare la război aduc numeroase dovezi că „trupe ale Diviziei călare australiene au intrat în Damasc în noaptea de 30 septembrie". Autorul unei telegrame expediate de la Cairo pe 8 octombrie, publicată în ziarul londonez *Times* la 17 octombrie 1918, susţine că primele trupe care au intrat în Damasc au fost arabe. Kedourie spune că „aceasta a fost scrisă, cel mai probabil, de Lawrence" şi „se simte o fărâmă din obişnuita lui extravaganţă ieftină atunci când îl descrie pe fostul oficial otoman incompetent care, pentru câteva zile, a fost şeful administraţiei şerifiene din Damasc, «cel mai important urmaş al lui Saladin»". Lawrence lasă

* *Şerif* – prinţ arab socotit urmaş al lui Mahomed (n.tr.).

impresia „că Damascul a fost o cucerire arabă – a fost a lui Lawrence". De fapt, se pare că generalul E.H.H. Allenby, din raţiuni politice, le-a permis şerifilor să apară în postura de cuceritori ai Damascului. „Urmaşul lui Saladin" a deschis închisorile, eliberând vreo patru mii de deţinuţi, printre care criminali, tâlhari, toxicomani şi falsificatori. Ei au început să jefuiască şi să ucidă. A trebuit ca generalul australian H.G. Chauvel să intre cu trupele în Damasc pentru a reprima aceste elemente. Scopul trimiterii trupelor arabe în Damasc era de a preveni pretenţiile francezilor asupra Siriei. „Capturarea" Damascului de către Lawrence şi Faisal este aşadar o invenţie – o poveste hollywoodiană pentru care Lawrence a scris scenariul. El este unul dintre acei făuritori de legende romantici, foarte talentaţi, care au creat pentru noi „mitul arab"; este unul dintre cei dintâi care au conturat naţionalismul arab.

Kedourie nu este mai blând nici cu alte forme de naţionalism. El nu are cuvinte prea frumoase de spus nici despre sionism. Îi acuză pe sionişti că ar inocula „folclor naţional" în iudaism.

La Stanford, unde stăm câteva zile, schimbând gheaţa cenuşiului Chicagoland cu verdele liniştitului oraş de pensionari, îl întâlnesc pe profesorul Yehoshafat Harkabi (cred că este unul şi acelaşi cu generalul Harkabi), a cărui specializare este conflictul arabo-israelian. Profesorul Harkabi, care a absolvit, la Universitatea Ebraică, filosofia şi literatura arabă, a urmat şi o carieră militară. Din 1955 până în 1959 a fost şeful serviciilor secrete ale forţelor de apărare ale Israelului. La Palo Alto este cercetător ştiinţific. Pe faţa profesorului se vede că şi-a petrecut viaţa mai mult în soare decât în biblioteci. Ochii îi sunt mai deschişi la

culoare decât tenul – o privire luminoasă, cenuşie; părul îi încărunţeşte; buzele lui au o formă plăcută. Are farmecul unui om hotărât şi împovărat de probleme. Un vechi prieten al meu, doctorul radiolog Henry Kaplan, care conduce noul laborator de cercetări oncologice de la Stanford, ne-a invitat pe amândoi să luăm prânzul cu el la clubul facultăţii. Ni se servesc antricoate de vită, cu prea puţină carne pe ele ca să ne distragă atenţia de la discuţie.

Citisem deja cartea profesorului Harkabi *Palestinians and Israel*, scrisă în 1974. De asemenea, văzusem, în 1967, taberele de refugiaţi arabi. Erau cu mult mai sordide decât mahalalele din Hooverville din perioada Marii Crize americane. Şi acelea erau destul de mizerabile, dar numai temporar. Taberele pe care le-am văzut atunci în Iordania existau de aproape douăzeci de ani. Mi s-a părut că în ele se aflau mai ales femei, copii şi bătrâni. În noiembrie, am trecut pe lângă vreo câteva dintre aceste tabere din Cisiordania, acum goale, cu barăcile înguste năruite. Mulţi dintre refugiaţi s-au angajat şi au fost mutaţi în oraşe şi sate. Ameliorarea economică nu i-a liniştit însă pe arabi. Nu a făcut decât să le accentueze nemulţumirea. Şi totuşi, în 1972, profesorul Harkabi scria că aceşti oameni din Cisiordania erau „preocupaţi de noile oportunităţi de a-şi îmbunătăţi nivelul de trai" şi că pe mulţi nu-i interesa problema viitorului lor politic, fiind, în fapt, depolitizaţi[1]. Prin aceasta nu a intenţionat să-i discrediteze. Voia doar să spună că erau preocupaţi să-şi îmbunătăţească nivelul de trai şi dispuşi să-i lase pe politicieni să se ocupe de politică – îndeosebi cei din statele arabe.

1. „The Problem of the Palestinians", în *Palestinians and Israel*, Ierusalim, 1974.

În 1976 situaţia s-a schimbat. Citind ziarele, ascultând radioul, urmărind canalele de televiziune, palestinienii de la sate şi din oraşe şi-au dat seama că atenţia întregii lumi s-a fixat pe problemele lor politice. Este adevărat, guvernul militar al Israelului a fost blând, rănile sângerânde ale taberelor de refugiaţi în care trăiau mii de oameni sub administraţia iordaniană încep să se vindece, însă nu se întrevede posibilitatea încheierii unui acord. Pentru Israel, ocupaţia este costisitoare şi stânjenitoare. Israelul, care a luat fiinţă dintr-o mişcare naţională de eliberare, pare acum a nu mai recunoaşte libertăţile politice ale palestinienilor.

Noi, occidentalii, nu înţelegem problema arabă, spune profesorul Harkabi; nici israelienii, din păcate, nu ştiu prea multe despre aceasta. Dacă liderii israelieni doresc să abordeze în mod raţional această problemă şi să o rezolve, vor trebui să afle cine sunt arabii şi pe ce trebuie să se bazeze pacea. Harkabi vorbeşte repede şi fără digresiuni. Sioniştii nu au venit în Palestina cu un plan de alungare a arabilor. Sionismul a sperat să creeze un stat evreu, însă, atunci când Herzl nu a reuşit să obţină o recunoaştere internaţională a unui asemenea stat, sioniştii s-au limitat la a cumpăra pământ pentru a-l cultiva. Acest pământ a fost cumpărat de la arabi, nu a fost luat cu forţa. Evreii trăiseră în Palestina din vremuri străvechi. Nici venirea din Europa a coloniştilor evrei nu a interferat cu lupta arabilor pentru autodeterminare. Până nu demult nu a existat nici o mişcare naţionalistă populară a arabilor şi nici o luptă pentru autodeterminare. Harkabi scrie că, la început – anii 1880-1890 –, „arabii palestinieni nu manifestau prea mult ataşament faţă de ţară şi mulţi dintre liderii lor au vândut

ei înşişi terenuri, chiar şi atunci când din afară s-a protestat împotriva acestui lucru". Am auzit, apropo, că a existat o mişcare pentru autonomia palestinienilor înaintea primului război mondial.

Atât englezii, cât şi evreii au propus în anii '20 soluţii care au fost respinse de liderii arabi extremişti. Au avut loc atunci revolte şi crime. Coloniştii evrei au organizat unităţi de apărare, care au devenit nucleul viitoarei lor armate. „Intransigenţa arabilor a forţat împărţirea în două state şi suveranitatea evreilor", scrie Harkabi. Pe arabi nu i-a interesat rezoluţia de împărţire în două state adoptată de Naţiunile Unite; ei au respins planul de înfiinţare a unui stat palestinian separat, atacând din toate părţile. În timpul conflictului, societatea palestiniană, care nu fusese niciodată puternică, s-a destrămat. „Majoritatea familiilor bogate" au plecat din ţară. Liderii arabi au plecat şi ei din Palestina, afirma un istoric naţionalist arab, Walid al-Qamhawi[1] Îşi căutau „liniştea în Egipt, Siria şi Liban". Ei au lăsat „povara luptei şi a sacrificiului pe seama muncitorilor, sătenilor şi a clasei mijlocii... Aceşti factori, teama colectivă, dezintegrarea morală şi haosul din toate domeniile, toate acestea i-au dezrădăcinat pe arabi din Tiberiada, Haifa şi Jaffa, din zeci de sate". Harkabi conchide că, „dacă palestinienii au fost într-adevăr dezrădăcinat, ei s-au strămutat mai cu seamă singuri".

Afirmaţiile par grave, însă Harkabi nu-i absolvă pe sionişti de orice responsabilitate. El este orice, numai ostil arabilor nu. Totuşi, el scrie că, atunci când liderii arabi

1. *Disaster and Construction in the Arab Fatherland*, vol. I, pp. 69-70, citat de Harkabi în „The Arab-Israel Conflict", *Palestinians and Israel*, ed. cit.

vorbesc despre o „soluţionare justă a problemei palestiniene", ei înţeleg ca problema israeliană să fie eliminată cu totul: „Islamul nu le recunoaşte evreilor nici independenţa, nici egalitatea". În păsărească naţionaliştilor arabi, Israelul este „una dintre cele mai periculoase zone ale rezistenţei imperialiste împotriva luptei popoarelor" şi trebuie „lichidat". O schimbare a atitudinii arabilor presupune mult mai mult decât diplomaţie sau politică. Statele arabe, fie ele feudale, fie de stânga, nu recunosc decât religia musulmană. Îi tolerează pe evrei, pe maroniţi, pe copţi, dar numai în calitate de minorităţi aflate sub autoritate islamică. Teroriştii din gruparea Fatah le-au cerut liderilor religioşi islamici să declare că războiul lor împotriva evreilor este un jihad: trebuie purtat un război sfânt pentru crearea unei republici seculare.

Din punctul de vedere al israelienilor, s-ar ajunge la o soluţie ideală dacă ar exista posibilitatea atenuării prejudiciilor şi prejudecăţilor adânc înrădăcinate de-a lungul secolelor. Este însă inutil, mai ales într-o atmosferă de naţionalism înflăcărat, să visezi la o schimbare a culturii arabe ori să speri că le vor creşte noi organe, ale altruismului. Dacă stânga europeană prietenă ar avea inimi noi, pe care să le ofere arabilor, mă îndoiesc că transplanturile ar reuşi. Harkabi îl citează pe fedaynul sirian, care a spus: „M-am numărat printre cei care acum cinci ani credeau că trebuie să-i măcelărim pe evrei. Acum nu pot însă să-mi imaginez că, dacă vom învinge peste noapte, va fi posibil să-i ucidem pe toţi sau măcar o zecime dintre ei. Nu pot concepe aşa ceva, nici ca om, nici ca arab. Atunci ce vrem să facem cu aceşti evrei?... Cred că mulţi evrei care trăiesc în Palestina, îndeosebi evrei arabi, îşi doresc foarte mult să se reîntoarcă în ţările de origine, deoarece eforturile

sioniştilor de a-i transforma într-o naţiune omogenă, coezivă au eşuat... I-am făcut pe evrei să se gândească mereu, de douăzeci de ani încoace, că marea este în faţa lor, iar inamicul în spate şi că pentru ei nu există altă scăpare decât să lupte pentru a-şi salva viaţa".

Palestinienii, spune Harkabi, formează un grup distinct printre arabi şi nu se simt bine în ţările arabe vecine. „În rândul refugiaţilor", scrie el, „s-a creat o stare de spirit care înfiera asimilarea în societăţile diferitelor ţări arabe ca un act lipsit de loialitate". Unii palestinieni se opun eforturilor de îmbunătăţire a condiţiilor de viaţă din tabere, ca nu cumva acest lucru să fie înţeles ca o recunoaştere a faptului că au renunţat la speranţa de a se reîntoarce. Harkabi face distincţie între vechea generaţie de refugiaţi, ce doresc să-şi recapete pământurile şi proprietăţile, având nostalgia vremurilor de dinainte de dezastru, şi generaţia mai tânără, care a înlocuit nostalgia cu ura şi care nu are ca scop să redobândească satele pierdute de părinţi, ci să revină în calitate de cuceritori şi stăpâni. Această nouă generaţie, combinând marxismul cu terorismul, i-a ales pe Mao Zedong, Fanon şi Che Guevara drept teoreticienii ei favoriţi şi preferinţele ei ideologice au câştigat simpatia şi sprijinul grupărilor de stânga din Europa.

Palestinienii sunt panarabişti, însă contactul lor cu statele arabe „nu i-a făcut totdeauna pe palestinieni să le îndrăgească, pentru că, într-adevăr, au avut destule necazuri din partea lor", scrie Harkabi. Palestinienii au primit ceva sprijin, însă au şi fost exploataţi şi prost trataţi.

Opinia profesorului Malcolm H. Kerr – exprimată, în 1971, în *The Arab Cold War* – este că „în Occident există de mult timp mitul potrivit căruia cauza palestiniană

uneşte statele arabe, care în toate celelalte probleme sunt divizate. Ar fi mai corect să spunem că, atunci când arabii au chef să coopereze, de obicei încheie câte un acord privind evitarea vreunei acţiuni legate de Palestina, iar când vor să se certe, politica faţă de Palestina devine imediat subiect de dispută. Posibilitatea ca vreun guvern arab să provoace în mod unilateral ostilităţi cu Israelul trezeşte îngrijorarea celorlalte state arabe, preocupate de propria securitate sau cel puţin de reputaţia lor politică". Armatele statelor arabe vecine au intrat în Israel în 1948 nu atât pentru a-i proteja pe palestinieni, cât pentru a-i împiedica pe rivalii lor să-şi extindă teritoriile.

Noi, outsiderii, provocăm disperarea arabiştilor. Nu putem scăpa de miturile noastre occidentale în legătură cu lumea musulmană. Chiar folosirea termenului *arab* ne dovedeşte ignoranţa. Este greu să le explici adevărata stare de lucruri din Orientul Mijlociu unor oameni care nu au nici o şansă să scape vreodată de obiceiul de a judeca lucrurile fantezist şi de denaturările lor partizane şi ideologice. Am citit în cartea profesorului Kerr despre lupta dintre Nasser şi rivalii săi, sperând să aflu câte ceva despre politica ţărilor din jurul Israelului. Relatarea lui Kerr despre luptele din 1970 dintre gherilele palestiniene şi armata regelui Hussein al Iordaniei m-a şocat. În Amman, fedaynii palestinieni urlau pe străzi, în jeepurile lor, cu armele încărcate. Se comportau, scrie Kerr, „ca o armată de ocupaţie; storceau bani de la diferite persoane, uneori de la străini, în casele oamenilor şi în locuri publice; nu ţineau seama de regulile de circulaţie, nu-şi înregistrau maşinile şi nu-şi luau permise de conducere şi refuzau să oprească la punctele militare de control; se lăudau cu rolul pe care li l-a rezervat destinul, acela de a lupta împotriva Israelului,

minimalizând valoarea armatei. Însăşi prezenţa lor în Amman, departe de câmpul de luptă, părea o provocare la adresa regimului". Gherilele nu prea făceau faţă patrulelor israeliene de la graniţă, însă, „cu armata lor, resursele financiare, serviciile sociale şi diplomaţia internaţională, fedaynii îşi creau un stat incipient în interiorul Iordaniei". Guvernul iordanian, după înfrângerea din 1967, a trebuit să accepte diferitele grupuri de rezistenţă palestiniene, încercând însă să le controleze şi să le ţină în frâu. Hussein a vrut să evite lupta; unele organizaţii palestiniene doreau şi ele menţinerea păcii, însă o minoritate extremistă, Frontul Popular pentru Eliberarea Palestinei, condus de dr. George Habash, a scăpat de sub control. Potrivit lui Habash, guvernele Arabiei Saudite, Kuwaitului, Libanului şi Iordaniei erau dependente de Statele Unite – „şi, implicit, erau colaboratoare ale Israelului". FPEP a boicotat Organizaţia pentru Eliberarea Palestinei a lui Yasser Arafat, numind-o birocratică şi antirevoluţionară. Habash şi acoliţii săi au început să dea luptei un caracter mai radical – răpiri, deturnări de avioane şi propagandă ostilă Iordaniei. Sperând să menţină unitatea, celelalte grupuri palestiniene nu au criticat Frontul Popular, deşi dezaprobau direcţia în care începuse să se îndrepte. Inevitabil, au avut loc ciocniri între revoluţionari şi guvernul Iordaniei. Unii membri ai armatei iordaniene a lui Hussein detestau gherilele palestiniene. „În ultimii doi ani creaseră o sursă de resentiment împotriva atitudinilor arogante ale palestinienilor. Tensiunea politică s-a combinat cu diferenţele sociale dintre oamenii, mândri, provenind din triburi, antrenaţi sub oblăduirea britanicilor, câştigându-şi existenţa din servirea loială a Coroanei haşemite, şi tinerii lipsiţi de respect, şmecheri de

cartier, instabili din punct de vedere social şi superficiali ca ideologie, ce conduceau mişcarea de rezistenţă". Profesorul Kerr remarcă o asemănare între aceşti tineri şi Yippies*: poliţia din Chicago, spune el, se confrunta cu studenţii demonstranţi. Analogia este inexactă, dar utilă.

În iunie 1970, gherilele Frontului Popular au ocupat hoteluri, au luat ostatici europeni şi americani, ameninţând că aruncă în aer clădirile. În iulie, după ce Hussein a împuşcat câţiva dintre ofiţerii săi pentru a satisface cererile FPEP, un comitet de criză interarab a elaborat o înţelegere. În septembrie, FPEP a deturnat însă patru avioane din ţările occidentale. În ciuda îndemnurilor pentru pace ale lui Nasser, Hussein nu a mai putut evita lupta. Din 1967, interesele comune i-au apropiat, însă Hussein nu putea acorda prea multă încredere unei prietenii cu un caracter tactic atât de evident. Palestinienii erau clienţii lui Nasser; Hussein fusese duşmanul său, unul dintre acei conducători reacţionari pe care îi condamnase dintotdeauna.

La mijlocul lunii septembrie, comandourile palestiniene se pregăteau de o grevă generală pentru a-şi susţine cererile de înlăturare a regimului lui Hussein, care i-ar fi lăsat regelui „doar o autoritate simbolică". Această provocare temerară a palestinienilor a fost prea mult pentru Hussein şi ofiţerii săi. La 17 septembrie, armata i-a atacat pe palestinieni. „Nu numai poziţiile fedaynilor, ci şi centrele palestiniene populate – în special cartierele sărace de pe dealurile din jurul Ammanului, înţesate cu refugiaţi – au devenit ţintele unor atacuri directe ale mitralierelor, mortierelor şi artileriei."

---

* Membri ai Youth International Party (1968), ale căror idealuri erau similare cu ale tinerilor hippy (n.tr.).

Trupele irakiene – peste douăzeci de mii de soldaţi – staţionate în Iordania, care se angajaseră să-i protejeze pe palestinienii din rezistenţă, nu au intervenit. O coloană blindată siriană a trecut graniţa, dar s-a retras după câteva zile de lupte sângeroase.

Beduinii lui Hussein au masacrat aproximativ trei mii şase sute de oameni. Armata iordaniană, spune Kerr, „a ucis mai mulţi palestinieni în 1970 decât Moshe Dayan în 1967. Aceste suferinţe nu au fost uitate de palestinienii care trăiesc în Cisiordania sub ocupaţie israeliană. La ce s-ar fi putut aştepta, ca perspective şi aspiraţii, dacă s-ar fi reîntors sub suveranitatea haşemită?... Unii refugiaţi din Transiordania au preferat să se reîntoarcă pentru a trăi sub conducerea israeliană decât să rămână expuşi armatei iordaniene. Suferinţele nu au fost uitate nici de israelieni, care au adăugat o constatare usturătoare. Dacă aşa se poartă arabii între ei, se întrebau israelienii, atunci ce tratament i se rezerva populaţiei Israelului, dacă arabii ar câştiga?".

În lumea arabă, Nasser a fost aspru criticat pentru că prietenia sa cu Hussein l-a făcut complice la masacru. Abilităţile sale politice, pentru care a fost atât de mult apreciat, duseseră încă o dată la moartea a mii de arabi. Evaluând cariera lui Nasser, profesorul Kerr îi recunoaşte iscusinţa politică, văzând în el „un om cu remarcabile calităţi personale şi vocaţie politică", un fel de Bismarck al cărui precursor a fost probabil Napoleon al III-lea. Napoleon avusese şi el „ambiţii mari pentru el însuşi şi pentru ţara sa", „prestigiul său internaţional slăbise din cauză că era prea schimbător şi complotist, făcând în cele din urmă pe grozavul într-un test al puterii în care aparentul său curaj militar nu i-a fost de folos".

Scopurile lui Nasser fuseseră unificarea lumii arabe, înlăturarea liderilor săi reacţionari corupţi şi ştergerea de pe hartă a statului evreu – însă a fost oprit în Yemen şi înfrânt în Deşertul Sinai, iar „abilităţile sale politice" nu au produs nimic altceva la fel de impresionant precum cadavrele pe care le-am văzut după bătălia din Deşertul Sinai, în 1967 – o mare parte dintre acestea putrezind, duhnind şi lichefiindu-se. Remarcabilele calităţi personale şi vocaţia politică nu funcţionaseră şi acestea erau rezultatele. M-am întrebat cum m-aş fi simţit dacă eu aş fi făcut aceste calcule şi dacă eu aş fi fost liderul responsabil de acest măcel. Printre morţi, m-am simţit deja ca şi când aş fi încercat să înlătur de pe mine ceva foarte lipicios şi greţos. Cum ar putea cineva să suporte o asemenea vină? Dar probabil că profesia pe care o practic de atâţia ani m-a făcut să fiu un naiv. Oamenii politici sunt altfel. În deşert am aflat că Nasser ar fi făcut un gest de retragere din funcţie însă, în acelaşi timp, organizase demonstraţii de loialitate. Sub povara atâtor cadavre, el a avut prezenţa de spirit, inteligenţa de a face mutările corecte. Altul în locul lui poate s-ar fi împuşcat. Profesorul Kerr sugerează că dezastrul de la Amman a fost mai mult decât a putut suporta Nasser şi pare să creadă că această ultimă ruşine i-a provocat fatalul infarct. Egiptul era o ţară prea săracă şi prea slabă pentru a suporta ambiţiile bismarckiene ale lui Nasser, iar el, în cazul în care Kerr are dreptate, nu avea suficientă forţă ca să îndure povara tot mai apăsătoare a eşecului.

Am auzit spunându-se despre Harkabi că ar fi un colportor, însă mie-mi pare a fi mai echilibrat decât majoritatea oamenilor cu care am discutat despre problemele

arabo-israeliene. Şi mai profund, căci problemele morale pe care le ridică acest conflict sunt cât se poate de importante pentru el. Admite că arabii au fost nedreptăţiţi, însă insistă asupra semnificaţiei morale a existenţei Israelului. Israelul reprezintă ceva în istoria Occidentului. Problemele nu sunt atât de simple pe cât încearcă să le prezinte partizanii ideologiei. Sioniştii nu au fost nedrepţi în mod voit, arabii nu au fost nevinovaţi. A îndrepta răul aşa cum ar dori arabii ar însemna distrugerea Israelului. Refugiaţilor arabi trebuie să li se ofere ajutor şi compensaţii, însă Israelul nu se va sinucide de dragul lor. Acum, arabii se văd însă reîntorcându-se să treacă totul prin foc şi sabie, iar Israelul nu va accepta să sângereze şi să ardă. O respingere radicală a revendicărilor arabilor constituie însă un obstacol în calea păcii.

Golda Meir este acuzată uneori că susţine că sioniştii nu le-au făcut arabilor nici un rău. În numărul din 15 iunie 1969 al publicaţiei londonze *Sunday Times* este citată o afirmaţie a ei: „Nu e ca şi cum în Palestina ar fi existat un popor palestinian, care să se considere un popor palestinian, iar noi am venit şi i-am alungat, luându-le ţara. Ei nu existau". Strict vorbind, are dreptate. *Palestinian* este un cuvânt scos în evidenţă recent de naţionaliştii arabi. Arabii au susţinut întotdeauna că problema palestiniană este una panarabă. Pentru ei, Palestina era sudul Siriei. În momentul Declaraţiei Balfour, naţionaliştii arabi au respins chiar şi simpla idee a unei entităţi palestiniene separate, insistând că teritoriile arabe constituie un întreg indivizibil. Pentru doamna Meir nu mai există nici un echivoc. Sub influenţa propagandei arabe, întreaga lume vorbeşte acum despre o „patrie palestiniană" şi un „popor palestinian" şi însuşi

cuvântul *palestinian* a devenit o armă. Dar cum rămâne cu arabii care *au fost* dislocaţi în 1948? Fără îndoială, mulţi dintre ei s-au exilat singuri. Când au început ostilităţile, nu au fugit în exil, ci pe un teritoriu cunoscut, în Cisiordania. Marie Syrkin, profesoară la Universitatea Brandeis, scrie: „Nimănui nu-i place să-şi vadă proprietăţile folosite de alţii, chiar dacă i se oferă compensaţii. Dar însăşi vecinătatea imediată a pământului abandonat, deşi chinuitoare, demonstrează cu adevărat cât de mici sunt pierderile suferite pe plan naţional de arabii din Palestina. Chiar şi pentru o cauză atât de neînsemnată cum ar fi un nou pasaj subteran sau o reamplasare urbană, oamenii sunt mutaţi la distanţe mai mari şi în zone mai puţin cunoscute decât în cazul majorităţii refugiaţilor arabi. Nasser nu a avut nici un scrupul să mute sate întregi pentru barajul său de la Assuan, în ciuda împotrivirii locuitorilor, iar impresionanta uşurinţă cu care Uniunea Sovietică a strămutat în mod repetat un imens număr de oameni, urmărind vreun scop social sau politic, este un adevărat record. Numai în cazul arabilor patriotismul rural a fost ridicat la rang de cauză sfântă"[1].

Este un adevăr evident faptul că şi alţii au strămutat ţărani de pe pământurile lor. Totuşi, argumentul *tu quoque* este insuficient şi trebuie recunoscut faptul că s-au comis nedreptăţi. În 1967 au fost mai mulţi refugiaţi – cum rămâne cu ei?

Aceste nedreptăţi sunt o sursă de suferinţă şi o ameninţare pentru evrei – ele ameninţă să anuleze realizările. În timpul

1. „Who Are the Palestinians?", în *People and Politics in the Middle East*, New Brunswick, NJ, 1971.

lui Hitler, evreii erau leproşii Europei. Nu, mai rău. Leproşii sunt izolaţi, îngrijiţi şi trataţi. Nu există cuvânt care să exprime ceea ce au fost evreii europeni între 1939 şi 1945. După război, supravieţuitorii au plecat în lume. Ei nu au fost bine primiţi în alte ţări. S-au dus în Palestina – în Israel. Li s-au alăturat vreo opt sute de mii de evrei refugiaţi din ţările arabe, alungaţi de naţionalişti şi revoluţionari furibunzi, care le-au confiscat proprietăţile. Herman Melville nu a fost singurul care şi-a exprimat oroarea faţă de devastarea teritoriului în care au venit şi care acum este în dispută. Mark Twain scria în *The Innocents Abroad*: „Palestina este un pământ distrus. Peste ea planează vraja unui blestem, care i-a uscat câmpurile şi i-a încătuşat energiile... Nazaretul este părăsit; lângă acea vale a Iordanului, prin care oastea lui Israel a intrat pe Pământul Făgăduinţei cu cântece de bucurie, nu mai este decât un câmp sărăcăcios al fantasticilor beduini... Palestina este părăginită şi respingătoare. Şi de ce ar fi altfel? Poate *blestemul* lui Dumnezeu s-o înfrumuseţeze? Palestina nu mai face parte din această lume. Este consacrată poeziei şi tradiţiei – este o ţară fermecată".

În această neatrăgătoare ţară fermecată sioniştii au plantat livezi de pomi fructiferi, au semănat câmpurile şi au construit o societate înfloritoare. Puţine state noi care au apărut după al doilea război mondial au înregistrat succese. Israelul este unul dintre ele. Libanul este – sau, mai bine zis, a fost – altul.

Kedourie a afirmat la Londra că e păcat că evreii au fost nevoiţi să se implice în politică. Chiar au trebuit să creeze un stat nou în una dintre regiunile periculoase

ale lumii? Naţionalismul, insinua el, era un rău pe care evreii nu aveau nevoie să-l adauge istoriei lor dureroase. El sugera, cred eu, că regretă acest lucru, fără să învinovăţească însă pe cineva. Mergând dincolo de afirmaţia lui, îmi asum responsabilitatea. Este însă greu de rostit cuvinte rezonabile la adresa supravieţuitorilor Holocaustului. Lor poate li s-a părut că au scăpat din ghearele unui duh mai misterios şi mai turbat decât ne putem imagina noi, ceilalţi, o furie departe de ceea ce îşi imaginează specialiştii în comentarii istorice sau de „cauzele" de care se ocupă în mod normal studenţii la Psihologie şi societatea – o răutate mai rea decât cea pe care, cei mai mulţi dintre noi o iau în considerare în ipotezele lor. Poate că mulţi dintre cei care au trecut prin ororile din lagărele morţii au dorit ca, după toate acestea, să fie împreună. Dorinţa lor era să trăiască împreună ca evrei. Oricum, este inutil să vorbim de alternative. Întemeierea unui stat a fost inevitabilă. Nevoia disperată, pură i-a mânat pe supravieţuitorii evrei în Orientul Mijlociu. Ei nu rezolvau în mod abstract probleme istorice. Trecuseră prin pericolul extincţiei.

Cu ce se confruntau arabii când au sosit aceşti evrei refugiaţi? „Cea mai rea soartă pe care puteau s-o aibă arabii", scrie Walter Laqueur, unul dintre cei mai valoroşi cercetători ai Orientului Mijlociu, „era ca Palestina să fie împărţită, iar unii arabi să aibă statutul de minoritate într-un stat evreu". Crearea statului Israel nu s-a realizat curat şi fără păcate, spune el, însă nu se putea evita conflictul, deoarece „nu a existat baza unui compromis"[1].

1. *A History of Zionism*, New York, 1972.

Atunci unde vede el vinovăţia sioniştilor? Păcatul lor a fost că s-au comportat la fel ca alte popoare. Statele-naţiuni nu au luat niciodată fiinţă în mod paşnic şi fără nedreptăţi. La baza fiecărui stat, chiar la temelia lui, aşa cum a afirmat recent un scriitor, zace un morman de cadavre. „Tragedia istorică a sionismului", spune Laqueur, „a fost că a intrat pe scena internaţională atunci când pe harta lumii nu mai exista nici un spaţiu gol." Cu timpul, cruzimea statelor create cu multă vreme în urmă se estompează şi este uitată. În zilele noastre, păcatele celor puternici sunt rar amintite. Ruşii au expulzat în masă, din teritoriile lor de baştină, ceceni, calmâci, germani de pe Volga etc. Problemele lor nu sunt discutate la Naţiunile Unite. Aşadar, iată cum stau lucrurile: pentru ceea ce alţii au făcut pe scară largă, evreii sunt acuzaţi, deşi au făcut-o într-o mai mică măsură. Cu cât eşti mai slab, cu atât păcatele tale se văd mai uşor; cu cât statutul tău este mai redus, cu atât trebuie să te aştepţi la critici mai aspre.

Statele arabe s-au format după ce Aliaţii au destrămat Imperiul Otoman. Atunci lordul Balfour spera că arabii, ei înşişi eliberaţi de curând de sub stăpânirea otomană, nu se vor opune instituirii unui stat naţional evreiesc pe unu la sută din teritoriile eliberate. „O mică depresiune – pentru că asta este din punct de vedere geografic, indiferent de însemnătatea sa istorică –, acea mică depresiune care acum este teritoriu arab să fie dată poporului care atâtea sute de ani a fost despărţit de ea", scria Balfour. Slaba lui speranţă a fost deşartă.

Genialul tânăr scriitor israelian A.B. Yehoshua şi-a şocat cititorii sugerând că în evrei ar exista ceva care stârneşte nebunia altor popoare. Cruzimea germanilor faţă de

evrei a fost un caz aparte de nebunie. Yehoshua remarcă o nebunie asemănătoare care se dezvoltă la arabi şi în Rusia. „Există, poate, ceva excepţional în întreaga noastră structură specifică", scrie el, „în toate riscurile pe care ni le asumăm, în faptul că trăim pe marginea prăpastiei şi ştim cum să facem asta. Nouă ne este clară natura noastră evreiască şi o putem simţi – însă este greu de spus că lumea o poate înţelege şi, printr-un anumit tip de logică, această lipsă de înţelegere poate fi explicată, deoarece, la urma urmei, «evreul» ca fenomen nu e uşor de înţeles. Pentru naţiunile care iau contact cu noi într-o anumită situaţie istorică, precum germanii şi arabii, însăşi existenţa noastră şi nesiguranţa naturii noastre, aşa cum le văd ele, ar putea provoca scânteia oricărui tip de demenţă de care sunt atinşi la vremea aceea". Nu trebuie să ne şocheze asemenea speculaţii asupra uneia dintre cele mai mari crime ale epocii noastre – o crimă care s-ar putea repeta. Dacă excluzi posibilitatea ca o forţă a întunericului sau un spirit malefic să producă aşa ceva, vei fi obligat să te gândeşti că unii dintre noi ar putea, fără să ştie cum, să-i împingă pe alţii la nebunie şi crimă.

Această „nesiguranţă a naturii noastre" au căutat evreii s-o depăşească în Israel, renunţând la „mister" şi devenind oameni simpli – prozaici fermieri, muncitori, mecanici şi soldaţi –, în parte respingând caracterul dobândit în exil, în parte pentru a evita să işte scânteia care ar putea declanşa „orice fel de nebunie de care ar fi atinşi" potenţialii duşmani. Evreii care cunosc istoria evreilor nu pot să nu vadă pretutindeni nebunie. A încercat cineva să înţeleagă de ce doctorii evrei au avut o contribuţie atât de mare la dezvoltarea psihiatriei moderne? Experienţa sugerează că

sănătatea psihică nu este stabilă şi nu te poţi bizui pe ea. De aici accentul pe care îl pun israelienii pe normalitate. Yehoshua vorbeşte despre „normalizarea" evreilor în propria ţară. El crede că, dacă ei nu ar fi avut de luptat cu arabii, normalizarea – principală sarcină a sionismului – s-ar fi realizat.

„Oare de ce se dezlănţuie naţiunile cu atâta furie şi de ce popoarele îşi imaginează lucruri deşarte?", întreabă Händel, citând din Scriptură în *Mesia*. Iată-ne acum, cu vreo câteva mii de ani mai târziu, dezlănţuindu-ne tot cu furie şi continuând să ne imaginăm lucruri deşarte. Şi iată şi Israelul, acum o naţiune între naţiuni. Sioniştii nu au vrut să-şi piardă caracterul iudaic în ţările de exil, prin asimilare. În orice caz, asimilarea nu a avut loc; şi, într-o epocă a declinului, cui să te asimilezi? Societatea israeliană ca întreg nu poate evita însă anumite tipuri de asimilare. În procesul de „normalizare" se şi „politizează". Un stat mic, aflat într-o criză perpetuă, este obligat să ţină pasul cu superputerile, să cumpere arme sofisticate la preţuri ridicate, să înveţe să le folosească, să trăiască în condiţiile unei mobilizări parţiale; trebuie să facă afaceri, să analizeze corect politicile fiscale ale Americii, starea de spirit din Congres, forţa mass-mediei americane. Din pură necesitate, pentru a supravieţui, trebuie să se implice în problemele Americii. Este oare nedrept să spun că, prin interesul lor pentru problemele americane, evreii din Tel Aviv seamănă cu evreii din New York sau Chicago? Israelul trebuie să se confrunte cu lumea şi cu nebunia ei, cu o lume grotescă în cel mai înalt grad. Şi toate astea pentru că israelienii au dorit să trăiască evreieşte, într-un stat evreu.

A doua zi sunt din nou în Chicagoland. La fel ca Bătrânul Marinar plecat spre pol:

Şi-acum au venit şi ceaţa, şi zăpada,
Şi s-a-născut minunatul frig:
Şi gheaţa, înaltă cât un catarg, trecea plutind,
Verde ca un smarald.

De la fereastra mea ce dă spre nord văd noul Sears Tower – nu ca smaraldul, ci verde-cenuşiu în lumina asta. Seamănă cu o histogramă subţire şi este mai înalt decât o duzină de aisberguri, aşezate unul peste altul. Mă face să mă gândesc la sute de mii de aparate de radio japoneze, puse claie peste grămadă, aşteptând să fie încărcate pe vapoare.

Ştiu cum să-mi încălzesc spiritul în acest oraş. Îl caut pe colegul meu de la Universitate, Morris Janowitz, şi fixez cu el o întâlnire – la Eagle, un mic local din cartier. Vreau să vorbesc cu el despre Israel. Eagle este un bar-restaurant cu vedere la stradă. Suveniruri din perioada New Deal, fotografii ale unor staruri de cinema şi lucrări de artă scot în relief aerul său melancolic. Cel mai mult mie îmi place un tablou alungit, recuperat dintr-o şcoală demolată. Când eram copil, aveam în sala de şedinţe unul asemănător; acelaşi pictor a făcut, probabil, asemenea lucrări cu zecile. Ea înfăţişează conturul oraşului profilat pe cer, datând din anul 1906. În prim-plan se află o fetişoară cu un aer blând, dar cam trist, purtând pe cap o coroniţă. Numele acestei prinţese este *I Will* şi reprezintă spiritul oraşului Chicago. În bar se află şi un portret roz al lui Franklin Delano Roosevelt, aşa cum nu arăta în 1932, o siglă a NRA (National Rifle Association), fotografii ale unor actori de pe vremuri. Vizitatorii mai în vârstă le pot identifica, simţindu-se ca acasă.

Janowitz este un om preocupat de comunitate şi plin de idei pentru îmbunătăţirea activităţii universităţii şi pentru protejarea cartierului de noi deteriorări. Lui i se datorează deschiderea unor excelente librării cu cărţi la mâna a doua pe Fifty-seven Street. S-a implicat în elaborarea planului social de dezvoltare a construcţiei de locuinţe. În prezent, se ocupă de o nouă comunitate din South Loop, în fostul depou. Ştie cum se comportă poliţiştii, care este rata criminalităţii la noi în comparaţie cu cele din Cambridge, Massachusetts şi New Haven, cum se descurcă familiile şi ce mai pun la cale copiii de culoare în şcolile din Chicago. Janowitz nu este un naiv. Cum să-l descriu – este un tip bine legat, solid; nu are prea multă culoare în obraji, dar paloarea sa denotă o constituţie puternică; are o şuviţă neagră, care îi cade uneori spre ochelari. Citeşte mult, dar nu-l interesează prea mult romanele şi poeziile. S-a ocupat de subiecte care pe mine m-ar fi terminat, dacă le-aş fi abordat. Este autorul unui studiu sociologic asupra militarilor, intitulat *The Professional Soldier*. A scris mult despre rolul forţelor armate în politica Lumii a Treia. În plus, a studiat problemele urbane în domeniile educaţiei, infracţionalităţii şi bunăstării. Cunoaşte acest oraş enorm, murdar, strălucitor şi infam. Sentimentele lui Janowitz faţă de oraşul Chicago constituie unul din lucrurile care ne apropie. Poate că nu-l interesează prea mult Conrad, Tolstoi sau Stendhal, dar este, cum spun cei de prin partea locului, „genul meu de om". Admir cunoştinţele şi inteligenţa sa. Îi merge mintea. Nu îţi poţi permite să visezi cu ochii deschişi atunci când vorbeşte. Extrem de sensibil, vorbeşte cu un uşor accent de New Jersey. Ultima lui carte trata despre statul bunăstării, însă astăzi discutăm despre Israel. Provine dintr-o familie implicată profund în problemele sionismului, fiind

dintotdeauna un susţinător al Israelului. Destinul acestuia este una dintre cele mai intense preocupări ale sale.

Janowitz mă întreabă cum apreciez situaţia din Israel şi ce aş recomanda. Îi răspund că nu cred că opinia mea are o valoare prea mare. Nu sunt decât un amator, dornic să afle – un ucenic. În schimb, îi pot spune ce am auzit de la nişte observatori inteligenţi şi cu experienţă.

Mulţi dintre aceştia, îi spun, cred că Israelul ar fi trebuit să se retragă din Cisiordania de mult – evident, în condiţii avantajoase. Nici o persoană responsabilă nu vorbeşte despre o retragere care ar expune Israelul unor riscuri militare. Guvernul însă ţine morţiş la ocupaţie. Unii dintre consilierii regelui Hussein îi spun acum că ar trebui să respingă ofertele Israelului de retrocedare a regiunii. Palestinienii nu i-au dat Iordaniei decât bătăi de cap. Linia adoptată de consilierii regelui este următoarea: „Noi a trebuit să-i guvernăm pe aceşti oameni, în timp ce alţii îi mituiau. Acum să-i lăsăm pe israelieni să îi guverneze şi noi ne vom ocupa de mituire". Consolidate cu banii proveniţi din petrol şi primind sprijin internaţional, în special din partea stângii, statele arabe nu văd de ce ar negocia cu Israelul. Ele plănuiesc distrugerea finală a acestuia şi urmăresc cu satisfacţie disensiunile şi tulburările interne din Israel. Apoi, există problema fanaticilor ultraortodocşi, care susţin că este dreptul lor, dat de Dumnezeu, să se stabilească în Cisiordania. Arabii, supăraţi, interpretează reţinerea guvernului Rabin de a limita colonizările drept semnul unei aprobări tacite sau chiar o politică mascată. Naţionaliştii religioşi israelieni nu formează un grup politic, dar au sprijinul parlamentar al celor de dreapta. Am vorbit cu studenţi din Orientul Mijlociu care sunt de părere că nimic nu este mai periculos pentru Israel în acest moment

decât acest naţionalism religios. Îl consideră antisionist, deoarece liderii mişcării sioniste nu au avut ambiţii religios-teritoriale. În America, nici chiar cei ce simpatizează cu Israelul şi îl sprijină nu văd vreun motiv pentru care Statelor Unite să li se ceară să finanţeze acest expansionism religios. De asemenea, numeroşi israelieni se îngrozesc la gândul că Israelul ar putea deveni un satelit al Americii şi, manifestând simpatie faţă de mişcări ca Gush Emunim, încearcă probabil să-şi afirme independenţa politică. Ceea ce spun în realitate este că ei nu-şi vor sacrifica independenţa pentru simplul motiv că America le dă peste două miliarde de dolari pe an. Israelienii suferă când se gândesc că e posibil ca soarta lor să fie hotărâtă în altă parte – la Washington, de exemplu. Putem să-i învinovăţim? Pe America, Dumnezeu să ne aibă în pază, nu prea te poţi baza. Iar Nixon, deşi ne-a înspăimântat îngrozitor, a dovedit, în definitiv, o prietenie constantă faţă de Israel. Dar ce va face următoarea administraţie? După ce se termină alegerile şi când voturile şi contribuţiile evreilor nu vor mai conta, cine ştie ce propuneri de colonizare mai poate face?

Janowitz nu exclude posibilitatea ca noul preşedinte să fie unul dur, chiar brutal. El subliniază totuşi că politica Americii a fost, încă de la început, una de protejare a Israelului. Fără aprobarea şi ajutorul Americii, Israelul nu ar fi luat fiinţă niciodată. Iar americanii pretind, de o bună bucată de vreme, că numai ei pot instaura pacea în Orientul Mijlociu. Totuşi, această dependenţă este greu de acceptat. Între 1967 şi 1973, israelienii s-au simţit eliberaţi, în sfârşit, de acest patronaj. Acum, cei mai arţăgoşi critici ai lui Rabin îl acuză că lasă Israelul pe mâna americanilor. Ei ar prefera să rămână singuri decât să devină marionete şi să trăiască

din mila altora; de aceea, insistă să nu cedeze nici o palmă de pământ în Cisiordania sau în Sinai. Însă, spune Janowitz, ocuparea Cisiordaniei dă comunităţii internaţionale posibilitatea să învinovăţească Israelul pentru toate relele din Orientul Mijlociu; ocupaţia consolidează mişcarea palestiniană; ocupaţia costă Israelul o mulţime de bani şi nu-i aduce decât necazuri. Este adevărat, Israelul s-a descurcat excepţional; din 1967, producţia agricolă în Cisiordania a crescut considerabil mulţumită israelienilor, însă arabii nu doresc să fie conduşi de Israel. Ei insistă să se autoguverneze. Din cauza natalităţii crescute a arabilor, anexarea ar constitui o înfrângere – arabii ar depăşi rapid numărul evreilor, care ar rămâne în minoritate şi ca alegători. Cum ar rezolva un stat evreiesc democratic problema populaţiei?

Apărarea Israelului este „sarcina supremă a comunităţii evreieşti", spune Janowitz, vorbind acum despre comunitatea evreiască din America. Oamenii sunt însă într-o stare de agitaţie, de nervozitate – şi, ori de câte ori a vorbit unor grupuri despre problemele cu care se confruntă Israelul, a fost atacat. Unii dintre cei care îl atacau sugerau că ar sprijini cauza arabilor. La aceste izbucniri el reacţionează destul de calm. Dacă vrei ca toată lumea să te iubească, nu discuta despre politica israelienilor. Este de părere că, deşi „Israelul a fost creat prin forţă militară şi aceasta îl menţine în viaţă, numai o soluţionare politică îi va asigura supravieţuirea fizică şi morală". Adaugă că „viitorul evreilor depinde de îmbinarea mişcării sioniste cu dilemele evreilor din toată lumea".

Criza fără sfârşit a produs „reacţii fanatice şi violente" în Israel. Despre aşezările paramilitar-religioase din teritoriile administrate, el spune că există raţiuni istorice de înţeles ca evreii să încerce în continuare să se stabilească

în zonele dens populate de arabi şi că, în condiţii rezonabile, aceasta nu ar ridica prea multe probleme.

— Dar, în circumstanţele actuale, acele colonii stau în calea unei soluţionări politice a conflictului arabo-israelian.

Liderii politici ai Israelului trebuie să se opună înfiinţării altor asemenea colonii.

Conştiincios, a doua zi, Janowitz îmi trimite un memorandum în care îmi dezvoltă unele opinii pe care le exprimase în timpul prânzului. „Israelienii trebuie să înceapă să formuleze iniţiative realiste şi propuneri pentru un acord de pace", scria el. „Trebuie să vină cu un set larg de propuneri privind teritoriile din Cisiordania, deoarece Cisiordania reprezintă aspiraţiile palestinienilor." Trebuie făcute propuneri preliminare pentru a fi discutate. „O anumită formă de conducere mixtă ar putea reprezenta un posibil set de prevederi care să fie discutate. Cu unele compromisuri de ambele părţi, Cisiordania ar servi drept bază pentru un stat palestinian. Ar fi însă un stat ce recunoaşte interdependenţa lumii contemporane. Această conducere mixtă ar implica anumite activităţi comune, cum ar fi telecomunicaţiile, transportul, moneda şi diverse aranjamente comune pentru a reglementa activităţile comerciale. S-ar putea încheia şi nişte acorduri speciale cu alte state arabe. Problemele majore ar fi garantarea securităţii militare şi prevenirea terorismului. Ca un prim pas, s-ar putea forma un corp poliţienesc israeliano-iordanian care să îndeplinească aceste sarcini."

Negocierile de la Geneva ar putea începe cu o asemenea propunere. Ele ar trebui să înceapă imediat. Janowitz susţine că există motive să se creadă că Rusia ar fi interesată de o înţelegere de acest gen, deşi ea nu ar fi implicată direct în activităţile de menţinere a păcii. O asemenea conducere mixtă ar putea fi sprijinită şi de alte state arabe – de

exemplu, Arabia Saudită. Saudiţii „ar putea fi implicaţi în «vaticanizarea» locurilor sfinte neevreieşti din Ierusalim". Problema accesului la locurile sfinte este la fel de importantă pentru arabi cum e securitatea Cisiordaniei pentru israelieni.

De ce ar fi dispusă Uniunea Sovietică să ia în considerare sprijinirea unui asemenea plan? Sovieticilor le este teamă de o nouă „rundă militară", consecinţele acesteia putând fi periculoase – riscul escaladării îi îngrijorează foarte mult. „Ei sunt preocupaţi de posibilitatea proliferării armelor nucleare în Orientul Mijlociu", spune Janowitz. „Politica israeliană trebuie să exploreze toate posibilităţile de a împiedica introducerea armelor nucleare în arsenalul Israelului. Acest lucru este esenţial pentru securitatea sa pe termen lung şi pentru poziţia sa morală în comunitatea internaţională. Evident, Israelul poate fi nevoit să recurgă la arme nucleare, însă o asemenea decizie ar trebui luată doar în ultimă instanţă. Trebuie să se înfiinţeze o organizaţie internaţională din care să facă parte şi Agenţia Internaţională pentru Energie Atomică, împuternicită să împiedice introducerea armelor nucleare în Orientul Mijlociu."

Janowitz admite că unii lideri politici şi intelectuali israelieni sunt convinşi că nu pot fi evitate noi lupte şi că o asemenea angajare militară ar întări Israelul şi i-ar asigura condiţii mai favorabile pentru negocieri. El nu se îndoieşte că, într-o nouă bătălie, armata israeliană ar lupta cu curaj şi cu mai multă eficacitate decât în 1973. Dar nu ar putea câştiga o victorie decisivă. Un nou conflict militar „ar duce la un nou impas şi la o nouă serie de reînarmări". Pierderile materiale ar fi extrem de mari, iar cele de vieţi omeneşti enorme. Un alt război „ar destrăma structura socială a Israelului, ar fi o tragedie profundă şi un dezastru".

Cât despre Statele Unite, sprijinul acordat Israelului de liderii săi politici „rămâne puternic şi durabil, deşi se confruntă cu presiuni serioase. Susţinerea Israelului în rândurile soldaţilor americani este la fel de puternică, însă aceasta nu constituie o problemă, deoarece armata Statelor Unite va executa ordinele date de liderii săi civili. Totuşi, atât liderii politici americani, cât şi cei militari vor ca Israelul să facă faţă situaţiei tensionate şi confruntărilor din această perioadă. Nu din motive economice, ci din cauza situaţiei internaţionale, Statele Unite vor lua anumite măsuri care pot fi interpretate ca o slăbire a Israelului. Singura alternativă a Israelului este ca, având sprijinul comunităţii evreieşti din America, să înceapă imediat să acţioneze în direcţia unei soluţionări ce ar servi la consolidarea angajamentelor Statelor Unite faţă de Israel şi a sprijinului acordat acestei ţări".

Comunitatea evreilor americani „a oferit resurse extrem de importante pentru a face posibilă crearea statului Israel". Sprijinul său „a trebuit să fie acordat fără condiţii speciale, pentru că americanii sunt departe de câmpul de luptă. Totuşi, aproape de la crearea statului Israel a fost clar că existenţa sa politică pe termen lung nu putea fi asigurată doar prin forţă militară; la un moment dat, arabii ar putea câştiga. Este necesar un acord politic, sprijinit de puterea militară. O asemenea soluţionare include rezolvarea problemei palestiniene şi determinarea statutului siturilor religioase din Oraşul Vechi. Comunitatea evreilor americani a ignorat responsabilitatea pe care o avea de a ajuta la soluţionarea acestor două probleme. Rezolvarea acestora este esenţială pentru securitatea Israelului".

În prezent situaţia e cam albastră, dar sunt semne încurajatoare. Este posibil ca anarhia din Liban să-i fi speriat şi să-i fi deşteptat pe sirieni. „Indiferent în ce direcţie se îndreaptă, Israelul trebuie să ia iniţiativa politică", spune Janowitz. Desigur, aceasta implică riscuri mari. Situaţia militară este delicată. „Echilibrul intern din Israel este slab şi fragmentat." Cu toate acestea, trebuie să se facă urgent ceva. Luptele interne dintre lideri vor trebui să înceteze, chiar dacă îşi pun în pericol cariera politică. Nu este momentul să se gândească numai la ei. „După părerea mea", spune Janowitz, „în Israel este nevoie de alegeri. Indiferent cine câştigă, liderii politici vor trebui să fie mai sobri şi cu mai mult simţ de răspundere".

În condiţii de criză şi înconjurat de state ostile, Israelul a rămas consecvent democraţiei. Nu orice ţară ar permite alegeri libere într-un teritoriu ocupat. Însă aceste alegeri au venit târziu; ar fi trebuit să aibă loc mult mai devreme. Arabii din Cisiordania ar fi trebuit să fie încurajaţi de la început să îşi creeze alternative politice la OEP. Nu sunt motive să se creadă că ei, deşi au o viaţă prosperă, ar dori să îşi încredinţeze soarta în mâinile extremiştilor şi teroriştilor. Însă israelienii nu au fost prea realişti în 1967. Când Janowitz a fost în Israel, în 1970, şi a vizitat obiectivele militare, un general israelian i-a spus în timp ce stăteau pe malul Canalului Suez: „Sperăm să-l păstrăm în următorii cincizeci de ani".

Adesea statele noi se confruntă cu probleme la moartea părintelui fondator, constată Janowitz. Ben-Gurion a reuşit să controleze facţiunile disidente şi să impună decizii nepopulare, dar necesare. Acum nu mai există o asemenea personalitate. Şi nici nu este timp pentru a-l ruga pe Dumnezeu să trimită un succesor.

Studiez zeci de cărţi şi documente despre Israel. Uneori eşti tentat să crezi că orice subiect care poate fi studiat şi despre care se poate scrie este pasibil şi de o oarecare ajustare. Însă atunci îţi aminteşti că aceia care cunosc subiectul respectiv sunt cât se poate de pesimişti. Şi uneori te gândeşti că o ajustare rezonabilă este foarte puţin probabilă. Din când în când, adevărata natură a subiectului răzbeşte la suprafaţă. Citesc un articol[1] al lui David Gutmann, unul dintre profesorii care au participat vara trecută la o conferinţă despre Orientul Mijlociu, iar cu această ocazie au călătorit în zonă, unde au fost puşi la curent de lideri arabi şi israelieni, cărora le-au adresat diverse întrebări. Profesorul Gutmann citează dintr-o cuvântare rostită în faţa Adunării Naţionale Siriene de către ministrul Apărării, generalul Mustafa T'Las. Elogiind un erou de război care ucisese, el singur, douăzeci şi opt de evrei, generalul a spus: „A măcelărit trei dintre ei cu un topor şi i-a decapitat. Cu alte cuvinte, în loc să folosească o puşcă pentru a-i omorî, a luat o secure pentru a-i descăpăţâna. Cu unul dintre ei s-a luptat corp la corp şi, aruncând toporul, i-a rupt gâtul şi i-a devorat carnea în faţa camarazilor săi. Este un caz special. Mai este nevoie să-i acord Medalia Republicii? Îi voi acorda această medalie oricărui soldat ce reuşeşte să omoare douăzeci şi opt de evrei şi îl voi acoperi cu elogii şi onoruri pentru vitejia lui". Liderii egipteni şi sirieni vorbesc despre crearea Israelului ca despre „păcatul originar"; păcatul acesta este el atât de mare încât să justifice nu numai măcelurile, ci şi canibalismul? Comentatorii şi analiştii (de stânga, de dreapta sau de centru) vorbesc despre imperialism şi socialism, despre naţionalismul din Orientul

1. Apărut în *Middle East Review*, toamna 1975.

Mijlociu – trebuie oare să adăugăm acestor *isme* şi canibalismul? Este acest discurs despre canibalism doar un truc tactic pentru a speria, o arătare a colţilor menită doar să producă teamă? Este pur şi simplu ceva în genul anecdotei lui Lemuel Gulliver despre devorarea unui liliputan care s-a făcut mic de frică? Înclin să cred că generalul a vorbit serios. Să-i rupem gâtul inamicului şi să-i sfâşiem carnea cu dinţii. Noul naţionalism nu a reînviat ce are mai bun Islamul sau, dacă judecăm după această cruzime înfiorătoare, nici măcar sufletul uman.

În Europa Occidentală şi în Statele Unite, intelectualii de stânga au continuat să folosească obişnuitul vocabular marxist-leninist, sperând la o soluţie radicală şi aruncând vina pentru tulburările din Orientul Mijlociu asupra superputerilor rivale, în special America imperialistă. Potrivit lui Sartre, este evident că numai socialismul arab poate instaura pacea şi dreptatea, iar prin socialism înţelege în mod clar socialismul revoluţionar – produsul luptei de clasă şi al violenţei. Mă îndoiesc că el ar fi de acord cu frângerea gâturilor sau manifestările de canibalism, când vine vorba de duşmani. Tot de extremă stângă, Noam Chomsky atrage atenţia – în lucrarea *Peace in the Middle East?* – că Israelul poate deveni total dependent de capitalista Americă. În capitolul intitulat „O perspectivă radicală", el scrie: „Este un lucru obişnuit în aceste zile să auzi că Israelul este prezentat drept o unealtă a imperialismului occidental. Ca mod de descriere, afirmaţia nu este exactă, dar ca predicţie ar putea fi corectă. Din punctul de vedere al intereselor imperialiste americane, o asemenea dependenţă ar fi bine-venită din mai multe motive. Menţionez unul dintre acestea, de care rar se ţine seama. Statele Unite au mare nevoie de un inamic internaţional pentru a putea mobiliza efectiv

populaţia, ca în ultimul sfert de veac, pentru a sprijini folosirea puterii americane pretutindeni în lume şi dezvoltarea în America a unei forme de capitalism de stat, puternic militarizat şi centralizat. Asemenea politici implică, firește, costuri sociale ridicate şi consimţământul tacit al unei populaţii pasive şi speriate. Acum, când consensul privind „războiul rece" se erodează, militariştii americani sunt satisfăcuţi de ameninţarea la adresa Israelului. Cu un cinism extraordinar, ei exploatează cu mare plăcere pericolul la care este expus Israelul, susţinând că numai spiritul războinic şi puterea militară ale americanilor pot salva Israelul de genocidul sprijinit de ruşi. Această campanie a dat roade, câştigând chiar şi susţinerea liberalilor de stânga".

Lozinca bolşevicilor de acum vreo şaizeci de ani, „Principalul duşman se află în interior", nu şi-a pierdut deloc valabilitatea. Pentru radicalii americani, principalul inamic îşi are baza la Washington, de unde vin toate relele. Dar poate fi învinuit „capitalismul de stat puternic centralizat" pentru ameninţarea cu genocidul sau pentru capacitatea de a-l înfăptui, pentru obsesia vărsării de sânge? Refuz să cred că acest „capitalism de stat" este atât de diabolic, înclinat spre conspiraţie şi atotputernic precum îl prezintă Chomsky. Este nevoie de duşmani în afara ţării pentru a ne menţine docili, înfricoşaţi şi pasivi? Suntem deja înfricoşaţi şi am devenit suficient de pasivi din cauza jafurilor, violurilor şi crimelor din oraşele noastre. Mult mai clar decât mecanismele obscure ale capitalismului de stat centralizat este faptul că, pe străzile Beirutului, tineri, băieţaşi de doisprezece şi paisprezece ani, au arme automate în mână şi ucid fără să fie pedepsiţi şi că aproape treizeci de mii de oameni au fost omorâţi în Liban în aproximativ un an.

T.S. Eliot vorbea odată despre oamenii de stat ca despre cei mai mari porci din Gadara. O, de-ar fi numai oamenii de stat! Sunt atâţia alţii care intră în această categorie.

Confruntaţi cu o ură nestăvilită şi cu dispute interminabile, mulţi israelieni ajung la concluzia că ar fi mai bine să se pregătească de luptă. Este adevărat, pierderile ar putea fi îngrozitor de mari, însă cel puţin libertatea va fi garantată şi demnitatea menţinută. A trăi sub ameninţarea anihilării este de nesuportat. A deveni un satelit al Americii este prea umilitor. Ar fi mai bine, cred aceşti israelieni, să acţioneze pe cont propriu. În ceea ce priveşte sprijinul oficial pentru colonizările din Gaza, Cisiordania şi de pe Platoul Golan, se pare că nici în guvern influenţa americană nu este agreată. Aceste colonizări, după cum arată Terence Smith de la *The New York Times*, nu sunt făcute la întâmplare, ci se pun bazele unor aşezări. Pare evident că acestea sunt destinate să devină o parte permanentă a sistemului de apărare al Israelului. Ele nu sunt amplasate, aşa cum pretind unii, doar pentru a mări puterea de negociere a guvernului. Este clar că Israelul intenţionează să le menţină şi după semnarea unui eventual acord de pace.

Unul dintre fizicienii de frunte din Israel, Yuval Ne'eman, se numără printre cei care adoptă o poziţie dură, susţinând că nu ar trebui cedat nici un petec de pământ. Profesorul Ne'eman, până nu demult cel mai important om de ştiinţă în domeniul apărării şi principal consilier al lui Shimon Peres, ministrul Apărării, a demisionat iarna trecută, în urma semnării acordului interimar cu Egiptul. Ne'eman spunea că Israelul a fost într-adevăr înşelat de Henry Kissinger şi că, după ce a renunţat la câmpurile petrolifere de la Abu

Rudeis, nu a primit de la Washington decât o hârtie fără valoare. Ne'eman l-a acuzat pe Rabin că a informat greşit propriul Cabinet în legătură cu prevederile acestui acord. Israelul a făcut concesii în urma presiunilor. „Şi, drept rezultat al acestor concesii", scria *Jerusalem Post*, „rezumând poziţia lui Ne'eman, Israelul a devenit satelitul Americii, a cărei administraţie pur şi simplu îi susţine în prezent, puţin câte puţin, pe arabi, pentru a-şi asigura aprovizionarea cu petrol." A fost nerealist, spunea Ne'eman, ca Israelul să se gândească la un ajutor masiv şi de lungă durată din partea Statelor Unite, având în vedere situaţia acestei ţări şi „atmosfera" existentă în interiorul ei. Israelul ar fi trebuit să obţină din partea americanilor angajamente ferme. Guvernul a acţionat prost. Israelul a cedat; egiptenii nu au renunţat la nimic. „În intenţia de a alunga temerile apariţiei unei noi blocade petroliere şi pentru a obţine un succes politic după eşecul în cazul Vietnamului, americanii au avut nevoie de un acord în problema Sinaiului." Cabinetului israelian i s-a prezentat un proiect de acord pe care l-a aprobat, însă la puţin timp după aceea a venit un nou proiect, în care promisiunile din vechiul proiect au fost retrase. Noul document, care nu promitea nimic, nu era proiectul pe care îl aprobase Cabinetul. Ne'eman crede că Kissinger, ca un negustor de bazar, se aştepta ca israelienii să negocieze. În loc să facă acest lucru, Israelul a acceptat poziţia lui Kissinger, cedând totul Egiptului şi amânând înţelegerile finale cu americanii. Retrăgându-se de la Abu Rudeis, Israelul a devenit total dependent de petrolul Statelor Unite. „Am pierdut orice aparenţă de stat independent, care îşi respectă propriile interese naţionale."

Profesorul Ne'eman crede că Kissinger este „un om care improvizează în mod brutal, care nu vede mai departe de

câteva luni în viitor". El consideră pacea dintre Israel şi arabi „un vis irealizabil". Administraţia Ford „a considerat Israelul o ţară generatoare de necazuri. Acesta ar putea totuşi să servească unui scop – să le ofere arabilor, o dată sau de două ori pe an, câte un mic avantaj, pentru a-şi mări influenţa şi a preveni vreun embargo al petrolului". Este ceea ce se cheamă politica „paşilor mărunţi". Ne'eman nu se aşteaptă ca sacrificiile să se oprească la frontierele de dinainte de 1967. În ceea ce îi priveşte pe arabi, ei au repurtat în 1973 „victoria" de care, potrivit diagnosticului „psihanaliştilor politici", aveau atâta nevoie pentru a se face respectaţi, „fiind avizi de putere. Departe de a fi satisfăcuţi, ei sunt acum convinşi că, la urma urmei, au şansa de a distruge Israelul. Nu printr-un atac masiv, ci printr-o serie de lovituri". Profesorul Ne'eman nu acuză Statele Unite, deoarece americanii au dreptul să-şi promoveze propria politică. El dă vina pe guvernul Israelului. În ciuda sloganurilor sale, acest guvern este necorespunzător şi slab. Guvernul a declarat că nu va tolera niciodată trupe siriene în Liban, însă în prima etapă a războiului civil a încercat să atenueze impresia că ar fi avut loc o invazie siriană. „Am pecetluit soarta Libanului cu mâinile noastre", îl citează *Jerusalem Post.* Profesorul Ne'eman acuză totodată guvernul pentru că a lăsat „impresia greşită" că a fost „salvat în 1973 de podul aerian american. Este prea târziu să se mai corecteze această impresie. Dar nu prea târziu ca să scăpăm de dependenţa noastră faţă de armele Statelor Unite; iar o întrerupere a livrărilor de arme din SUA nu ar fi un dezastru".

În acest punct, am început să mă întreb dacă opiniile lui Ne'eman sunt tot atât de consistente pe cât sunt de curajoase. Aproape toţi cei cu care am vorbit sunt de acord că, în 1973,

Israelul își epuizase muniția. Am dorit totodată, la fel de mult ca orice tânăr scriitor, să nu mai fiu sclavul bunului-simț, însă, în ciuda tuturor eforturilor pe care le-am făcut, nu am reușit să scap de el – și acum bunul-simț mă face să întreb: dacă rușii, francezii și chiar și americanii continuă să livreze armament sofisticat Arabiei Saudite, Egiptului și altor țări arabe, atunci cum se va apăra Israelul?

Profesorul Ne'eman crede că Israelul se poate descurca singur. „Și, oricum", spune el, „nu ne putem aștepta ca ajutorul masiv al americanilor să continue". Din aceste motive, el sprijină așezările evreiești în Iudeea și Samaria, din Cisiordania. Ne'eman pune următoarea întrebare: „Credeți că în felul acesta s-ar putea provoca un nou război?" – și răspunde că mai degrabă concesiile teritoriale vor duce la război. „O renunțare la Cisiordania ar facilita un atac general, căruia Israelul abia ar putea să-i facă față, cu prețul a 50-100 000 de morți, și e posibil ca totul să se termine cu o altă Masada ca pe Muntele Carmel – și asta dacă ne-am mișca destul de repede. În schimb, dacă rezistăm presiunilor, cresc șansele de a încheia un acord (deși aceste șanse sunt destul de reduse). Și, dacă izbucnește războiul, ar exista totuși condiții care să ne permită să câștigăm. În orice caz, aici problema nu este a unei alternative la război. E vorba despre o alternativă la un măcel în masă, despre un război de apărare, nu despre o condamnare la moarte." Israelul trebuie să aibă încredere în sine. Punând capăt dependenței sale față de Statele Unite, poate deveni din nou un „aliat puternic mai degrabă decât un satelit disprețuit de toți".

Iată cum stă situația: dacă nu tragem linia, vom fi făcuți bucăți. Trebuie să uităm de înțelegerile politice și să ne bazăm pe forța noastră. Nu știu cât realism există în

asta – puţin, bănuiesc. Însă nu există alternative plăcute. Toate implică dificultăţi, ofense, suferinţe.

Încerc să trag o concluzie la toate acestea, „să mă luminez", cum obişnuia să spună unul dintre profesorii mei. Ce plăcut e să o poţi face! Acest subiect se opune însă clarificărilor. Probleme ca istoria Islamului, politica Israelului, ambiţiile ruşilor şi dificultăţile americanilor – externe şi interne – sunt antagonice, ca să nu mai vorbim de revoltele din Lumea a Treia şi de criza civilizaţiei occidentale. În loc să ajungem la o clarificare, suntem contaminaţi de confuzie. Discutând cu persoane publice, mi-am dat seama că nu întotdeauna ceea ce citeşti în ziare şi în cărţi te ajută. Cele mai neprofitabile discuţii pe care le-am avut au fost cele purtate cu persoane care se presupunea că au cele mai multe lucruri de spus.

Într-o discuţie cu Henry Kissinger nu poţi aborda practic nici o problemă. Despre un anumit lucru nu vrea să vorbească. Despre altul a vorbit deja. Toate opiniile sale sunt cunoscute public, în întreaga lume. Totul s-a spus deja.

La Washington străluceşte soarele. Sunt condus în anticamera biroului domnului Kissinger. Zăresc în treacăt un câine care presupun că este al secretarului de stat, un retriever auriu, şi privesc portretele lui Ben Franklin şi J.Q. Adams, iar apoi, în încăperea James Monroe, piese de mobilă stil Hepplewhite şi Duncan Phyfe. În timp ce aştept, mai iau câte o gură dintr-un pahar de whisky şi răsfoiesc câteva broşuri ce descriu încăperea, pe care mi le-a oferit, împreună cu băutura, un funcţionar politicos. Apare după aceea domnul Kissinger, un bărbat cu o faţă mare şi cu o chică remarcabilă, cu bucle mici şi bogate, un foarte tipic

străin american, vorbind engleza de la Harvard şi Washington. Mă conduce în sufrageria sa privată, unde ni se servesc supă, o mâncare cu carne de viţel şi un desert prea mare ca să poată fi mâncat. Domnul Kissinger gustă budinca şi o dă repede deoparte. Mă informează că nu-mi poate permite să citez vreodată ceva din cele ce îmi va spune. Nu e nici o problemă. Toţi ceilalţi îl citează cu prisosinţă. Nu numai că am ascultat nenumărate discuţii despre Kissinger la care participau persoane ce îl cunosc bine, ci am şi citit cartea lui Matti Golan şi un raport al lui Martin Lipset, ce cuprind opiniile lui Kissinger despre Israel. Mintea mea e plină de tot felul de informaţii. Atunci ce mai caut aici? Sunt curios să văd dacă pot afla ce simte secretarul de stat referitor la Israel. Potrivit raportului lui Lipset, Kissinger a afirmat că nu a crezut că „religia" sa îl va face să sprijine atât de puţin Israelul. Rudele sale au murit în lagărele de concentrare şi, evident, era implicat emoţional. Dacă ar fi ştiut că situaţia din Orientul Mijlociu va crea atât de multe dificultăţi la atât de puţin timp după preluarea postului de secretar de stat, ar fi refuzat funcţia. Însă ar face, în mod sigur, tot ce i-ar sta în putinţă ca să obţină cea mai desăvârşită pace posibilă.

Secretarul de stat mă priveşte drept în faţă, cu multă seriozitate. Vocea sa a devenit gravă, vorbind cu pioşenie despre simţămintele sale de evreu. Nu-mi pot scoate din cap că sub masă probabil se învârte o bandă într-un reportofon. Fără îndoială, înregistrează conversaţia pentru a se proteja. În definitiv, de ce nu? Nu are nici un motiv să rişte ca oaspeţii lui să-i interpreteze greşit afirmaţiile. Este greu să-mi dau seama dacă spune ceea ce simte cu adevărat sau ce crede el că aş vrea să aud. Îmi spune că spectrul anihilării îi îngrijorează pe toţi evreii, că şi sufletul său este apăsat

de povara neliniştii privind securitatea Israelului. Dacă lumea nu va reuşi să treacă testul moral al menţinerii securităţii, acesta va fi sfârşitul civilizaţiei noastre. El se consideră un vajnic apărător al Israelului ale cărui eforturi nu sunt apreciate. A consacrat Orientului Mijlociu mai mult timp decât oricare alt secretar de stat. America, singurul susţinător al Israelului, este de fapt mai interesată de arabi. Impresia pe care doreşte să o transmită este că, în guvernul american, el s-a aşezat între Israel şi duşmanii săi. Când îşi va da demisia – şi o va face curând –, îl vor regreta chiar şi cei care acum îl atacă. Domnul Kissinger are dexteritatea unui maestru păpuşar, însă îi simt atingerea, deşi e subtilă. După toate aparenţele, el vrea totuşi să mă convingă de atitudinea sa caldă. În această căldură este însă ceva de gheaţă – ameninţări pe care, probabil, obişnuieşte să le sugereze atunci când le vorbeşte evreilor americani: ei trebuie să înţeleagă că, lăsându-se folosiţi de liderii Israelului ca grupuri de presiune, nu ajută Israelul şi nu se ajută nici pe ei înşişi; în eventualitatea catastrofală a înfrângerii Israelului, ar păţi-o şi ei. Aşa că ar fi mai bine să nu mai facă atâta gălăgie la Washington şi să nu mai submineze eforturile principalului lor protector, Henry Kissinger.

Kissinger nu exprimă acest lucru în aşa de multe cuvinte. Are o oarecare cultură (sau n-a scăpat de această aparenţă) şi totodată e un analist serios al istoriei şi al politicii. Este posibil ca acum, când a ajuns un mare grangur la Washington, să se fi molipsit de dispreţul manifestat de colegii lui faţă de un simplu profesor. Se spune că ar fi duplicitar, distant, cinic – şi poate chiar *este* un cinic cu sânge rece şi viclean. Pentru a rezista în Washingtonul nixonian, ar trebui să fii inventiv şi complex, să ai numeroase talente – unele dintre acestea nu foarte agreabile. În timp ce discutăm,

îmi amintesc o frază din cartea lui Golan. El vorbeşte despre „diplomaţia de navetă" a lui Kissinger: „Înregistrarea discuţiilor scoate în evidenţă tiparul unor minciuni şi promisiuni nerespectate care i-ar fi făcut până şi pe eroii lui Kissinger – Metternich şi Castlereagh – să roşească".

— Ah, zice domnul Kissinger, oprindu-se în sfârşit şi întorcându-şi privirea în altă parte, dacă Biblia ar fi fost scrisă în Uganda... Toţi ar fi dus-o mai bine.

Îşi cere scuze, dându-mi de înţeles că ar prefera să continuăm discuţia, dar îl aşteaptă un plicticos comitet al Congresului.

La Washington mă văd şi cu Joe Alsop, unul dintre cei mai loiali susţinători ai lui Kissinger. Alsop nu duce nici el lipsă de duşmani. Mulţi îl cred un colportor rapace şi militarist. Poate chiar este. Plec cu el să bem ceva, nu să-mi declar sprijinul pentru ideile sale. Acestea m-au dezgustat uneori, dar totdeauna m-am simţit bine în compania lui. Îmi place vocea lui de Magoo. Ochelarii rotunzi îi stau pe vârful nasului. Îşi petrece timpul în biblioteca Universităţii Georgetown, cu un teanc de cărţi până în tavan, bând ceai dintr-o ceaşcă mare; îşi iriă oaspeţii din când în când, dar îi şi distrează. Merită să-l asculţi povestind. Povesteşte continuu, prea mult. Prea des se referă la romanul său favorit, *Democracy* de Henry Adams. Dar îngăduie şi schimbarea subiectului. Nu e bădăran; este un individ pitoresc. Îşi susţine punctul de vedere printr-o lungă serie de întrebări agresive, punctate cu „Ei?", „Eh?", „Nu-i aşa – ei?", „Are Israelul un prieten constant mai bun decât mine? Mai bun decât Henry – ei? Unde sunt ceilalţi când situaţia se agravează, ei?". (Nu-i numeşte pe ceilalţi, dar se referă la susţinători ai Israelului în Cameră şi la Senat.) „Unde să îi căutăm când vor fi chemaţi la apel – ei? Vor avea ei

curajul să intre în luptă sau vor fugi să-şi salveze pielea? Ia zi! Ei?" Se plimbă prin bibliotecă; este un tip adus de spate, dar puternic.

— Când se va face apelul, eu voi răspunde prezent, îmi spune. Ce se întâmplă cu israelienii ăştia? Nu pot să-şi rezolve păcătoasele alea de divergenţe interne? Vor să fie prinşi la strâmtoare, ca englezii şi francezii în 1939? Să lupte ca nişte şobolani încolţiţi? Nu asta încerc eu să le spun să evite? Nu voi fi eu oricum alături de ei? Până la sfârşitul zilelor mele, ei? Îi admir pe aceşti oameni. Ştiu să lupte. Însă acum nu prea mă consideră prietenul lor, nu-i aşa?

— Ei cred că articolul „Dragă Amos" a fost inspirat de Kissinger.

— Prostii. Eu l-am propus. Este lucrul la care m-am gândit tot timpul şi ei ştiu asta. La Washington, Rabin mi-a fost unul dintre cei mai dragi prieteni. Îl iubesc ca pe un frate. Dar de ce oare le este atât de greu acestor oameni să renunţe la pământ? Să cumperi pacea cu pământ?

Dar până acum nu au obţinut aproape nimic.

Spre sfârşitul primăverii, liliacul a înflorit, apoi s-a scuturat, ca şi florile pomilor – primăvara din acest an (1976) e mai răcoroasă ca de obicei. Am auzit de la prietenii mei că în Israel, în luna martie, primăvara este foarte frumoasă. Îmi amintesc de anemonele de pe dealurile Galileei. Dennis Silk îmi trimite câteva poezii şi îmi scrie că politica îl deprimă. Se distrează cu o jucărie din China comunistă; ar putea fi de folos la teatrul de păpuşi pentru care scrie piese. Într-o scrisoare, John Auerbach îmi spune că lucrează, în staţiunea de pe litoral a kibbutzului, făcând rezervări prin telefon pentru sezonul estival. În ce priveşte

politica, scrie că trăieşte în Israel de treizeci de ani şi cu fiecare an este tot mai derutat. Politicienii se luptă între ei – „toate acestea într-o lume ostilă, iar grămada de arme creşte zilnic peste tot". În Ierusalim, pe Muntele Templului, sunt tulburări, în Cisiordania au loc demonstraţii şi revolte. Ar fi îngrozitor dacă asemenea lupte vor deveni cronice şi dacă, drept represalii, ar urma masacre; în Ierusalim s-ar crea o situaţie asemănătoare celei de la Belfast – la Ierusalim, unde Teddy Kollek a făcut atâtea pentru a crea un oraş paşnic şi decent.

Cauza problemei este simplă – arabii nu vor să accepte existenţa Israelului. Walter Laqueur scrie că problema nu o constituie nici frontierele, nici crearea unui stat palestinian[1]. Esenţa chestiunii este, aşa cum afirmă Elie Kedourie, dreptul evreilor, „până acum o comunitate supusă Islamului, de a-şi exercita suveranitatea politică într-o regiune considerată ca fiind parte a domeniului musulman". Şi Laqueur, citindu-l pe Kedourie, întreabă: „Pentru ce... arabii, care, timp de douăzeci şi opt de ani, nu au vrut să le acorde acest drept evreilor, ar dori brusc să facă acest lucru, tocmai când puterea şi influenţa lor au crescut atât de mult?". Mişcările naţionaliste nu renunţă la teritoriul naţional.

Un stat binaţional nu ar rezista prea mult, spune Laqueur. Într-o „Palestină democratică seculară", un război civil ar fi inevitabil. Şi ce şanse sunt de a se instaura o pace garantată de puteri străine? Care puteri? Naţiunile Unite? Europa? Acestea „pot fi scoase din discuţie fără alte comentarii". Uniunea Sovietică s-a arătat prea puţin interesată

1. „Is Peace Possible in the Middle East", *Commentary*, martie 1976, pp. 28-33.

de rezolvarea conflictului. Ea nu a cerut organizaţiei arabe „Frontul Refuzului" să fie mai receptivă la propunerile de pace. Uniunea Sovietică „ar putea, probabil, să împiedice încheierea oricărui acord care nu i-ar fi pe plac". Corolarul acestei acţiuni este că ar trebui să se ceară aprobarea Uniunii Sovietice pentru un eventual acord. Este puţin probabil că ruşii ar garanta un acord care „le-ar oferi prietenilor şi clienţilor lor arabi mai puţin decât ar dori". În ceea ce priveşte garanţiile americane, acestea sunt „aproape la fel de problematice". Garanţiile trebuie să aibă în vedere intervenţia militară, iar Congresul şi naţiunea americane sunt dominate de o atitudine izolaţionistă. Chiar dacă ar fi un caz clar de agresiune, s-ar putea auzi voci scandând: „Nu mai vrem Vietnamuri!". În afară de aceasta, dacă actualele tendinţe vor persista, America nu ar fi în stare să intervină „pentru că rămâne permanent în urma Uniunii Sovietice în privinţa pregătirii militare". Arabii pot vorbi de „lichidarea" Israelului, însă, ţinând seama de faptul că Israelul posedă arme de distrugere în masă, OEP şi Frontul Refuzului ar putea plăti o asemenea tentativă cu anihilarea propriului popor. „Atunci când ei îşi vor da seama că singura alternativă la coexistenţă este dispariţia ambelor popoare, va fi posibilă o soluţionare a conflictului", susţine Laqueur.

The New York Times publică la 5 mai un discurs al fostului ministru al Apărării James R. Schlesinger la o întrunire a Comitetului American pentru Problemele de Stat din Israel (American Israel Public Affairs Committee). Administraţia Ford, declară el, subminează acordarea unui sprijin moral Israelului, făcând presiuni exagerate asupra statului evreu pentru a le face concesii arabilor. El crede că

noi tratăm Israelul aşa cum am tratat Vietnamul de Sud în timpul negocierilor de pace din 1972-1973, când am aruncat asupra sud-vietnamezilor vina pentru eşecul de a ajunge la o înţelegere. În timpul tratativelor de la Paris, Kissinger se plângea adesea că Nguyen Van Thieu nu venea în întâmpinarea eforturilor sale de a se ajunge la un acord. „În cele din urmă, domnul Thieu a cedat datorită promisiunilor privind ajutorul american şi ameninţărilor implicite ale preşedintelui Richard M. Nixon", se afirmă în *Times*. Domnul Schlesinger vorbeşte despre „vietnamizarea Israelului în ultimii ani". Domnul Kissinger, care este în mare măsură responsabil de cele întâmplate în Vietnam, cere Israelului să se bazeze pe faptul că el va face ca poziţia statului evreu în Orientul Mijlociu să fie asigurată. Mai mult, el pare să ceară ca Israelul să-şi pună nădejdea doar în el.

Păcat că marele Metternich nu s-a născut în Uganda.

În luna martie, Laqueur scria că Israelul rămâne ferm pe poziţie, dar că nu are nici o altă strategie. De multă vreme nu a mai apărut vreo iniţiativă în domeniul politicii externe – doar reacţii la acţiunile altora. Ce ar putea face Israelul? Laqueur credea că ar fi realist ca Israelul să spună lumii că nu a avut intenţia de a anexa teritorii arabe, că e gata să se conformeze Rezoluţiei 242 a Naţiunilor Unite, care sublinia că „este inacceptabilă dobândirea de teritorii prin război". Laqueur sugerează că Israelul ar trebui să declare că doreşte să se retragă din teritoriile ocupate pe etape, „într-o perioadă de cinci-zece ani, în cadrul unui acord general de pace care să includă recunoaşterea Israelului şi o rectificare menită să reglementeze frontierele din 1967 în interesul securităţii". La recomandările pe care le face, Laqueur mai adaugă că a trecut mult timp de când arabilor li s-au făcut propuneri concrete privind coexistenţa.

Spre sfârşitul lunii mai, m-am bucurat să pot citi un articol din *Chicago Tribune*, transmis de o agenţie de presă, în care ambasadorul de la Londra, Gideon Rafael, prezenta propunerile Israelului pentru negocieri de pace. Acestea nu prea au fost luate în seamă. Presa era atunci ocupată cu mărturisirile unui congresman din Ohio, care şi-a pus iubita, o femeie atrăgătoare, dar cam limbută, pe statul de plată al unei instituţii federale. Când acest episod fascinant din istoria Americii va lua sfârşit, noile propuneri poate vor ajunge şi ele pe prima pagină. Una dintre acestea cere încheierea unui moratoriu privind programele de înarmare. Miliardele de dolari economisiţi printr-un acord de dezarmare ar putea fi folosiţi pentru reinstalarea refugiaţilor şi dezvoltarea Orientului Mijlociu. Israelul a mai propus ca starea de război să înceteze; forţele armate să se retragă între nişte frontiere sigure şi recunoscute; să se renegocieze un acord privind problema refugiaţilor; să se înlăture restricţiile privind navigaţia pe Canalul Suez şi pe alte rute. Ultima sugestie este ca marile puteri să stea deoparte în timpul negocierilor dintre arabi şi israelieni.

Aceste ultime propuneri vor fi mai mult ca sigur ignorate de arabi, însă ele indică faptul că Israelul nu a devenit imobil, inflexibil, paralizat de încăpăţânarea rivalilor politici şi că are o conducere. Şi este clar că liderii săi sunt capabili în continuare să acţioneze uniţi. Probabil că măcelul din nord (să-l numim masacru nu este o exagerare) i-a trezit la realitate.

Nimeni nu ştie care este numărul victimelor din Liban. Şi ce importanţă ar avea dacă l-am şti? Patruzeci de mii de morţi ne-ar înspăimânta mai tare decât treizeci de mii? Nu poţi decât să te întrebi cum sunt înregistrate toate aceste crime în mintea şi în spiritul rasei umane. S-a estimat că

khmerii roşii au nimicit un milion de cambodgieni, aparent ca parte a unui plan de îmbunătăţire şi reînnoire. Ce să înţelegem din asta? În vremurile străvechi, pe zidurile oraşelor cucerite în Orientul Mijlociu erau uneori agăţate pieile celor învinşi. Obiceiul a dispărut. Însă dorinţa de a ucide în numele unor scopuri politice – sau de a justifica omorurile prin astfel de scopuri – este la fel de mare acum ca şi în trecut.

POLIROM

MENTALITĂŢI

Până la Ierusalim şi înapoi este o încercare minuţioasă de a descifra istoria şi viitorul Israelului. Lăsându-se absorbit de peisajul şi cultura unui „stat mic aflat într-o criză continuă", Bellow surprinde, din multiple puncte de vedere, opiniile, pasiunile şi visele evreilor – de la Yitzak Rabin sau romancierul Amos Oz la membrul unui kibbutz evadat din ghetoul din Varşovia –, la care adaugă propriile reflecţii privind situaţia evreilor în secolul XX.

„Iei cina cu oameni fermecători, într-o sufragerie ca oricare alta. Ştii că gazda ta şi-a pierdut un fiu; că sora sa şi-a pierdut copiii în războiul din 1973... În timpul ceremonialului domestic al farfuriilor care circulă şi al paharelor care sunt umplute este greu să te gândeşti la un inamic distrugător. Ştii doar că un singur lucru din viaţa evreilor nu s-a schimbat odată cu crearea statului evreu: nu poţi considera dreptul tău la viaţă ca fiind ceva de la sine înţeles."

Saul Bellow

„Bellow evocă locuri, idei, oameni la marginea istoriei, la un pas de dezastru... O carte tulburătoare şi profundă."

The New York Times Book Review

„O pledoarie pentru o mai bună înţelegere a Israelului, din partea unuia dintre cei mai entuziaşti admiratori ai săi."

The Times

ISBN 978-973-46-0962-8

EDITURA POLIROM
www.polirom.ro

Foto copertă © HIP/Northfoto